

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA VIEKÜMNE NELJAS NUMBER : SEPTEMBER 2025

HIND 4€

9 772346 662013

#154 : KOLLEKTIIVSUS

JUHTKIRI

KOOSTÖINE JÄÄB ELLU

Eestis elavate inimeste tõrksus kollektiivsuse suhtes on teada-tuntud – nii mõnelegi tulevad vast silme ette ilmed, mis peegelduvad vaevalise ühisomandikogemusega inimeste nägudelt, kui rääkida neile kogukonnaaedadest või jagatud korteritest. Kui endagi eelarvamused või kultuurilised veendumused lõpuks lahti raputatud saavad, on see ikka ja jälle üllatus, kui sügavad ja kui tühjast kohast need mõnikord tulnud on.

Meenub kurikuulus vineeriteooria, mille kohaselt on inimlikkus ja lahkus vaid õhuke kultuuriline kiht, mis püüab katta kinni meie omakasupüüdlikkust ja brutaalsust. Kui see vineer pooleks läheb, paljastuvad kurjus ja isekus. Jõlkudes uudisteportalides, jõllitades sarimõrtsukasarsjad või vaadates üliirikkaid otsuseid langetamas võibki tunduda, et tumedus on inimlikkuse tuum. Kohati täitub karikas märkamalt kibedusega, nii et maad võtab öela maailma sündroom ja tundub, et pessimistliku oleku saab realistlikuks ümber nimetada.

Ausalt öeldes on vahel raske tunnistada, kui omaks olen isegi võtnud arusaama, et enesekesksus ja koguni kurjus on inimeste loomupärased omadused. Olen aga aru saanud, et see on õpitud veendumus, mida on vorminud sajad lood ja pidev ühiskondlik kinnitus. Negatiivsust rõhutatav kognitiivne nihe on saanud mõlemise pärisosaks. „Aga see ongi ju suureks saamine ja naiivsuse minetamine,“ võib nii mõnigi öelda.

On selge, et nii enda kui ka teiste säästmiseks tasub kollektiivselt lootust hoida ja uskuda, et enamik inimesi on täitsa toredad, isegi päris head. See kuri, mis on meile loomuomaseks tembeldatud, on laias laastus jama. Hakkasin suve lõpul lugema **Rutger Bregmani** raamatut „Humankind: A Hopeful History“, mis vaatleb sedasama nähtust ja lükkab vineeriteooria ümber. Bregmani üks väide on, et inimesed on fundamentaalselt koostõised, lahked ja abivalmid ning tegu ei ole mingi naiivitaride jutuga, vaid sellele leiab tugevat teaduspõhist kinnitust. Vastupidi levinud arusaamale võivad katastroofid tuua välja inimeste parima poole ning nendes olukordades suudetakse kollektiivselt vägagi sujuvalt tegutseda.

Hea näide Bregmani ideest on romaan „Kärbeste jumal“, mis on küll fiktsionaalne, kuid mida on kohati kollektiivse tõena võetud ning armastatakse ikka ja jälle näiteks tuua. Inimesed on ju *sellised*. Romaanis toimu-

nule on aga päriseluline ja märksa ilusam vaste. 1966. aastal sattus kuus poissi parvekesega Vaiksel ookeanil hulpima ja torm uhtus nad üksikule saarele. Poisid said omavahel hästi läbi, suutsid konfliktiolukorrad kenasti ja ühiselt lahendada ning lõpuks jäid tänu koostööle ellu ja said päästetud. See versioon pole aga paraku olnud loona piisavalt dramaatiline ega jube, et meie teadvusesse jõuda.

Kõikide katastroofide, sõdade ja genotsiidide varjus on siiski tõsine pingutus inimeste headusse usku säilitada. Plaastri võib ulatada taas kollektiivsus, mis toob kokku erimoodi mõtlevad indiviidid – ükskõik kui kaugel nad katastroofi kollektist asuvad –, et seista ühiste ideede eest ja näidata, et hoolivaid inimesi jagub. Kusjuures mäletan, kuidas pea kümme aastat tagasi arutati tutvusringkonnas selle üle, et tahaks proteste korraldada, aga kuidagi ei oska, veider on; toona üleliia meeleavaldusi ei toimunud. Nüüd tundub mulle, et meeleavalduste tihedus ja ulatus on kasvanud ning protestikultuur pisut küpsenud, on ju selle heaks näiteks kasvõi toidukaupade käibemaksu vähendamise rahvaalgatus, mis praegu riigikogus on. Tahaks loota, et protestide puhul suudetakse ka tulevikus koostööd teha, et jõud ühendada.

Kui teha taas põige Rutger Bregmani juurde, toob ta esile, et üks asjaolu, mis neandertallastele hukatuslikuks sai – isegi kui nende aju oli *homo sapiens*’i omast füüsiliselt suurem! –, oli see, et nad ei olnud kollektiivselt just eriti nutikad. *Sapiens*’id olid küll ehk pisut aeglasemad, aga said paremini läbi ja nende omavahelised sidemed olid tugevamad. Tänu koostööoskusele jäid nad tõenäoliselt ka viimasel jääajal püsima.¹

Müürilehe kollektiivsuse numברי juhatab sisse **Gea Kangilaski** suurepärase tekst, mis kaardistab vasakpoolsete probleeme, küsides, miks ei tehta omavahel paremini koostööd. Tuleb välja, et koos tegutsemine võiks aidata vasakpoolsetel väljasuremisohust pääseda küll, tuleb lihtsalt ühised teemad üles leida ja pakkuda usutatavat alternatiivi. Protestid, rahva- ja kogukonnaalgatused näitavad, et ühine tegutsemine suudab raputada *status quo*’d küll!

Helena Aadli, kultuuriõimetaja

Foto: Mari Kisk

¹ Bregman, R. 2020. *Humankind: A Hopeful History*, lk 72–73. Bloomsbury Publishing.

Esikaanel Aleksander Leetmaa ja Hannes Bergmann.
Foto: Sille Riin Rand

TOIMETUS

Aleksander Tsapov
Henri Kõiv
Maia Tammjärv
Helena Aadli
Mark Ummelas
Pille Sepp
Janet Kljuzin

peatoimetaja
tegev- ja sotsiaaltoimetaja
kirjandus- ja teadustoimetaja
kultuuriõimetaja
muusikatoimetaja+
keeletõimetaja
müügi- ja reklaamijuh

aleksander@muurileht.ee
henri@muurileht.ee
maia@muurileht.ee
helena@muurileht.ee
mark@muurileht.ee
pille@muurileht.ee
janet@muurileht.ee

Makett
Kujundus
Illustraatorid

Madis Katz
Mirjam Reili
Andrei Kedrin, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus,
Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lilian Hiob, Maria Dimancea,
Maria Izabella Lehtsaar, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva,
Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Alana Proosa, Iris Kivisalu, Johanna Reinvald, Ken Mürk,
Renee Altrov, Sille Riin Rand, Tõnu Tunnel

KOLLEGIUM: BRIGITTA DAVIDJANTS, SIGNE IVASK, JENS JAANIMÄGI,
KAROLA KARLSON, HELGI SALDO, BERK VAHER

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: KROONPRESS · TIRAAŽ: 4500

Jälgi meid   @muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: uudised@muurileht.ee
Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn
Müürilehele pakke saates palume märkida aadressaadiks kindlasti „Müürileht“.

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastõid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustatsioonid, fotod, koomiks, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: tellimine.ee/muurileht
Reklaami Müürilehes: muurileht.ee/reklaam

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil tellimine@expresspost.ee.

SISUKORD

KOLLEKTIIVSUS

POLIITIKA

Kus on vasakpoolsed koalitsioonid? – *Gea Kangilaski* [4–5]

SKEENE

Ülase kollektiiv – *Mark Alexander Ummelas* [6–9]

AIANDUS

Kogukonnaaedadest – *Henri Kõiv* [10–11]

KULTUUR

Kollektiivsest kureerimisest – *Heneliis Notton* [12–13]

SOTSIAALIA

Mis on kollektivism? – *Anette Pärn ja Inge Ivaste* [14–15]

PÄEVAKAJA

POST-FAKT

Peeter Koppeli moraalsest palgest – *Mart Niineste* [16]

VASAKSIRGE

Miks on toidukaupade hinnad Eestis nii kõrged? – *Heido Vitsur* [18]

KESKKOND

Riidemäed ja tekstiilijõed – *Julia Kuznetski ja Piret Ilves* [19]

POLIITIKA

Intervjuu Natalie Metsaga – *Mark Alexander Ummelas* [20–21]

KULTUUR

LINNARUUM

Värsked muljed Veneetsiast – *Hent Kalmo* [22–23]

ARVUSTUSED

„Eesti novell 2025“ – *Vilja Kiisler* [24]
Näitus „Planet Amor“ – *Anita Kodanik* [26]

elektron.arti lavastus „Enigma“ – *Johanna Rannik* [30]

Muusikateatri lavastus „Un_stus“ – *Ekke Janisk* [30]

Uued plaadid [31]

ERMi näitus-audiolavastus „Kaotusest laotusse“ – *Erkki Luuk* [32]

SUHTED

Armastuse kabineti ristsõna – *Milkgirl373* [27]

SUBKULTUUR

Intervjuu Mike Dinesiga – *Brigitta Davidjants* [28]

PROOSA

Kollase pingi all – *Andrei Ivanov* [33]

HUUMOR

Lehekülj vihasele kultuuriinimesele – *Andreas Kübar* [34]

PISISIPELGAD

Üks omamoodi jalavägi marsib köögis ringi. Igal aastal veebruaris on nad taas platsis: puupliidi alumisest orvast väljub siis ühtne rodu pisikesi sipelgaid, sirgjoones sammuvad nad üle põranda toidulauani, lauajalast üles kaktusepoti varju, et sealt siis piielda, mida head ja paremat täna pakutakse. Mett meeldib neile limpsida, ukerdavad mööda taldrikule nõjatunud lusikat ning maiustavast seal seni, kuni peavad üksteist kleepjast massist välja sikutama. Öuntesse järavad nad tillukesed aegud ning lasevad siis hea mäitsta. Kord korraldasid isegi (vist kogemata) sipelgate varakevadise bakhanaali: tõmbasid end lauale jäänud sõstraveinilähkrist uimaseks, taarusid ja sibasid siis mööda lauda ringi nagu maikasärkides tegelased palgapäevõhtul alevikupoe ees, sülle langenuid õnnest joovastunud, pisikesed tumedad silmad peas vilamas.

Sipelgate ilmumine kööki tähistab vara-varakevade algust. Seinakalendrisse võib siis teha märke: jah, kevad tuleb, tuleb kindlasti ka sel aastal. Puistan siis neile tervituseks lauale suhkruteradest sõõri, et pisikesed marssijad saaksid pärast pikka talve kosutust. Tore on jälgida, kuidas nad suistega nahistades valgete suhkrukristallide kallale asuvad. Lapsed jätvavad sipelgarahvale ööseks lauale mõne juustutüki või mahlapiša. Ja kui siis sipelgas toidupalukese endaga kaasa vinnab ning tassib selle puupliidi orva, põrandaprao juures seda koos kaaslasega parajasse suurusse järades, on meil, inimrahval, rahulolev naeratus näol: kevad on aidatud ühe juustukilli võrra lähemale!

Oleme nendega päris sõbralikult koos elanud, selle tillukese sipelgariigiga. Kus on nende pesa – ei tea. Mingil hetkel nad lihtsalt kaovad. Ighommikune marsisamm lakkab ja sagin laual lõppeb. Köögis on siis korraga päris igav. Ilmad on selleks ajaks juba soojemad ja lumi läinud, küllap kolivad nad avaruse ihas ära õue. Kord oli üks hiline salk sipelgaid teistest tuppa maha jäänud ning unustanud end mahlklaasi põhja kollektiivselt lüristama. Tõstsin klaasi ukse taha trepile, et sipelgad oma kaaslased ikka üles leiaksid. Öhtud olid aga veel kevadiselt jahedad ning veidi aja pärast klaasi tuppa tooma minnes ehmusin – salk polnudki lahkunud, vaid lamas nüüd tardunult klaasipõhjas nagu pisike rügement langenuid sõdureid. Külml oli neid oma piigiga puudutanud. Tulin kiiruga tuppa, valasin sipelgad oma peopesale ja puhusin peale sooja hingeõhku. Nii mitu korda.

Ja... Korraga käis pruunimundrilisest seltskonnast läbi aeglane kahin. Liimijate uniste liigutustega tulid nad taas elule, hakates peopesas roidunult sagima. Kergendus! Panin salga taas klaasi sisse, suhkruterasid neile nina ette. Ja klaasi asetasin pliidiorva. Hommikuks oli seltskond lahkunud ja rohkem me neid tol kevadel ei näinud. Kauge summutatud marsirütm veel kostis kuskilt pliidi ja põranda süvakihtidest me väiksesse kööki. Pam-pam-pam-pam...

Illustratsioon: Maria Izabella Lehtsaar

Foto: autopornree

Berit Petolai on luuletaja, loodusvaatleja ja putuka-sõber; kes töötab väikeses külaraamatukogus, käib sügisei metsas seeneretkedel ja uitab aastaringiselt lastega Meoma külalateedel.

MIS TAKISTAB VASAK-MÖTTTEL PÕHINEVATE KOALITSIOONIDE TEKET?

Kollektiivsus peaks olema vasakpoolsetel veres, ometi näeme nii Eestis kui ka mujal Euroopas killustunud ja sisevastuolude käes vaevlevat vasaktiiba, mis ei suuda kuidagi ühe narratiivi taha koonduda.

Kirjutas **Gea Kangilaski**, illustreeris **Diandra Rebase**

Vasakpoolsed poliitilised jõud on kujundanud paljuski Euroopa riikide näo, nagu me seda praegu tunneme. Lääne-Euroopa healuriigid, suuresti nende ühiskondade sotsiaalne alus, on sündinud tänu klassikalistele sotsiaaldemokraatlikele parteidele. Kuid 21. sajandi poliitimaastikul on vasakjõud enamasti killustunud ja mõjuvõimetus. Võrdsuse, solidaarsuse ja kliimaõigluse ideed on ühiskondades küll laialt levinud, aga vasakpoolsed parteid ja liikumised ei suuda siduda neid poliitiliselt atraktiivseks ja koalitsioonivõimeliseks programmiks – suureks narratiiviks, mille taha koondada rahvahulkasid, nagu suudeti teha oma sotsiaalse õigluse ideega 20. sajandil. See tendents on märgatav kogu Euroopas, kuid eriti tuntav endises idablokis, sh Eestis, kus sotsiaaldemokraatide, Keskerakonna ja roheliste eraldatus ning ametiühingute nõrkus takistavad tugeva vasaktiiva teket.¹

IDENTITEEDI JA ÜMBERJAOTUSE LÕHE

Poliitikafilosoof **Nancy Fraser** on osutanud, et tänapäevase vasakpoolsuse sees kulgeb pinge kahe telje vahel: majanduslik ümberjaotus versus identiteedi tunnustamine.² Viimastel kümnenditel on identiteedipõhised väärtused – sooline ja seksuaalne võrdsus, kodanikuõigused, vähemuste õigused, keskkonnaõiglus – saanud palju tähelepanu ning aidanud luua vasakpoolsete ja liberaalide vahel strateegilisi liite. Samal ajal on klassipõhised, ümberjägamist rõhutavad majanduspoliitilised teemad jäänud tagaplaanile. See on nõrgestanud traditsioonilise töölisklassi häält vasakerakondades ning viinud märkimisväärse osa valijatest otsima lahendusi mujalt – olgu siis neoliberaalseid loosungeid pakkuvate tsentristide või hoopis parempoolistide ridadest.

Fraser ütleb tabavalt, et ümberjaotuse ja tunnustuse tasakaalustamine on vasakpoolsete suurim proovikivi. Kui rõhutada ainult identiteeti, kaotatakse side nende inimestega, kelle igapäevaelu mõjutavad eelkõige palganumber ja üüriarve. Kui keskenduda üksnes klassile, jääb aga tähelepanuta see, kuidas ebavõrdsus ja diskrimineerimine põimuvad soo, rahvuse või keele kaudu. Edukad vasakpoolsed liikumised peaksid suutma need kaks telje ühendada. Euroopas on aga pigem näha vastupidist: toimunud on killustumine, kus üks osa vasakpoolsetest räägib rohepöördest ja inimõigustest, teine aga ressurside ümberjaotamisest – ning nende vahel laiutab usaldamatuse kuristik.

PREKARIAAT JA KADUNUD STREIGID

Killustatust süvendab neoliberaalse ühiskonnakorralduse ulatuslik mõju. Prekariaadid – ebakindlaid tööd ja elutingimusi kogeva sotsiaalse kihi – kasv takistab töölisklassil oma õiguste eest seismist. Kui elatakse pidevas töökooha või kodu kaotamise hirmus, kui palga-

tööst napib äraelamiseks ja kui sõltuvus toetustest surub igapäevase ellujäämise kitsasse riiklikest otstest sõltuvasse raamistikku, ei saa neist inimestest kujuneda streikivate ja organiseeruvate liikumiste tuumikut.³ See tundub esmapilgul paradoksaalne – just töölisvõitlus oli ju see, mis tagas vasakliikumistele nende esialgse jõu ja edu. Kuid siin avaldubki neoliberaalse ühiskonna tugevus ja hukatuslikkus: solidaarsuse asemel pakub see individuaalseeritud ellujäämisstrateegiaid.

Briti kultuuriteoreetik **Mark Fisher** on nimetanud seda olukorda „kapitalistlikuks realismiks” – arusaamaks, et kapitalismile ei ole enam kujutletavat alternatiivi.⁴ Kapitalism ei paista enam ühiskonnakorralduse ühe variandi, vaid ainsa võimalusena. Prekariaadid argipäev – pidev hirm, leppimine ja killustatus – kehastabki seda: me jagame küll ümber, aga mitte klasside vahel ja mitte solidaarsusest lähtudes, vaid riigi ja turu määratud miinimumtoetustena, mis hoivavad inimesi süsteemis, kuid ei anna neile jõudu seda muuta.

Samas ei saa öelda, et töölisvõitluse tuli oleks Euroopas täiesti kustunud. Prantsuse kollavestide liikumine, Saksamaa „megastreigid” ning põllumeeste suurprotestid eri riikides meenutavad, et rahulolematuus võib ka tänapäeval paisuda massiliseks vastupanuks. Ometi paistab neist liikumistest sageli silma killustatus ja solidaarsuse nappus.

Kollavestide puhul käires algne koostöö kliimaaktivistide ja teiste vasakpoolsete liikumistega eeskätt fossiilkütuste maksustamise küsimuses – ühisfronti murendasid kliimapoliitika õiglusega seoses tekkinud pinged. Seal, kus kliimalikumised nõudsid keskkonna kaitseks kõrgemaid makse, kaitsesid kollavestid oma igapäevase toimetuleku nimel just odavamat kütust.⁵ Eestis on pilt hoopis keerulisem. Siinsete ametiühingute suutmatust tööjõudu esindada on eriti terav näide vasakjõudude nõrkusest. Kui 1992. aastal kuulus ametiühingutesse 94% palgatöötajatest, siis 2019. aastaks oli see näitaja langenud vaid 6% peale. Tegemist on ühe kiireima langusega maailmas. Enda kehtestamise asemel tunnevad töötajad pigem hirmu ja lepidavad olukorraga. Streikikultuur, mis andis sotsiaaldemokraatidele 20. sajandi keskpaigas jõudu healuriiklike ehitamiseks, on asendunud siin vaikiva allumisega.

Enamik töötajaid tunneb end individuaalse töövõtjana – ja paljud ongi sündinud end „ettevõtjaks” nimetama, ehkki sõna algse tähendusega pole sel enam suurt pistmist. Avalikus diskursuses rõhutatakse pidevalt konkurentsi, isiklik palganumber sõltub justkui igapäevase läbirääkimisest. Kui ei meeldi,

mine ära – järjekorras on järgmised töötusjad. Ning isegi siis, kui valitsus tõstab palka, räägitakse enamasti ainult ühest grupist korraga: eelarvest jagub palgatõusuks sel korral õpetajatele või päästjatele, mitte aga mõlemale korraga.

See individualiseerumine ongi neoliberaalse ühiskonna üks peamisi poliitilisi hämmastavalt edukas tagajärg. Töölisklassi solidaarsuse asemel toodetakse killustatud, hirmul indiviide. Vasakpoolsetel puudub seetõttu massiline, organiseeritud seljatagune – see, mis varem oli nende suurim jõuallikas.

AJALOOLOSED HAAVAD JA EESTI PARADOKS

Eestis lisandub sellele ajalooline mõde. Vasakpoolsust seostatakse siiani okupatsiooni, kommunismi ja Nõukogude pärandiga, mitte aga healuriiklike mudeliga, mis on Lääne-Euroopas, eriti nähtavalt Põhjamaades,

Sõna „vasakpoolne” on meie poliitilises kultuuris justkui mürgitatud – see ei tähenda sotsiaalset õiglust ja solidaarsust, vaid meenutab hoopis repressioone ja käsumajandust.

vasakpoliitika tõeline pärand. Nii on sõna „vasakpoolne” meie poliitilises kultuuris justkui mürgitatud – see ei tähenda sotsiaalset õiglust ja solidaarsust, vaid meenutab hoopis repressioone ja käsumajandust. Sellises kontekstis on olnud keeruline kasvatada tugevat sotsiaaldemokraatlikku traditsiooni.⁶ Ka meie sotsiaaldemokraadid ise on positsioneerunud pigem tsentri ja liberaalse vasaku vahele, rõhutades identiteedipoliitilisi teemasid ja tihti peale hoidudes klassipoliitikast. See on toonud neile küll olulisi liitlasi abieluvõrdsuse ja inimõiguste vallas, kuid jätnud justkui koduta klassikalise majanduspoliitilise vasakpoolsuse. Eesti venekeelse elanikkonna seas ongi selle ruumi täitnud pigem Keskerakond, viimane on aga jäänud pigem konservatiivsete väärtuste kandjaks, rõhudes tänapäeva nooremate põlvkondade jaoks liialt tugevalt patriarhaalsele isakujule või traditsioonilisele ühiskonnakorraldusele. Rohelised on jäänud pragmaatiliseks, killustunuks ja takerdunud juhivahetuste keerisesse.

Tulemusena on vasakjõudude suutmatuks pakkuda parempoolsetele ja liberaalsetele narratiividele laia ühiskondlikku alternatiivi.

Kogesin ka ise aastatel 2015–2024 Sotsiaaldemokraatliku Erakonna liikmena väga selgelt lõhet põlvkondade vahel. Noorem põlvkond on teoreetilise aluspõhjaga, selgelt vasakpoolsete vaadetega, otsib sidet rahvusvaheliste aruteludega ja peab inimõigusi pea et vaieldamatuks põhiväärtuseks. Vanem generatsioon on pigem mõõdukas, vaadetelt tsentris, sageli ka vähteoreetilise. Paljudes aruteludes ei tehti teoorial ja kõhutundel vahet. See tähendab, et simine ideoloogiline pinge ei ole mitte ainult „klass vs. identiteet”, vaid ka „armaat vs. reaalsus”. Nii pörkuvad eri põlvkonnad ja kogemused.

Lisaks eksisteerib selge lõhe, mis hakkab silma väljaspool seisjalgi, maa ja linna sotsiaaldemokraatide vahel. Linnas kõnetavad rohepöörde ja võrdõigluslikkus, maal

pigem töökindlus ja teenuste kättesaadavus. Suureks narratiiviks pole aga õnnestunud neid kahte kokku liita. Selle tulemusena on sotsiaaldemokraat muutunud avalikus kuvandis pigem karikatuuriks: tennistes „lilla latte limpsija”, ees kallisi sülearvuti, kirjutamas pisut upsaka alatooniga sotsiaalmeedia postitusi. Teda ongi lihtsam kujutada ette postitamas sautsu kliimakriisi teemal kui seismas, silmad põlemas, tööliste õiguste eest, endal kuuerevärid võidunud ja kirsad viksimata. Selline kuvand töötab vastu katsele siduda parteid klassikalise vasakpoolsuse traditsiooniga ning kinnistab mingi osa seas valijatest tunnet, et „see ei ole enam meie erakond”. On hämmastav, kui palju endisi valijaid jagavad sotsiaaldemokraadid ja Eesti Konservatiivne Rahvaerakond.

TUGEVA VASAK-KOALITSIOONID LÄHIMINEVIKUST

Sarnane muster kordub ka mujal. Saksamaal on sotsiaaldemokraadid (SPD) vaevelnud juba aastaid identiteedikriisis, mille on põhjustanud tööpoliitika reformide pärand. Nullindatel aitasid need reformid küll töötust vähendada, kuid löid samal ajal ulatusliku madalapalgalise sektori ja tööandrasid sotsiaaldemokraatidest suure osa töölisklassist.⁷ Die Linke on aga lõhestunud nii ideoloogiliselt kui ka geograafiliselt Ida- ja Lääne-Saksamaa tiibade vahel. See kulmineerus **Sahra Wagenknecht**i eraldumise ja uue populistliku partei loomisega. Nii on rohelised jäänud ainsaks jõuks, mis suudab mingilgi määral uut valijaskonda mobiliseerida, kuid ka nemed kalduvad pigem identiteedi kui ümberjaotuse poole.

Prantsusmaal ei suutnud **Jean-Luc Mélenchon**i eestvedamisel loodud vasakallians NUPES oma killustatust ületada. Kuigi ühisprogrammi fookuses olid maksureform, rohepöörde ja sotsiaalkaitse tugevdamine, jäid lahendamata vastuolud sotsialistlike, roheliste ja radikaalsema vasaktiiva vahel. Näiteks oldi eri seisukohal seoses energiapolitiikaga: ühed soovisid kiiret üleminekut taastuvatele allikatele, teised aga kaitsesid töökohti tööstuslikel ja fossiilkütustel põhinevatel aladel. Tulemuseks on polariseerunud poliitmaastik, kus liberaalse **Emmanuel Macroni** ja parempoolistliku **Marine Le Peni** taha koondunud jõud kujundavad peamise vastasseisu.⁸ See on laiemalt tuttav pilt: vasakpoolsed räägivad küll õigluse keeles, ent ei suuda pakkuda ühtset narratiivi, mis kõnetaks korraga nii töötajaskonda, sotsiaalsete õiguste eest seisjaid kui ka rohepöörde aktiviste.

Ometi on ka vastupidiseid näiteid. Portugalis sündis 2015. aastal nn *geringonça* koalitsioon – habras, kuid mitu aastat toimunud liit sotsialistide, kommunistide ja vasakliidu vahel. Nende edu aluseks oli selge ühisosa: lõpetada nn troika (Euroopa Komisjoni, Euroopa Keskpanga ja Rahvusvahelise Valuutafondi) kärpepoliitika, millega külmutati kriisi ajal palgad ja pensionid ning kärbiti avalikke teenuseid. Vasakerakondade koostöö tulemusena suudeti korduvalt miinimumpalka tõsta, pensione suurendada ning kasvatada investeeringuid haridusse ja tervishoidu.⁹ Kuigi *geringonça* lagunes 2021. aastal eelarvekriisi tõttu, näitas see, et killustunud vasaktiib suudab pragmaatiliselt koos tegutsedes pakkuda usutavat alternatiivi.

Hispaanias kulges tee koostööni teistmoodi. Pärast korduvalt valimisi ja poliitilist ummikseisu moodustasid sotsialistid (PSOE) ja Unidas Podemos 2019. aasta lõpus Hispaania esimese koalitsioonivalitsuse alates II vabariigi ajast. Edu võiti oli taas lihtne: ebavõrdsuse vähendamine. Valitsus tõstis miinimumpalka 22,3% võrra, sidus pensionid inflatsiooniga ning viis ellu töölepingute reformi, mis vähendas ajutiste ja ebakindlate töökohtade osa-

kaalu. Hiljem on koalitsiooni nõrgestanud pinged Podemose ja uue vasakbloki Sumar vahel, näitab Hispaania kogemus, et isegi hapras ja konfliktiderohkes

SUURE NARRATIIVI PUUDUMINE

Jürgen Habermas on kirjutanud, et avalik arutelu killustub väärtuskonfliktide ja teemade paljususe tõttu, mis õhnestab liberaaldemokraatlike ühiskondade võimet kujundada ühist nägemust õiglasest korrast.¹⁰ Kui ühiskonnas puudub jagatud arusaam ühisest heast, siis kaob ka poliitilise kujutlusvõime jõud. Vasakpoolsed probleem seisnebki selles, et nad pole suutnud luua uut suurt narratiivi. 20. sajandi healuriikide loosung „õiglane ühiskond” oli lihtne ja kõigile arusaadav. 21. sajandil on vasakpoolsed hakanud rääkima korraga justkui liiga paljudes keeltes: kliimast, soolisest võrdõigluslikkusest, vähemuste tunnustamisest, maksukoormuse õiglasemast jaotusest, Euroopa Liidu reformimisest. Kõik need teemad on olulised, aga nende koondamine ühiseks kujutluseks – selliseks, mis tekitaks tunde, et „meie” saame luua koos parema tuleviku – on jäänud tegemata.

Kas lahenduseks võiks olla rohepöörde? Kliimakriis ja kõrged energiahinnad on globaalselt suurim probleem, mis ühendab nii majanduse kui ka identiteediküsimuse – see puudutab tööhõivet ja energiaturgu, aga ka väärtuspõhist õiglust seoses tulevaste põlvkondadega. Või võiks selleks olla regionaalne ebavõrdsus? Ida-Virumaa küsimus Eestis, Sileesia Poolsas või Lausitz Saksamaal – kõik need piirkonnad vajavad õiglast üleminekut, mis looks töökohti ja kaitses kogukondlikku identiteeti. Sellised teemad võivad osutada silaks, mis aitab tuua kokku siiani üksteisest eemale hoidnud liikumised.

Aga seni jääb õhku küsimus: miks vasakpoolsed koostööd ei tee? Vastus ei peitu ainult ideoloogilistes erimeelustes või ajaloolistes traumades. See puudutab ka vasakmõtlete kujutlusvõimet – oskust rääkida lugu, mis haaraks kaasa üksiku töötaja ja aktivisti, väikese palgaga õpetaja ja ettevõtjaks surutud postivedaja, kliimamurest kantud tudengi ja vabakutselise loomeinimese, pered ja pensionärid. See lugu peab pakkuma alternatiivni kapitalistlikele realismile, mis sunnib meid leppima olemasolevaga. Seni, kuni vasakpoolsus räägib korraga liiga paljudes keeltes – rohepöörde ühes, sotsiaalsetuses teises ja vähemuste õigused kolmandas – ilma neid ühtseks looks põimimata, jääb ta killustatuks ja marginaalseks.

Essee on tõukunud osaliselt Arvamusfestivali Puute-punktidel alal toimunud arutlust „Vasakpoolsus Eestis: kas turumõlemine on piisav?“, kus otsisime koos teiste osalejatega vastust küsimusele, miks vasakpoolsed ei suuda Eestis ega Euroopas laiemalt koonduda.

Foto: Silver Mikser

Diandra Rebase on graafiline disainer ja kunstiline juht, kes läheneb oma loomingule absurduse, ootamatuse ja kohmakuse kaudu, mis lõpuks realiseerub *exquisite corpse*’i vormis.

olukorras võib selgelt sõnastatud ebavõrdsusevastane narratiiv anda vasakpartidele poliitilise jõu.

Need näited kinnitavad, et killustatus pole paratamatu. Kui leitakse selge ühisosa – olgu see majanduslik ebavõrdsuse vähendamine, rohepöörde sotsiaalne mõde või töötajate kaitsmine

globaliseerumise surve eest –, on võimalik ka pragmaatiline koostöö, mis suudab luua avalikkuse silmis usutava alternatiivi parempoolsetele narratiividele.

¹ Saarts, T. 2020. Sotsiaaldemokraatia lõppmäng? – Müürileht, 11.02.

² Fraser, N. 1995. From redistribution to recognition? – *New Left Review*, nr 212, lk 68–93; Fraser, N. 2000. Rethinking recognition. – *New Left Review*, nr 3, lk 107–120.

³ Standing, G. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*.

⁴ Fisher, M. 2019. *Kapitalistlik realism: kas alternatiivi ei ole* (tik Lopp, N.). Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus.

⁵ Williamson, V. 2018. *What France’s Yellow Vest protests reveal about the future of climate action.* – *Brookings*, 20.12.

⁶ Saarts, T.; Kalev, L. 2009. Poliitiline kultuur ja Eesti ühiskonna uuenemine. – *Vikerkaar*, nr 9, lk 43–55.

⁷ Turner, E. 2022. *From zero to hero? The German Social Democratic Party and the 2021 Bundestag election.* *Aston University*.

⁸ Bendjaballah, S.; Sauger, N. 2023. *France: Political developments and data in 2022.* – *European Journal of Political Research. Political Data Yearbook*, nr 62 (1), lk 167–189.

⁹ Lisi, M. 2016. *U-Turn: The Portuguese Radical Left from Marginality to Government Support.* – *South European Society and Politics*, nr 21 (4), lk 475–495.

¹⁰ Habermas, J. 2006. *The Divided West*.

AUSUS AU SISSE! ÜLASE KOGUKONNA HINGEELU OMA TÄIES HIILGUSES

Ülase pungiskeene on kollektiivsusele rajatud ettevõtmine, kust puuduvad teistele subkultuuridele omased hierarhiad, stigmad ja dogmad. Mis väärtustele Ülase tugineb, kuidas seal asju aetakse ja kas laiemal kultuurimaastikul on sellest midagi õppida?

Kirjutas **Mark Alexander Ummelas**, pildistas **Sille Riin Rand**

Algorithm on aru saanud, et olen noor eesti rahvusest mees. Ühel ilusal pärastlõunal sattus minu *feed*'is oleva *brainrot*'i vahele EKRE reklaam (suurt vahet midugi polnud). Sõna võttis **Rain Epler**, **Varro** ja **Martini** pinginaaber: „Külaelu on toores, ehtne ja vaba. Nagu punkar, kes laseb õlut protestiks süsteemi vastu, aga tema süda taksud kodumaaga ühes rütmis. Maakultuur on meie mäss, kus ristikehnad õitsevad ja traktorist näitab keskmisest õlisemat sõrme ministereeriumi tornide betoonile. Siin ei laku keegi globalistide taldu!” Võtan Rain Epleri nõu kuulda. Lähen panen punki! Parem lakkuda pilnerit kui globalistide taldu või mida iganes. Ma polnud tükk aega ühelgi punkkontserdil käinud, mistõttu otsustasin minna Ülase Festile. Epleri vapustavast monoloogist inspireerituna plaanisin festari värava ees ühe külmema alla kulistada. Protest süsteemi vastu! Meenuvad ansambel Valge China igihaljad read: „Süsteemi pole vaja ja raha pole ka, kui poleks süsteemi, oleks kõik tasuta.”

Kui toimetaja fotograafia Ülasesse jõudis, oli laiv juba alanud. Väravat, mille ees õlut juua, aga polnud – ei saanudki süsteemile keskmist sõrme näidata. Mulle vaatasid vastu nõukaaegne tööstushoone, autoparkla ja umbes 200 noort ja vana, karvast ja sulleist. „Vaatasid vastu” on siinkohal meelevaldne väljend, tegelikkuses ei kottinud minu saabumine kedagi. Festival algas kava järgi kell 18.00, kell 18.05 oli hoov juba paksult rahvast täis, laiv käis, täielik möll. Kõigile, kes varem seesuguse subkultuuriga kokku puutunud pole: soodomast ja gomorrast oli asi kaugel. Keegi ei kakelnud ega visanud telliskividega aknaid sisse, ei süstinud hero, ei teinud avalikus kohas striptiisi. Kurat, keegi ei teinud isegi ettejuhtuvast Passatist lõket, ei kutsunud kaaskodanikke üles riipööret korraldama. Kõige radikaalsem seisukoht, mida kuulsin, oli „fakk autorite ühing”. Pungiskeenes oleks märksa radikaalsem väita vastupidist. Tööstushoone avatud aknast kostis toorest punki, kitarririfid lendasid läbi õhu nagu mootorsae kett, taustal käisid *blast beat*'id ja keegi tegi kurja häält. Muusika saatel võeti parklas päikest, mõni tegi sõpradega näoga ringi.

Mina vaatasin ka, kehtasin õlgu, tegin juba mainitud külmema lahti ja hakkasin uurima, maakeeli öeldes, mis värk on. Õllepurk ühes, helisalvesti teises käes, asusin inimeste festivalikogemust oma pärimistega ära rikkuma. Siinkohal väike *shout-out* Channel 5 kanalile YouTube'is, mis oli intervjuude puhul tohutuks inspiratsiooni- allikaks. Uuriva ajakirjaniku mikrofoni ette jäid muusikud, kohalikud punkarid, aga ka Ülase helimees, tänu kellele sain kogukonnast enam-vähem ammenda-va tervikpildi.

Mis teete siin?

Bändimees 1: Me oleme need kaks liiget neljast, kes on siin esimest korda. Oleme Ülase Festi *virgin*'id. Aga üldiselt teeme siin proovi ja laive, see on *homebase*.
Bändimees 2: See on sotsiaalkeskus. Kultuurikeskus. Noortel on siin võimalus teha kõvasid asju. Ülases toimuvad skeene üritused, samas on vahepeal teistsugust kraami ka. Ükskord oli hea üllatus. Tulime Paavlist, tõime pärast laivi varustust tagasi. Astusin sisse ja nägin, et käib mingi karaoke. Teised panid asjad maha, läksid koju, aga mina jäin ju loomulikult karaokest laulma.

Siin on suur meeskond, kõik tegelevad paljude eri asjadega. Ülase Fest ongi üritus, mille puhul kõik, kes aasta ringi asju ajavad, tulevad kokku ja teevad midagi suuremat. Olen Ülase kogukonnale väga tänulik. Paljudes kohtades on kindel etteantud žanr, mida mängida või viljeleda. Siin on koos paljud bändid, tehakse väga erinevat *stuff*'i, aga kõik hoiavad kokku. Alati tullakse kuulama ja ollakse vastuvõtlikud ka mitte nii pungile teemale. See on väga kokkuhoidev kogukond. Eks kõrvalt olen kuulnud, et vahel on ikka raskusi kogu selle ettevõtmise elus hoidmisega, aga seni, kuni on huvi ja rahvast – no nagu näha, on praegu rets rahvass kohal –, saab asju teha.

Ükskõik kui tuntud või hea bänd, ükskõik kui halb bänd, kogu aeg on rahvas platsis. Kõik on alati nõus tulema. Ma arvan, et väga paljude jaoks pole tähtis

muusika ega üritus ise. Oluline on, et kogukond tuleb kokku ja teeb midagi koos.

Miks te Ülases käite? Sama hästi võiksite kodus telemek vaadata või telos istuda. Mida see teile annab?

Punkar 1: Ülases käimine on nagu spaakülustus. On lõõgastav, et saab lihtsalt olla. Kui on näiteks raske nädal olnud, siis saab siia tulla ja lihtsalt *mosh*'ida ja tantsida ja...

Punkar 2: Elad välja, pärast kõik lihased valutavad ja siis korra istud maha ja lõõgastud.

Punkar 1: Higitad end täis, tuled õue, teed suitsu, jood õlut, lähed tagasi, higitad end jälle täis. Varem seda ei olnud, aga nüüd on hetki, kui hing jääb kinni, aga peab edasi panema. *Mosh*'id, toetad sõpru, muusikuid ja kogukonda. Nad on nii tublid. See kõik on nii ilus, nii tore ja päris. Puhkan ennast vaimselt välja, kui siin käin.
Punkar 3: Ülase Fest on meile nagu AVR (*augusti viimane reede* – toim.) teistele inimestele. Pärast seda on suvi läbi.

Punkar 1: Enne Ülase Festi on alati talgud. Kõik tulevad koristama. Klopime vaipu ja peseme põrandaid, teeme asjad korda. Olen käinud siin kolm aastat. Nii-kuinii laamendan siin ringi, võin sama hästi tulla ja need kaks päeva midagi kasulikku teha. On võimalik grillida ja värvida. Näe, üks sõber tegi selle seina, saab näo

sisse panna. Siis oled nagu hunt inimese näoga, keegi saab pilti teha. Meil on nüüd raamatunurk, seal võib raamatuid võtta ja lugeda.

Punkar 3: Ülase talgutele tulek on nagu enne pidu sõbra juurde koristama minek, panete muusika peale ja hakkate koos küürima ja askeldama. Lõbus on.

Kuidas asjad Ülases käivad? Kes on oma jope ja kes võõras? Kust need kogukonna piirid jooksevad?

Vaba hing: Käin siin, sest siin on ilmselgelt tuttavad, skeene, vabadus, sõbralikkus, ja kõik on oodatud – isegi need, kes ei ole täispungid. Ainsad, keda siia ei oodata, on inimesed, kes on teiste vastu vaenulikud. Ülase seltskond on hästi kirju ja kõik teevad, mida tahavad. Võin minna *mosh*'ima ja kanda, mida soovin. Võin ühe käega juua laudurit ja teisega longerot, võin kohvi või teed ka juua. Ma ei pea tegelt üldse midagi jooma. Kõigil on ülisuva.

Mujal nõutakse liiga palju seda, et peab hästi kohal olema. Siin ei pea. Võin minna keset üritust poodi, süüa nurga taga jogurtit. Siis rääkida kellegagi. Äkki lähen üldse minema, äkki homme ei tulegi tagasi. Äkki ikkagi tulen? Võin vabalt tulla kohale ka enne festivali algust, vaadata, kes siia eilsest jäänud on. Öhkkond on selles mõttes vaba – keegi ei oota kelleltki midagi, samas kõik on teretlunud.

Just vabadus on oluline, ka poliitiline vabadus. Praegu on esiplaanil Palestiinaga seonduv, aga ka inimõigused laiemalt. Kuigi ma ise pole nii poliitiliselt laetud inimene, saan käia siin, sest nõustun sellega, mille eest Ülase kogukond seisab. Praegu on natside teema ka üleval, Ülase skeene on üks vähestest, kus normaalselt inimest eristatakse tugevalt natsist. Ja siin on *safe space*, alati saab kellegi poole pöörduda, kui on mingi jama. Õelda, et jou, mul on probleem – pole vahet, kas see on keegi, kes on essat korda siin, mõni bändivend või Ülase omanik, igas olukorras tullakse appi. Ükskõik mis küsimusega võib alati peale lennata, alates sellest, et „mul pole suitsu”, kuni selleni, et „ma tuln just kõrvalt – tänavalt ja mingid tüübid hakkasid mind seal ahistama”.

Ülasesse tulles tead juba ette, et pole vahet, kas keegi on 18 või 55, sigalaku täis või *straight edge*, kõik käituvad normaalselt ja on hästi abivalmid. Kedagi ei huvita, mis skeenest sa tuled: ole emo, punk, *metalhead* või keegi, kes tahab lihtsalt oma ema vastu mässata. Kui oled siin ja meiega, siis on kõik tinn. Omavahel on hästi suur järelevalve ka. Muidugi inimesed jooavad vahel üle, aga üle juuakse igal pool, ükskõik mis subkultuuris või sotsiaalses olukorras. Aga siin ei lasta kellelgi ükski kannatada. Kohe, kui on halb, nähakse ära ja tegeletakse – tuuakse vett, viiakse bakkaris pikali. Siin on hästi hoidev kogukond, isegi kui oled võõras. Kuniks oled okei inimene, käitud normaalselt, ongi kõik super.

Punk on tihedalt seotud feminismiga, samas on seksism sügavalt Eesti ühiskonda juurdunud. Kuidas on sellega skeenes? Kui palju energiat kulub, et end naisena kehtestada?

Vokalist: See on nii keeruline teema, olen sellele väga palju mõelnud. Mind häirib, et ei ole üldse naiste bände. On küll koosseise, kus on naisi, aga neid on ainult maksimaalselt kaks või kolm, enamik on ikkagi läbinisti meeste bändid. Naised ei võta initsiatiivi, et mussi teha või midagi korraldada... Mina teen igast asju, võib-olla isegi liiga palju, ma ei tea, võib-olla ka mitte. Teen nii palju, kui saan, ja loodan, et olen sellega eeskujuks noorematele tüdrukutele.

On olnud ka seda, et mind ei võeta artistina tõsiselt. Näiteks läksime Pärnusse laivi tegema ja *setlist*'i maha panes tulli keegi sinna ja ütles, et lava on ainult artistidele, ning ütles mind ära ajada. Ta ei saanud aru, et olen laulja. Selliseid asju ikka juhtub. Ühel laivil oli helimees räigelt nõme, rääkis minuga, nagu oleksin tita, aga teistega rääkis normaalselt. Üldiselt ma ei arva, et asi on nii hull kui mõnikümme aastat tagasi. Suurem probleem on see, et naised ei kipu asju algatama. Võimalik, et nad kardavad, et negatiivsust ja seksismi on rohkem, kui seda tegelikult on.

Kust tulevad energia, ressursid ja inimesed, et DIY-punkit teha?

Helimees: Ülase on rokiikoht, mida hoiab üleval kogukond – pole üht kindlat inimest, kes seda kõike veaks. Käib selline edasiandmine, näod vahetuvad üsna pidevalt ja loomulikult. Energia või inerts asjade tegemiseks tuleb sügavalt südamest: kui näed, et türa, siin on või-

malus ülipalju lahedaid asju teha, siis teed ülipalju lahedaid asju. Siis tulevad uued näod, näevad, mida sa teed, ja hakkavad ka lahedaid asju tegema. Aga kõik on alati erinev, iga inimene on erinev. Üldsuund on ikkagi, et „rokk”, hehe. Siin tehakse muidu ka trenni, kunagi tehti näiteks joogat, aga peamiselt saadakse lihtsalt kokku ja pannakse tina.

Kuidas sa siin helimeheks hakkasid?

Helimees: Juhtus nii, et eelmine helimees pidi Saksamaale kolima, samal ajal õppisin mina helivärki. Ta näitas mulle mingid asjad ette ja siis hakkasingi siin heli tegema, aina rohkem ja rohkem. Nüüd ongi kogu see tehnikavärk minu vastutada. See lihtsalt juhtus, ma ise ei tunne, et oleksin ennast siia surunud. Väga hea meelelega teen.

Aga festar on jällegi kogukonna värk. Meil on Tallinnas sitaks bände. Ülase Fest üritab kõiki kokku tuua, lähtudes põhimõttest, et kaks aastat järjest sama bändi ei kutsu, kuigi on ka erandeid. Ja majabändid on meil ka, kes siin proove teevad. Lisaks kohalikele esineb ülipalju välismaa bände. Kuulajaid on palju, aga nad pole päris peavoolu roki kuulajaskond. Ülasesse tulevad pidutsema ikkagi elukutselised haisejad.

Kas Ülase on alati selline koht olnud?

Helimees: Alguses oli see ettevõtmine poliitilisem, korraldati raamatu-, poliitika- ja väitlusõhtuid ja sellist värki. Ja siis hakkasid konsad toimuma, nüüd ongi Ülase pigem laivikoht, aga ikkagi kogukonnakeskus ka. Peale laivide toimuvad näiteks õmbluskulbid, hiljuti oli meil *drag show*. Kõik ideed on teretlunud. Kui kellelgi on mingi hea mõte, mida teha, siis võimalusi on.

TALLINNA DIY-MEKA TEKKELOGU

Ülase Festi külastajatega rääkides ilmneb, et praegune põhi-honcho ja asjaajaja on **Kristo**. Leppisime Kristoga kohtumise kokku. Suitsuvine, kimchi-friikate, kriskavate piiparite ja (peaaegu) ebameeldivalt valju **Squarepusheri** taustal sain teada nii mõndagi Tallinna DIY-pungiskeene arengust.

Kust Ülase alguse sai? Kas enne seda oli mingi teine koht või sündis Ülase tühja koha pealt?

Kristo: Ei, see ei tekkinud tühja koha pealt. Kuna mina seda ei asutanud, siis kõike ma täpselt ei tea. Alguses oli Ülase seotud vasakpoolsel punamusta liikumisega, mis oli kunagi päris jõuline. Korraldati näiteks demonstratsioone ja karusnahavastaseid aktsioone.

Muusika vallas sai kõik alguse üle kümne aasta tagasi Keskturul asunud üliveidrast Reggae baarist. Reggae'ga polnud sel loomulikult mingit pistmist. Korraldati kontserte, asju ajasid inimesed, kes tegutsesid hiljem ka Ülases. Tuuritavad bändid käisid seal, kuna kuskil mujal polnud laive teha. Ühel hetkel pandi Reggae baar kinni ja oli uut kohta vaja.

Siis koliti ümber Ülasesse. Alguses oli see ruum väga öudses seisus, palju oli remontida. Nüüd on kõik ümber ehitatud, näiteks seal, kus praegu on merch'i-lett, oli vääke anarhistlik raamatukogu. Asja hoidsid käigus annetused ja kogukond. Muidugi toores talgutoo ka. Täiesti DIY-teema. Varem oli Ülases toimuv ideoloogilise, näiteks anarhistlikud kongressid, kus välisdelegaadid käisid tänapäeva liikumisest rääkimas. Olid ka veganõhtusöögid, neid tehti eri korjanduste eesmärgil ja seal käisid väga fancy'd inimesed. Mõni neist annetas mingi viis sootti, sealtkaudu läksid heategevusse suured rahad. Eks me praegu proovime ka seda ideoloogilist poolt tagasi tuua, kui on võimalus inimesi või ettevõtmisi kaasata. Üldine eesmärk on muidugi noortele tegevusse anda.

Kontsertide korraldamist alustasin umbkaudu aastal 2014. Koht avati küll 2011, aga tol ajal olin lihtsalt külastaja. Kui sain, siis muidugi abistasin ka, andsin ehituse vallas nõu jne. Aastal 2013 hakkasin oma bändiga pidevalt välismaa kollektiive soojendama. Kohalikus skeenes polnud lihtsalt peale Huiabella, Nailbite'i ja Sociasylumi üldse bände.

Praegu on Ülase põhifookuseks bändiproovid ja laivid, aga alguses polnud meil pikki aastaid tehnikat. Siis tuli appi üks aktiivne anarhist. Teda ja tegelikult kõiki teisi häiris Ülase saund. Ülase oli kuulus oma külalislahkuse, aga ka ülisita saundi ja ülisita tehnika poolest. Kõik oli väga sitt ja väga kuulus. See anarhist annetas Ülasele kölarid ja kaks Marshalli kabinetti. Üks bändimees ostis kitarra ja see jäigi sinna kasutamiseks, see on tänase päevani seal. Mina kinkisin ka Ülasele ühe kitarra.

Tehnika oli kunagi täielik peavalu, iga kord pidi seda kuskilt rentima. Valdavalt rentisime Polymeri proovikast. Kõike pidi tassima sadu meetrit mööda Polymeri koridore, treppidest üles-alla, üles-alla ja siis üle hoovi. Lisaks pidime iga kord ühe kitarra võimu eest 50 eurot maksma. Alguses polnud muidugi eriti bände, külastajaid polnud ka. Laivil võis vabalt juhtuda, et kohal on kümme inimest ja bändile peab oma taskust bensuraha maksma. Sellises olukorras oli 50 eurot võimu eest eelarvele täielik pauk.

Sellest tulenevalt tekkis mõte teha bändiliikmetelt korjandus, selline poolkohustuslik osavõtumaks. Kui tahad teha Ülases proovi, maksad liikmemaksu. Varsti polnud enam tehnikat ega arвете tasumisega probleeme. Laividega on alati nii, et üks on hea, teine halb, aga kuidagi jookseb alati nulli. Aga see oli kõik enne seda, kui noored meil käima hakkasid.

Kust need noored tulid ja kuidas nad nii andekad on?

Seda on ülekeeruline selgitada, kuidas nad nii head on. Aga noorte tulekuga Ülasesse on selline lugu, et hakkasime mõtlema, miks keegi Ülases ei käi. Teadsime, et toome kohale maailmaklassi bände. Isegi ei pidanud tooma, nad ise tulid. Linn vahel oli näha noori punke, aga mitte keegi neist ei käinud kunagi Ülases. Selgitasime välja, et neil oli mingite meie liikmetega beef, millel olid poliitilised tagamaad. Mõnel noorel punkaril oli eelarvamus, et anname neile molli, kui nad siia tulevad.

Sain kokku kahe noore tegijaga, et arutada, mis toimub ja miks noored hea asja maha magavad. Nad tulid, kutsusid oma sõbrad lihtsalt vaatama ja neile meeldis see, mida nad nägid. Kuu aega hiljem korraldasime

sellele eelmisele perioodile mõeldes kontserdi „Pane-me punkti“. Seal mängisid vanemad bändid Huiabella Fantastica ja Hõbekulid ning noorematest Skoone ja C.C. Kokku oli viis bändi, Zahir oli vist ka. Sinna tuli väga palju noori, muidugi mitte nii palju, kui neid hiljem liitus. Nii hakkas see laavin veerema, tuli hästi-hästi-hästi palju noori punke. Kuulati lahedat muusikat, mida tegid nii-öelda kahe bändi tuumikiliikmed, ja lõpuks tahtsid kõik juba ise bändi teha.

Kuidas nad nii head on, seda ma ei oska seletada. Praegu on nii, et sisuliselt igaüks, kes teeb bändi, ongi juba parem kui vanad tegijad. Vanade tüüpide tehnilised oskused jäävad neile puhtfüüsiliselt alla. Kui kunagi oli skeenes rohkem *macho*'t ja robustset lähenemist, siis nüüd on täiesti teistmoodi, kõik on muutunud. Enam ei keldeta nii palju kui varem.

Meie lauda istus vahepeal Tallinna kõige pungim burksi-meister, kes võitis skeene seisus tabavalt kokku: „Muss on nii heaks läinud, et enam pole aega kakelda.“

HARDCORE-PUNK AVALIKUS LINNARUUMIS

Lõpuks rääkis Kristo mulle saladuse: „Skoone teeb pühapäeval bastioni otsas laivi, tule ja vaata.“ Tegu on Ülase skeene ühe kuulsaima bändiga, paaril bändiliikmel on kogukonnas kande roll. Kirjutasin bändipoistele: „Kaugle, tohib ma tullen jälgun teil natuke enne ja pärast laivi sabas?“ Sain vastuse: „Ah, mis laiv? Meil pole midagi kindlat plaanis.“ Kes mulle siis käojaani ajas, Kristo või bändipoisid? Äkki olen lihtsalt *seriously uncool*, ajakirjanik ka pealekauba. Tulen kohale, lasen pilti teha ja homme vaatab Müürilehe veebist vastu peakiri „PIINLIK! Kümme tunde eesti muusikut, kes Skoone bastionil põõsasse pisisid (kl 10.37 lisatud peaministri kommentaar)“.

Järgmine hommik ärkan üles ja näen, et üks teine bändiliige on jaganud oma *story*'s: „Tulge pühapäeval Skoone bastionile laivile.“ No sõitke seenele! Natuke hiljem sain aru, et ka bändiliikmed ise ei teadnud laivi toimumisest ette, avaliku ürituse korraldamise luba väljastati ootamatult kiiresti. Vot see on DIY järgmine tase. Toores energia, kõik on pidevas liikumises ja spontaanne.

Lähem enne laivi algust kohale ja aitan poistel tehnikat üles panna. Kuskilt on saadud genekas, kuskilt kölarid. Märksõnadeks on rendikaubiku, juhiloa ja sõprade olemasolu. „Oi, statiivid ja särigid jäid ju maha.“ Sõidame bassimehaga Ülasesse statiividele ja särkidele järele. Kohale jõudes saame aru, et võtmed jäid maha. DIY, *baby!* Mõni aeg hiljem jõuame statiivide ja särkidega Skoone bastionile tagasi. Kohal on ka publik. Vanakooli legend **kodanik V** seisab poiste ees ja dirigeerib: „Nonii, üks, kaks, kolm! Hakkame mängima!“ Laivini

on kaks tundi, tehnikat pole veel isegi vooluvõrgus, bändiliikmed seisavad, kaablid näpus, ja irvitavad. Kodanik V ohkab, istub maha ja teatab: „No mis kuradi sitt see nüüd siis on, hakaku mängima juba.“ Öhus on ootusärevust.

Laivi ennast on keeruline sõnadega kokku võtta. Bänd pani tehnikat üles mänguväljakule, publik ja *mosh pit* olid rulapargis. Jällegi, kuskilt saabus bändi kuulama mitusada inimest, nende hulgas Eesti alternatiivi koorekiht, meie punkmuusika ladvik ja superfännidest noored. Ürituse võlu seisnes selles, et Skoone viskas kõik laivide mängureeglid aknast välja. Laivi ei pea korraldama rokkilubis, soojendaja ei pea tingimata alustama kell 22, peasesineja ei pea kell 23 mängima. Kuskil pole kirjas, et pärast laivi tuleb suitsuruumis istuda ja õlleklaase ümber ajada. Albumi esikas võib toimuda mänguväljakul pühapäeval kell neli. Kogemus on palju vahetum, fookuses on sõbrad, skeene ja muusika, mitte baarilet või suitsuruum.

MÖTTEKOHT KOHALIKULE KULTUURIMAOSTIKULE

Loodan siiralt, et teised subkultuurid võtavad DIY-punkaritel õppust. Näiteks klubikultuur on oma mallidesse kinni jäänud, DJdel ja promootoritel on silme ees dollarimärgid, ürituste sisu jääb tihtipeale teisejärguliseks. Elektroonilise muusika fännid ei tule kolm päeva enne reivi algust pörandada pesema ja tehnikat tassima, klubiskeenes on korraldajate ja publiku vahel teenusepakkuja ja tarbija suhe. Publik tuleb kohale, käed taskus, lahku, käed taskus, ja tunneb, et käis midagi tarbimas.

DIY ja kogukondlikkusega kaasneb sootuks teistsugune lähenemine: inimesed tulevad kohale, et olla osa millestki suuremast. Ülase noored teevad maailmatasemel muusikat, aga bändiliikmed ei kõvata ega pooseta nagu Instagrami-DJd enne D3 või HALLi keikal järjekordselt kellegi teise tehtud muusika mängimist. Kõik on samal tasandil – külastajad, korraldajad ja artistid on üks suur kogukond, keda ei eralda üksteisest bakkari sametkõied ja aristokraatlikult üleolevad pilgud. Kui poleks publikut, mängiks bänd tühjale saalile. Kui poleks bändi, nokiks publik tühjas saalis nina ja peaks ajaveetmiseks kabet või kulli mängima. DIY-skeene saab aru, et hea ürituse tagab see, kui kõik on võrdsel positsioonil ja kõiki hinnatakse. Ja kui kõiki hinnatakse, tulevad inimesed igas olukorras appi. Seesugune kogukondlik lähenemine aitab kindlustada kaasa sellele, et muusika ja üritused on külastajatele lähemal, suurema emotsionaalse laetusega. Ise tehtud, hästi tehtud.

Tehke järele. Internet võimaldab, sotsimeedia võimaldab. Linn võimaldab. Kui *techno-* ja *house*'i-rahvas oleks sama julge kui punkarid, võiks iga huviline laupäeva pärastlõunal Snelli tiigi äärest mõne päevaerivi leida. Küsimus on selles, kas teised subkultuurid on piisavalt julged, et olla ausad. Kas teistes subkultuurides on olulised subkultuur ja kogukond või on pöhrõhk iseenda haipimisel, papi taskusse kühveldamisel ja selfitamisel? Mõttekoht.

OMA KOGUKONNA MA LEIDSIN PEENRA VAHELT

15 aastaga on kogukonnaaiandus Eestis õitsele puhkenud. Mürileht käis ühisaiamaadel uudistamas, kuivõrd kollektiivselt seal siis toimetatakse.

Henri Kõiv

Mis need kogukonnaaiad veel on? On need nagu kolhoospõllud? Aiandushuviga hipikommuniid? Või on see järjekordne näide „kogukonna“ mõiste väärkasutamisest? Et neile küsimustele vastust saada, otsustasin Tallinna ja Tartu kogukonnaaedu külastada.

ERAPARK KESET LINNA

Alustan kogukonnaotsinguid Tartust. Esimeseks peatuspunktiks on Tiigiae. See on umbes kümne hektari suurune maalapp Veeriku linnaosas, üsna linna piiril. Tiigiae on ümbritsetud tiheda hekiga, mistõttu juhulik möödakäija ei pruugi aimatagi, et sealsamas on peidus varjatud roheoas viljapuude, marjapõsaste, peenravagude ja kasvuhoonetega. Juhuslikul möödakäijal polegi Tiigiae asja, sest lisaks puu- ja põõsarindele seisab tema teel ees ka tugev aiapiire. See on suletud kogukond.

Tiigiae on üks Eesti vanimaid siiani tegutsevaid aiandusühistuid. See loodi 1965. aastal Lõuna Kõrgepingevõrkude aianduskooperatiivina. Ka praegu kulgevad üle aia kõrgepingeliini, mille läheduses justkui säriseks. Liinivõrkude all olev maa kuulub aga ühiselt aednikele, kes ostsid selle 90ndatel erastamisväärt-paberite eest Tartu linnalt ära. Hiljem saan aru, et selline omandivorm on kogukonnaaianduse kontekstis väga suur privileeg.

Mind võtab aias vastu aiandusühistu juhataja **Anneli Perm**, kes on omanud Tiigiaias maatiikki juba 16 aastat. Tiigiae pole niisama lihtne endale aiamaad saada. Selleks peab keegi aiandusühistu üheksakümnest liikmest oma maast loobuma ja sellel inimesel tuleb ise ka uus aiandushuviline leida. Nii käib kruntide jagamine enamasti tutvuste kaudu. Ja ega maalappi kergetäieliselt ära ei anta, isegi kui jõud sellest enam ammu üle ei käi. Anneli sõnustis on paljud oma lapsepõlve siin aiamaal veetnud ning tihti võtavad neidsamad lapsed pöduraks jäänud vanemate maalapi üle.

Tiigiaia teatav eksklusivsus pole imekspeandav, kui arvestada, et siinsed krundid on 500–1500 ruutmeetri suurused ning ühistu liikmetel tuleb maksta nende kasutamise eest pisut üle 100 euro aastas. Ühe peenra vahelt leiame tööd tegemas **Signe**, kes on aiandusühistu üsna värske liige. Kui küsin tema motiivatsiooni kohta, kostab ta vastuseks: „Siia tuled nagu maale.“ See on privaatne, siin on võimalik omale toitu kasvatada ja puhata, täpsustab Signe. Tõsi küll, puhkuse all mõistavad paljud aednikud rohimist, marjade korjamist, murunitmist, taimede kastmist... Anneli sõnul tullakse aeda peamiselt ikka tööd tegema.

Kuna piik on enamasti suunatud vaos vahele ja igale aednikule jagatud siiluke piisavalt avar, siis olukordi, kus naabriga luuakse silmside, eriti ei teki. Signe teab küll oma naaberkrundi toimetajate nimesid, kuid ei mäleta, millal ta neid viimati nägi, saati siis pikemalt vestles. Aga kogukondlikkus? Anneli ütleb, et Tiigiae talgute kujul ühistegevusi ei korralda. Suuremaid teenuseid, nagu traktoriga maa harimine või tiigi puhastamine, ostetakse sisse. Nii tekib küünarnukitunne peamiselt sellest, kui üksiteisel aidatakse hommikuti kasvuhoonet lahti teha või seda õhtul sulgeda.

TERVISEKESKUS TARTLASTELE

Päev hiljem leiain ennast Tartu linna teisest servast, Annelinna ja Ihaste piiril paiknevast Linnupargi aiast. See on pindalalt ainult pisut väiksem Tiigiaia, kuid liikmeid on üle kuue korra rohkem. Siia on mõõdetud välja 580 aiamaad, mis tähendab, et iga aedniku käsutuses on kordades vähem haritavat pinda. Lapid

jäävad vahemikku 50–150 ruutmeetrit, mis on tegelikult täiesti piisav, et mahutada ära kasvuhoone, pisike aiamaaja ning juurvilja- ja lillepeenrad.

Kui Tiigiaias tundus vähemalt visuaalselt, et aednikud jagavad ühist arusaama, milline üks aiamaa peaks välja nägema, siis Linnupargi aias võib näha kõrvuti väga erineva käekirjaga maalappe: on laitmatult korras peenraid, mille käiguteedki on kaetud puukooremultsiga; on peenraid, kus ainult terav silm suudab umbrohu vahelt kasvatat porgandit või peeti eristada; on kuhikpeenraid; on peenrakaste. See on mahepõllundusele ja toidukasvatamisele lähenevise poolest elurikas keskkond.

Linnupargi aias on minu giidiks 73-aastane **Avo Rosenvald**, rattaentusiast ja linnaaianduse aktivist, kes on oma kaks hüviala edukalt kombineerinud. Avo väntab nimelt aiandushooajal pea iga päev kaks korda oma Tammelinna kodu ja Annelinna aiamaa vahet. See teeb minimaalselt 18 kilomeetrit päevas! Linnupargi aed paistabki seisvat suuresti Avo õlgadel, kellel on parajasti käsil kraavi kaevamine. Ta ütleb, et seda tööd ongi keeruline mitmekesi teha. Pealegi, tema kätega tööd juba ei pelga. „See viib mõtted teistelt muredelt eemale,“ selgitab Avo. Muresid tekitavad näiteks piiritüüdi naabrite vahel. Te võite ette kujutada, kui palju on naabritevahelisi hõõrumisi 580 krundiga alal. **Tammisaare** saaks siit ainest mitme romaantsükli jaoks! Näiteks tuli Avo minuga kohtumise järel minna lahendama naabritevahelist arusaamatust, kus üheks pooleks on kurt naine, kes väidab, et naaber viskas tema aiamaale umbrohtu. Avo kinnitab, et sünergiat on kogukonnas siiski rohkem kui erimeelsusi.

Linnupargi aias on üks suurem maalapp ka ühiskasutuseks. Mõõdunud aastal saadi sellelt alalt kokku seitse tonni saaki, mille müügist teenis aiandusühistu 5000 eurot arvatult, osa saagist anti seejuures tasuta Toidupanka ja lasterikastele peredele. Avo kirjeldab, kuidas igal kevadel korraldatakse ühismaa harimiseks talgud. Ülejäänud aiandushooajal on kogukondlike

Peelguaed. Foto: MTÜ Peelguaed

siilude eest hoolitsemine suuresti vabatahtlike õul. Iga-aastaseks kogukondlikuks tähtsündmuseks on aga lõikuspidu, mille käigus toimub nunnukonkurs ja valitakse parim oma saagist valmistatud toit. Ühisürituste korraldamine on aia eestvedajate pärusmaa. Sellele lisandub liikmehaldus, mis on praeguseks ammu üle pea kasvanud. Just sel eesmärgil plaanitakse järgmiseks hooajaks leida MTÜ etteotsa tegevjuht, mis aga tähendab aednikele, et aiamaa kasutamise eest hakatakse senise 30 euro asemel küsima 40 eurot. Avo ütleb, et rohkem pole tasu tõsta võimalik: „See on ikkagi sotsiaalprojekt.“ Pooled aiomanikud on pensionärid, kelle liikmemaks on veel väiksem.

EKSISTENTSIAALNE MURE

Avot võib julgelt pidada Tartu linnaaianduse korüfeeiks. Tema eestvedamisel loodi 14 aastat tagasi MTÜ Tartu Maheaed. Toona oli linnaaiandus nii linnaelanike kui ka otsustajate jaoks uudne ning arusaamatu nähtus. Milleks kasvatada kartulit, kui seda saab siinsamas ka poest osta? Linnavolikogu liikmena õnnestus Avo siiski välja kaubelda 0,9 hektarit haritavat maad Lehe tänaval. See krunt on Maheiaia käsutuses tänase päevani. Aga Maheaed on pidanud ühe korra ka kolima, kui nende Mõisavahas asunud aiamaa jäi viis aastat pärast esimeste vagude sissekõndmist ette Idaringtee arendusele. See on

Triin Nõu: „Kogukonnaaiandus on midagi enam kui toidukasvatamine. Siin mängitakse mikrotasandil läbi demokraatlikke protsesse, luuakse uusi sotsiaalseid suhteid ja panustatakse elanike heaolu.“

kõigest üks peatükk kogukonnaaedade eksistentsiaalsusest võitlusest ellujäämise ja tunnustuse nimel, mis on paraku eriomane just Tartule.

Maheaed pole ainus kogukonnaaed, mis on pidanud viimase 15 aasta jooksul välise surve tõttu asukoh- ta vahetama. Samamoodi oli näiteks ruumikativistide loodud Vaksali aed sunnitud eraomanike soovile vastu tulema ja parklale ruumi tegema. Niisamuti langetud 1990ndal tee-ehituse ohvriks Hiinalinna aiamaad, mida linn küll vähemalt osaliselt kompenseeris, andes aednike käsutusse viie hektari suuruse krundi Jaamamõisa linnaosas.

Pidev väljatõstmisohk on sundinud linnaaednikke otsima kindlamat jalgealust. Nii on Tartu linn määratud suure ühisaiamaadega alad, nagu Linnupargi aed ja Jaamamõisa aed, linnaaiandusmaaks, s.t. need ei tohiks tulevikus asfaldile ega kinnisvaraarendustele enam jalgu jääda. Samas on aedade eest vastutavate MTÜdega sõlmitud tähtjalised rendilepingud ja mitte keegi ei saa lõpuni kindel olla, kas linn neid tulevikus pikendab. Linnupargi aia rendileping kehtib veel järgmised viis aastat. Viimased arengud linnaaianduse rindel on aga teinud Tartu aktivistid murelikuks.

„Linnal puudub visioon ja arusaam linnaaiandusest,“ on Maheiaia endine juhatase liige **Triin Nõu** kriitiline. Kui varem kutsuti kogukonnaaedade eestvedajaid ühise laua taha, et tulevikuplaane arutada, siis sellist kaasamist on Triinu sõnul järjest vähemaks jäänud. Ametnikud, kes aitavad korraldada toidukasvatamist tutvustanud haridusprojekte, on lahti lastud, linna rahaline tugi sellistele projektidele kokku kuivanud. Kõige krooniks ütles linnaruumi arengu eest vastutav linnaametnik tänava kevadel „Aktuaalses kaameras“ Veeriku kogukonnaaia avamist kajastanud uudisloogus otse välja, et rohkem selliseid aedu linnal plaanis rajada pole, kuigi linnaaiandusmaana on kaardistatud varem mitmed maatükid, kuhu saaks kogukonnaaiad rajada.

Laagna aed. Foto: Stanislav Usov

Triinu arvates ei saa linnavalitsus aru, mis väärtust kogukonnaaiandus tartlastele pakub. „See on midagi enam kui toidukasvatamine. Siin mängitakse mikrotasandil läbi demokraatlikke protsesse, luuakse uusi sotsiaalseid suhteid ja panustatakse elanike heaolu,“ toob ta välja linnaaedades peituvat potentsiaali. Kogukonnaaednikud ootaksid linnavalitsuselt paindlikumat lähenemist näiteks renditasu küsimisele, kuid seni on kõlanud avaliku vastusena sõnum, et aiad võiksid püsikulude katmiseks tõsta oma liikmemaksu. Asjaolu, et selle tulemusena väheneks ligipääsetavus linnaaiandusele nende ühiskonnagruppide seas, kes seda kõige enam vajavad, ei tule aednikele pähe.

ROHE(NÄPU)PEALINN TALLINN

Kui Tartus hõljuvad kogukonnaaianduse kohal murepilved, siis pealinna on tabanud tõeline kogukonnaaedade uputus, mis on saavutatud paljuski tänu linnavalitsuse toele. 2017. aastal tegutses Tallinnas mõni üksik kogukonnaaed, nüüdseks leidub igas linnaosas vähemalt üks selline aiamaa ning kokku on neid kaardile märgitud 49. Ainuüksi mõõdunud aastal lisandus 13 uut kogukonnaaeda. Tegemist on täiemahulise buumi- ga, nõustub Tallinna Kesklinna- ja Kommunalaametis kogukonnaaedade projektjuhina töötav **Maria Derlõs**. Maria jõudis kogukonnaaianduse juurde tänu linna- ruumiaktivismile. Ta on üritanud eri algatustega Lasnamäe elukeskkonda mitmekesistada, aktiveerida ja kogukondlikumaks muuta. Linnaaiandus täitis kõiki neid eesmäärke, mistõttu said Maria eestvedamisel 2017. aastal ühe endise lasteaia hoovi esimesed peenrakastid rajatud. Nii sündis tänini tegutsev Laagna aed. Mariale andis see enesekindlust linnaaianduse vankri vedamiseks. „Kui Lasnamäel sai kogukonnaaed jalad alla, siis on see võimalik ka mujal Tallinnas,“ on ta hiljem öelnud.

Linnaaianduse buumiks on siiski vaja enam kui ühte aktivisti. Võib julgelt väita, et Tallinna eduloo taga on roheliste erakond, kes 2018. aastal linnavõimu juurde kaasati. Just roheliste toonane esinaine ja abilinnapea rollis olnud **Zuzu Izmailova** lõi kogukonnaaedade projektijuhil ametikoha ning Marial avanes võimalus see positsioon täita. Teine suur töövõit oli linna ja Laagna aia vahel sõlmitud maakasutuse leping. Nimelt andis linn maa aeda haldavale MTÜ-le kasutada tähtjatult ja tasuta. Pretsedent kõigile tulevastele kogukonnaaedadele oli sellega loodud. See tähendab, et aiandusühendused ei tunne, et nad peavad oma olemasolu linnale pidevalt õigustama. Samas ei garanteeri selline leping muretut eksistentsi aegade lõpuni, sest linn võib selle igal ajal ka üles õel-

da, hoiatades aednikke sellest kolm kuud ette. Siiski kiidavad ka Tartu kogukonnaaednikud Tallinna valitud lahendust.

Ja nagu öeldakse telepoodides, siis see pole veel kõik! Viis aastat tagasi löi linn linnaaianduse valdkonna projektide jaoks eraldi taotlusvooru, kust saab uue aia rajamiseks küsida kuni 5000 eurot, toimivate linnaaedade maksimaalne toetus küündib 3000 euroni. Linnaaiandus on arengustrategia „Tallinn 2035“ üks tegevussuund ning linna ja Euroopa rahade toel valmis mul- lu pool miljonit eurot maksnud Pelgu pilootaed, kus on lähtunud parimast võimalikust funktsionaalsusest ja säästva arengu põhimõtetest. Tööpöolest. Putkavälilaga külgnep Pelguaed on teiste kogukonnaaedadega võrreldes nagu kosmoselae tulevikust: sümmeetriliselt paigutatud kõrgpeenrad, uhke puitkasvuhoone, tänavavalgustus, väilava. Tegemist on tõelise esindusaia- ga! Paraku ühtegi aednikku minu silm meie põgusa visiooni ajal aias ei silma.

Siin on aga kohane ära mainida veel kaks Tartu ja Tallinna kogukonnaaedade põhimõttelisi erinevust. Esiteks mastaap: Tallinnas saavad aednikud enda käsutusse enamasti ruutmeetrise kasti, kus saab heal juhul kasvatada maitserohelist, kuid mitte talvevarusid. Teiseks, isegi kui Pelguaia ümber on tara, on värv lahti ning aeda võivad külastada kõik huvilised. Enamik Tartu aedades on niisama uudistajatele suletud. Maria ütleb mulle, et kui üldiselt linn kogukonnaaedade tegemistes oma nina ei topi (isegi kui linna poole pöördutakse sooviga aednikevahelisi erimeelsusi klaarida), siis ligipääsetavuse piiramise korral on linn sekkunud. Fundamentaalse avatusega kaasnevad aga omad riskid. Nii on aednikud Tallinnas kimpus kaduma kippuva saagiga. „Varastamise vastu aitab, kui kasvatada vähetuntud taimi,“ soovib Maria. Või näiteks maasikasorte, mis ongi valmides valged.

Kogukondlik hetk Laagna aias. Foto: Anton Semenyura

Kui mujal maailmas on kogukonnaaiandus pigem alt-üles-ruumiaktivismi vorm, siis Eesti kogukonnaaiad poliitilist mõju ei taotle.

VEHKLEMINE PEENARDE VAHEL

Kuidas on aga Tallinnas lood kogukondlikkusega? Seda lähen ühel ilusal augustikuisel kolmapäevaõhtul uurima Laagna aeda, kus käib parajasti ürdikoolitus, mida on tulnud kuulama ligi kümme naist. Muide, kuigi aednikud on nii Tallinnas kui ka Tartus enamasti naised, on pealinnas mitme aia eestvedajateks mehed. Nii ka Laagna aias, kus mind tervitab **Anton Küünal**. Mees, kellel on isiklikud peenrakastid neljas Tallinna kogukonnaaias ning kes on lisaks Laagna aiale ka Pae aia eestvedaja, kuigi talle endale see termin ei meeldi. „Üritan olla sees, mitte ees,“ kommenteerib Anton.

Antoni seestvedamisel on üritatud igal kolmapäeval Laagna aias midagi korraldada, mis annaks põhjust ühiselt kokku tulla. Enamasti on ajendiks mõni koolitus, mis ei pruugi sugugi aiandusega seostuda. Jooga, vehklemine, astronoomia, loetleb Anton teemasid, mida on peenrakastide kõrval tutvustatud. Koolitaja on seejuures tihti mõni teine aednik. „Üks ühine huvi tekitab nõrga kogukonna. Tuleb leida veel midagi lisaks aiandusele,“ selgitab Anton.

Kogukondlikkust aitavad Laagna aias luua ka „kollektiivpeenrad“, mille eest hoolitsemine on jagatud vastutus. Seda vastutust jagavad enamasti küll ühed ja samad inimesed. Rohkemate aednike kaasamiseks ühistegevustesse on Tallinna kogukonnaaedades kasutusel mitmed prakäänikud: Pelguaias on suurematel panustajatel väiksem liikmemaks, Laagna aias antakse sellistele aednikele võimalus oma peenrakasti laiendada ning Anton jagab osa projektirahast aasta lõpus tänuväheks aktiivsemate vahel laiali. Kummati pole Maria hinnangul leige osavõtt ühistegevustest tingitud mitte ükskõiksusest või vastumeelsusest, vaid asjaolust, et info lihtsalt ei jõua aednikeni. „Tulebki olla papagoi!“ võtab ta oma senise kogemuse kokku.

NUNNU, MITTE RADIKAALNE

Keskonnasotsioloog **Bianka Piüschke-Altfoi** hinnangul on kogukonnaaiandus Eestis mitmes mõttes muu maailmaga võrreldes eripärane. Paljud tema väliskolleevid on positiivselt üllatunud, nähes, millist tuge pakub Tallinna linn valdkonnas tegutsetajele. Kui mujal maailmas on kogukonnaaiandus pigem alt-üles-ruumiaktivismi vorm, siis Eesti kogukonnaaiad Bianka sõnustis praegu poliitilist mõju ei taotle. Algasuagadel oli aktivismitaotlust tema sõnul enam märgata. Maria ütleb mulle, et kogukonnaaedades käiakse ennast maandamas, millegi eest või vastu võitlemine läheks sellega vastuolu. See aga ei tähenda, et kogukonnaaiandusel poleks ruumipoliitilist mõju. Bianka kasutab kogukonnaaedadest rääkimiseks „eelkujundavate praktikate“ mõistet. Need on väikesed ja igapäevased harjumused, mis võimaldavad sõnastada laiemaid poliitilisi seisukohti. „Kogukonnaaiad aitavad visandada tulevikumaailma,“ ütleb ta veendunult.

Poliitilise mõotme asemel on kogukonnaaiandust seostatud Eestis selliste väärtustega nagu heaolu, (vaimne) tervis, elurikkus, keskkonnaharidus ja mitmekesine linnaruum. Selline rõhuasetus on uudne. „Veel 15 aastat tagasi nähti linnaaiandust kui midagi sellist, mida meil pole enam vaja. Nüüd seostame seda positiivsete ja nüüdisaegsete lahendustega,“ toob Bianka välja ühe kogukonnaaktivistide kommunikatiivse tööviidu, mis on aidanud linnaametnikega suheldes valdkonda legitimeerida. Ta on ise kuulnud otsustajaid ütlemas, et sooviti toetada midagi, mis poleks nii revolutsiooniline. Valitud lähenemise varjupooleks on aga olemasolevate aiandusvormide marginaalseerumine, näiteks daatšakultuuri peetakse jätkuvalt iganenuks.

Teiseks võimalikuks murekohaks on rohegritifikatsioon. Mitmed eesrindlikud usarendused on üritanud kogukonnaaedasiid rajades kinnisvara vastu varakult huvi tekitada ja nõnda muu hulgas kinnisvara hinda tõsta. Selle tulemuseks võivad olla kogukondlikud rohealad väljavalitutele. Bianka näeb siin ühe lahendusena võimalust kirjutada roheluse nõuded sisse igasse arendusprojekti. Ta unistab ka sellest, et aiad muutuksid Tallinnas suuremaks, mis võimaldaks päriselt toidujulgeolekusse panustada ja looks turuväliseid alternative.

Seni aga tuleks kõigile hoida aiandusentusiast. „Nad on loonud meile kõigile mõnusat olemise ruumi,“ leiab Bianka.

KOLLEKTIIVSUSE KATSE JA EKSIITUSE MEETODID

Kollektiivne kureerimine on ühelt poolt üksikisikutest geenuste kultusele vastuastumine, võimu ümberjagamine ja -mõtestamine, teisalt põrkub kollektiivsuse ja koos tegemise idee väsinud süsteemiga, mille keskmes on ületöötamiskultuur. Kuidas institutsioonide sisetöötatud mudelites ühiselt tegutsemisele kohta leida?

Kirjutas **Heneliis Notton**, illustreeris **Ann Pajuväli**

Kollektiivsus kui koos tegutsemine – koristustalgud „Teeme ära”? **Jungi** kollektiivne alateadvus, kuue käega udarat hoidev kamp või üksteist hoidev hipilaager? Sõnaraamatu kohaselt on „kollektiiv” „tegevuse ja eesmärkide, ka huvide poolset ühtekuuluv inimeste rühm” või kitsamalt „mingi asutuse, organisatsiooni liikmed või töötajad”. Kui Nõukogude Liidu taustaga Eestis viidatakse töökaaslastele kui kollektiivile, siis ingliskeelne „collective” rõhutab pigem isetekkelist kollektiivi, mis tegutseb ühise eesmärgi nimel; institutsiooni töötajaid kollektiiviks ei nimetata.

Suur osa loometegevusest on tegelikult ühel või teisel moel kollektiivne, ent iseküsimus on, kuidas protsessi navigeeritakse ja kuidas üksteist tunnustatakse. Paljude kultuuriürituste programmid sünnivad ju enamasti tänu mitme inimese koostööle ja vestlustele, aga lõpptulemuse eest vastutab tihti üks isik.

STRUKTUUR VS. STRUKTUURITUS

Viimastel aastatel on kollektiivne kureerimine (inglise keelses diskursuses „collective curating”) üha enam kanda kinnitanud – paljud festivalid saavad teoks mitme inimese koostöös ja ka tuntud festivalidel puudub üks suur kuraator. Aastal 2023 asusime kogu Kanuti Gildi SAALI tiimiga korraldama rahvusvahelist etendus kunstide festivali SAAL Biennaal.

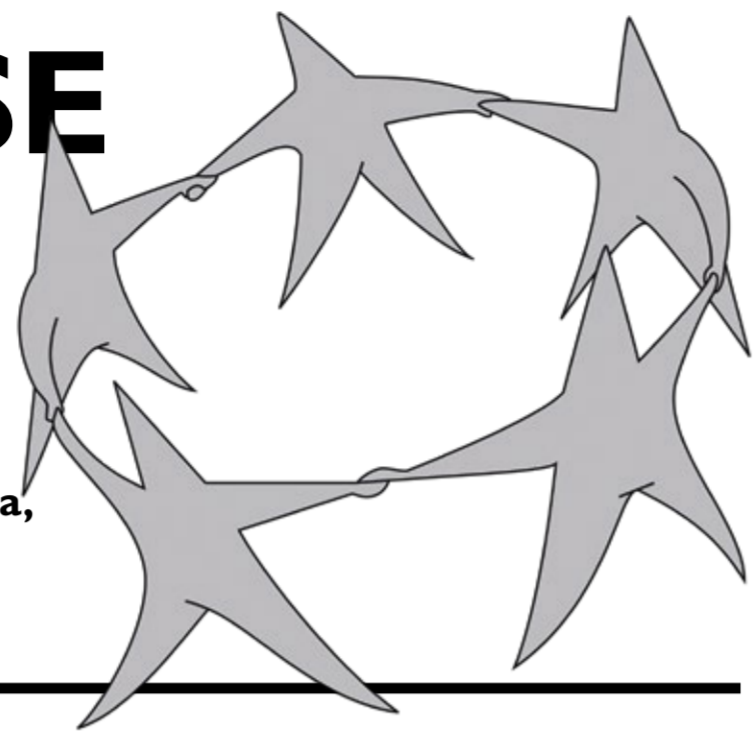
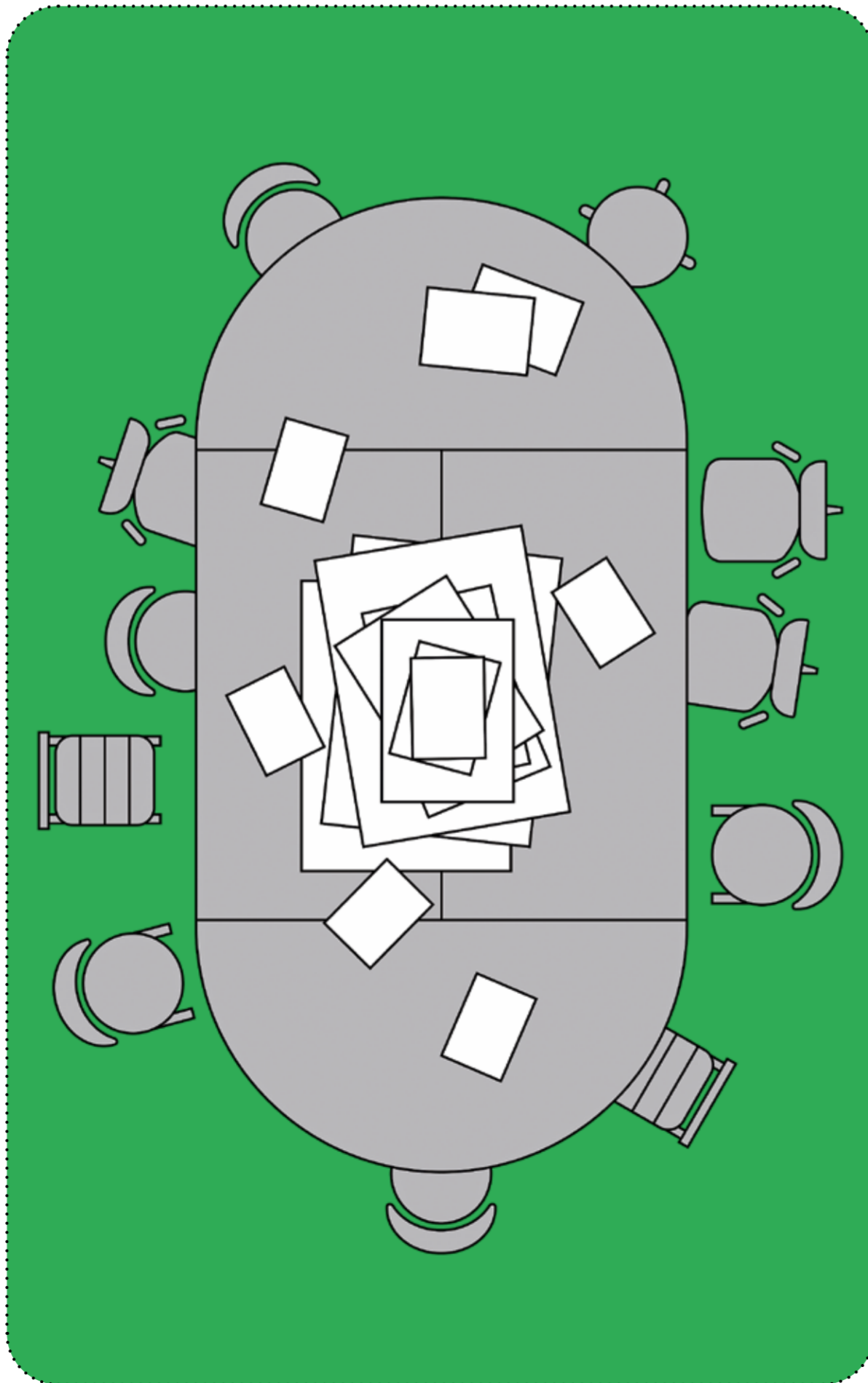
Pärast festivali kirjutasin Teater. Muusika. Kinos¹ sellest, miks üldse kollektiivselt kureerida. Kuna Kanuti Gildi SAAL oli juba olemas (kohalikus mõistes) kollektiiv ehk töötajad, oli meil kollektiivse kureerimise suunal üks suur samm tehtud. Biennaali puhul seisneb kollektiivse kureerimise eripära aga selles, et keegi pole lihtsalt kuraator, vaid lisaks programmi koostamisele tegeletakse ka oma tavapärase tööülesannetega. Meie kollektiivne kureerimine ei tugine väljatöötatud metoodikale, vaid see on katse ja eksituse meetodil kujunev praktika.

Ei eksisteeri lõplikku kollektiivse kureerimise mudelit. Selleks et leida midagi, mis töötab ideaalselt, kulub aega ja vaeva ning SAAL Biennaal samuti alles otsib seda. **Jo Freeman** märgib oma 70ndatel kirjutatud essees „The Tyranny of Structurelessness”, et struktuurita inimgrupe ei olegi olemas. Kui püüldakse ametlikult struktuurituse poole, viib see lõpuks ikkagi selleni, et gruppis on mitteametlikud struktuurid, hierarhiad, reeglid ja eri ülesanded, mida on ametliku „struktuurituse” tõttu keeruline adresseerida.

Samuti tekib sõnaga „kollektiivne” – puudutagu see siis mis tahes loometegevust – ettekujutus, et kõike tehakse ühiselt ja ühtemoodi, kuigi tegelikkuses koosneb kureerimine tohtu paljudest võrdsest olulistest ülesannetest. Struktuur ei ole selles kontekstis sugugi negatiivne asi ning juhtimine on eelkõige oskus ja vas-

Heneliis Notton on Kanuti Gildi SAALI dramaturg ja see tüüp, kes läheb kohapeal täiega lukku, ei oska midagi öelda ja kirjutab siis kolm kuud hiljem sellest kõigest pika teksti.

tutus, mida saab kanda vaheldumisi. On kindlasti kollektiivne, kes teevad kõike ühiselt ja arutavad iga viimase kui detaili koos läbi. On neidki, kes jagavad ülesanded ära, tegutsevad eraldi ja tulevad siis uuesti kokku.

Neoliberalis ühiskonnas seisab üksikisik peaaegu alati isenda eest ja teiste toetumist peetakse nõrkuse märgiks. Mistahes tüüpi kollektiivne tegutsemine on aga paratamatult veidi kui pimedas kompamine ning sellega kaasneb aktiivne töötamisviiside ja võimudelitel ümbermõtestamine – positsiooni prestiiži asemel keskendutakse vastutusele ja töö mõtestamisele. Paljude kollektiivsuse nüansside ja vormide puhul pole vahet, mis on õigem või valem – koos tegutsemine tekitab katkestuse harjumuspärastes töötamisviisidesse ja hierarhiatesse. Tööalased suhted moodustavad (eriti kultuurivaldkonnas) kogukonna, mis tegutseb tihti ühiste eesmärkide nimel, seega ongi eraeluliste ja tööalaste suhete vahele keeruline piiri tõmmata. Seda tähtsam on, et mõistaksime, kuidas tervislikult üksteisega koos eksisteerida.

Kapitalistlikud mudelid toetuvad aga unelmatele karjäärireedel, millel pidevalt positsioone ja prestiiži pidi üles ronida, ning ideele lõputust kasvust – ka kunsti rahastus muudkui suureneb. Nii on suurim kiidusõna „efektiivsus” – mitte „põhjallikus” või „detailitapsus”. Selline süsteem püsib veel jalgel, aga on mitmest kohast murenemas. Ilmselt tajume kõik, et ideaalid, millega oleme end toinud, võivad lähiaastatel drastiliselt muutuda. Ühest küljest on just kogukonnale toetumine lahendus sellega toimetulekuks, teisalt on sellistes oludes kollektiivsuse poole pöördumine paljudelgi kättesaamatu utopia.

Kui eelarvesse on lisatud vaid ühe kuraatori töötasu, siis kuidas katsetada kollektiivset kureerimist, kutsuda endaga liituma veel inimesi? Kui artikli eest on ette nähtud tasu ühele inimesele, siis kas väljaanne toetaks kaaskirjutajale teise honorari väljamaksmist?

Ana Vujanović ja **Bojana Cvejić** toovad raamatus „Toward A Transindividual Self”³ välja, et ebakindlad olud ja teiste kaasamiseks vajalike ressursside puudumine tõukavad üksikisikut üha enam isolatsiooni, ent paradoksaalsel kombel on selle peamiseks ravimiks kogukond ja ühtekuulvus. Kui vabakutselisusega kaasneb ebakindlus – töötatakse lühiajaliste lepingutega, ületundide tegemine on eeldus –, siis institutsioonidel on (võrreldes näiteks vabakutselistest kunstnikest koosneva rühmitusega) privileeg katsetada mitmekesi kureerimist. Institutsiooni töötajatel on enamasti stabiilne sissetulek, isegi kui nad on ületöötanud.

KOLLEKTIIVNE KUREERIMINE VS. KURNATUS – SÜMPTOMID

Kollektiivse kureerimise meka on koosolek. Midagi ühiselt tehes on vaja kordades rohkem aega varuda, selgitada, mõtiskleda, tutvuda. Selleks et vältida turvalise kesktee valimist, tuleb pingutada, et põhjendada, miks mõnel juhul kõhutunnet usaldada. Vaadata videoid ja tutvuda sellega, mida kolleegid on vahepeal

festivalidel näinud. See on pidev sõnastamismaraton ja ajamahukas ettevõtmine, mille käigus peab iga arvamuse ärakuulamiseks edasitormamise asemel kannatust varuma.

SAAL Biennaali kollektiivsel kureerimisel on kaks eripära. Esiteks korraldab kogu tiim lisaks biennaalile iga aasta kahte teist festivali ja hoiab koos hooajasisest programmi. Teiseks on igal tiimiliikmel peale kureerimise ka igapäevased tööülesanded – olgu selleks piletimüügi tegelemine, lava ülesehitamine või taotluste kirjutamine. Kui paigutada kollektiivsuse ideaal kurnatud süsteemi, ilmnevad mitmed süsteemi mõranemise sümptomid.

Kollektiivi hoiavad koos tõekspidamised ja jagatud kirg, mis on nii sügavalt isiklikud, et nende pealt pole harjutud töötunde lugema. Kiirematel hetkedel keirivad pöörded kõrgustesse ja stamplauseks saab „selleks pole aega”. Kuigi räägime ületöötamisest väärtuste tasandil, on mingi teise, vaiksema mõõdupuu järgi läbipõlemine kurnatuse meistriõistlustel kui saavutus. Kes töötab rohkem üle ja kes suudab läbipõlemise kõel kauem tasakaalu kaotamata kõnelda? Kas sa üldse teed oma tööd kirega, kui sa pole väsinud?

Poola teatriuurija **Marta Keil** on toonud kureerimisest rääkides korduvalt esile just Ida-Euroopa konteksti eripärasid. Ta mainis ka eelmisel SAAL Biennaalil tehtud ettekandes⁴, et kantuna lootusest Lääne kombel hea elu peale saada, tegid Ida-Euroopa riigid neoliberalismi kursuse läbi justkui turbokiirusel (mis on võimendunud ka praegust pettumust). Kui tugeva töökultuuri rahval on silme ees unistus eramajast, robotloomuimejast ja karjääriredeli tipust, on keeruline tutvustada neile kollektiivsust või ametikohtade jagamist. Töörügamine on asi – just nimelt raskelt lükkamine, mitte niivõrd selle hõlbustamine, mõtestamine, vaatlemine.

ÜHISELT UNISTAMISEST

Kaotame oskust ühiselt aega veeta ning kollektiivselt millestki unistamine muutub üha kaugemaks mälestuseks. Kureerimisprotsessis on aga tähtsad just koos unistamine, suurelt mõtlemine, samuti artiklite ja raamatute lugemine, aktiivselt vestlustes osalemine, rahvusvaheliselt toimuvaga kuris olemine – et hoida kätt pulsil pidevalt muutuv kontekstil, milles üldse toimetatakse. Lisaks on oluline teada, mida vajavad parasjagu kunstnikud, teised kultuuritöötajad, publik, ühiskond. Kui aga *to-do list* leegitseb neljast nurgast, ei tundu kellegi suhtes õiglane võtta endale paar tundi, et teha mitte midagi. Ja kui võtaks – kas oskaks seda ilma põdemata kasutada? Isegi kultuuritöötajana toimime süsteemis, mille

„Me elame ajal, mil kellelgi pole millekski aega. Seega pole aega ka mitte midagi tegemiseks. On tohutul suur vahe, kas on kiire või on tunne, et on kiire. Meelega mitte midagi tegemine ning aja võtmine ilma igasuguse plaani või kindla eesmärgita viib kõige loominguilsemate ja inspireerivate hetkeni.”⁵
– **Barbara Raes**

„Tunne, et oled mattunud ootuse, kiireloomulise ja üksilduse alla, mis domineerivad etenduskunstide väljal ja paistavad moodsustavast suurepäraselt tõotava lõksu: me ei saa nii edasi minna, aga teeme seda siiski, kuna teist varianti ei paista olevat – või ei ole piisavalt ruumi, et jõuda mõne alternatiivini.”⁷
– **Marta Keil**

Ann Pajuväli on kunstnik ja illustraator, kes töötab peamiselt digigraafika ja joonistusega. Tema looming liigub tuttava ja abstrakte vahel, taandades igapäevaobjekte poeetilisteks fragmentideks.

peamiseks toimetehhanismiks on ratsionaalsed teadmised ja loogika, mis väljenduvad mõõdetavates tulemustes – piletitulu, ministeeriumi rahastus. Selle

Hoolt on ajalooliselt peetud väheväärtuslikuks, sest seda on seostatud eelkõige „naiseliku” ja hoolekandmisega, mida nähakse naiste tööna, kuna see on seotud koduse sfääri ja naiste keske rolliga reproduktsioonis.⁶ – **The Care Collective**

täpsemalt pakutakse? Kuraatoritöös on hool samas nii juba mõiste enda tähendusega kivisse raiutud vastutuse kui ka isiklik probleem – kui oled hea kuraator, leiad selleks (kuidagi) aega ja jaksu.

Mulle meenub näide sellest, kuidas lapsena ootamise pidevalt vanaisaga autos vanema järele, sest tal läks alati nii kaua aega. Vanemaks saades sain aru, et tal läks kaua aega, kuna ta andis enne loomadele süüa, lülitas teisel korral tuled kustu, täitis kõigi veepudelid, pakkis kaasa snäkid, sest autosõidu kahekümnendal minutil läks alati kellelgi kõht tühaks ja pligud pöördusid vanema poole. Kuna hoolitsemist ja sääras detailidele keskendumist on peetud pikalt „naiselikuks” kvaliteediks, ei olegi sellele patriarhaalses ühiskonnas vormunud süsteemides kohta.

KOLLEKTIIVNE KUREERIMINE KUI POLIITILINE VALIK

Kogukondlikkus on tänapäeva maailmas üha vähem oluline, sest „tänu” neoliberalise ühiskonna luksustele peame vähem üksteisele toetuma, vähem tüütute kohustuste või lähedaste abistamisega tegelema. Keskdumene „eneseabile”, mis lähtub eelkõige indiviidi heaolust, jättes meie omavahelise seotuse sageli tagaplaanile. Jagatud kogemused loovad aga kogukonna liikmete vahel tugevamaid sidemeid. Kui teha midagi läbi ühiselt, on seda võimalik koos artikuleerida ning analüüsida, parandada ja arendada. Siinkohal teen väikese *shout-out*’i ka kogu Kanuti Gildi SAALI kollektiivile, kellega koos mõtlemine on viinud koobaste, uste ja radadeni, mida üksinda kunagi ei avastaks.

Kollektiivsus kurnatuse kiuste on poliitiline valik. Ajal, mil inimesi toob kokku viirga ja mingi osa väsinud indiviididest ihaldab autoritaarseid režiime, kus keegi lihtsalt ütleb, mis on õige või vale, on ühiselt tegutsemine oluline. Millegi kollektiivselt tegemine joonistab mustvalgelt välja meie omavahelise seotuse piirjooned. Koos olemise oskuse arendamine ning usalduse treenimine loovad pinnase millestki uuest unistamiseks ja selle elluviimiseks. Kuna ühiselt tegutsevatel inimestel on individidid enam jõudu ja häälet ning eneseteadliku struktuuriga grupid oskavad üksteist usaldada, on sellel tohtu palju potentsiaali uue ja jätkusuutlikuma kultuuritöö käimalükkamiseks.

Kirjutamise ajal on SAAL Biennaal alles algamas. Seda artiklit mõjutasid vestlused Marta Keili ja **Satu Herralaga**, planeerides töötuba, mida nad biennaalil juhendavad. Festival on

paik, kus kohtab palju inimesi, kes ühiselt kogevad, mõtlevad, vestlevad, vaikivad – panen oma panused sellele, et midagi sealt kindlasti võrsub.

¹ Notton, H. 2024. Miks ja kuidas kollektiivselt kureerida? – Teater. Muusika. Kino, märts.

² Freeman, J. 1970. The Tyranny of Structurelessness.

³ Vujanović, A.; Cvejić, B. 2022. Toward a Transindividual Self, lk 127. Oslo National Academy of the Arts.

⁴ Keil, M. 2024. Collective Curating. On Breaking Some Spells. – saalee, 27.02.

⁵ Raes, B. 2014. Radiantly Burning out and Stacking Stones. – FoAM.

⁶ The Care Manifesto: The Politics of Compassion. – The Care Collective. Verso Books, 2020.

⁷ Keil, M. 2022. Festival as a Condition to Think-With. – ANTI – Contemporary Art Festival, 31.08.

KÄSI (P)AITAB KÄTT

Vestlus rakkudest ja rakukoest, indiviidist ja kogukonnast, empaatia-treeningust, pühast vihast, magneesiumisoolast, kollektiivsest enesehoolest ning lõpuks sellest, kas rahu on võimalik.

Vestlesid **Anette Pärn** ja **Inge Ivaste**

Oleme juba kaheksa aastat bestikad olnud. Kohtusime riigikaitselaagris, valvasime öösiti koos lõket, saime sõpradeks ja mõistsime, et meile meeldib maailma üle mõtiskleda, lihtsalt mitte üksipäini. Viimased viis aastat oleme elanud eri riikides, koos ja eraldi palju ringi reisunud ning teineteisest kaugel viibides pidanud maha pikki telefonikõnesid. Augusti keskpaigas helistasime, et arutleda küsimuse üle, mida tähendab meie jaoks kollektivism.

Inge: Kas sa mäletad, millal see oli, kui teadlikumalt kollektivismi teemal arutlema hakkasime?

Anette: Ma arvan, et see oli kuskil paar aastat tagasi. Mäletan, et tulime baka kolmanda aasta talvel Manchesterist ja Tartust Tallinnasse kokku ning igast teisest vestlusest käis ühtäkki läbi tunnetus, et modernne läänelik elukäsitlus on altar individualismile. Mulle tundub, et mõtted kollektivismi teemal said ennekõike alguse, et vastanduda vägivallale, mis ühtäkki ühiskonna lumumuse kaotanud ja lihast puhtaks nüitud alasti skeletit vastu vaatas – toimetulek üleilmse pandeemiaga, sõjad, laimipopulistide edu poliitilisel areenil, kliimakriis ja paremde kadu, majanduslik ja sotsiaalne ebavõrdsus, vaimse tervise kriis jne. Oli selge, et need eurosentsristlikud ja kapitalistlikud lubadused maailma lõputust progressist on üks suur valge vale ning üksinda selle vale vastu ei saa. On tarvis kollektiivset tegutsemist.

Inge: Jaa, see oli ka aeg, kui korraldasime Biotoopia kunstipäeva ning olime ümbritsetud aruteludest ja praktikatest, mis kandsid endas tugevat ökoloogilist perspektiivi ja kriitikat antropotsentrismi suunal. Pealisküsimuseks sai inimese paigutamine liikeüleisesse kollektiivsesse võrgustikku, oma kitsaste ontoloogiliste piiride laiemaks venitamine ja nihestamine. Aga ma arvan, et esimene kord, kui mina kollektivismist mõtlema hakkasin, oli millagi neuroteadust õppides. Vaatasin inimaju ja pidin analüüsima eri rakke – igal keemilisel ühendil, rakul ja koel tundus olevat ühine pealisülesanne, milleks on tervikorganismi võimalikult efektiivse koostöö käigus toimima panek. Need mõtted olid tol hetkel muidugi palju tooremad, umbes et aa, üks rakk ei moodusta veel südant, aga no miljon lihaskraku juba moodustavad süsteemi, mis saab hakata verd pumpama. Et rakul kui üksikosal ei ole seda võimekust, aga „tervik on suurem kui osade kogusumma“. Ja inimest poleks olemas, kui miljonid mikro- ja makroolendid kollektiivselt koostööd ei teeks.

Anette: Nii tore, et see teema praegu üles tuleb! Minu jaoks oli semiootikat õppides üks suurimaks heurekaaks kokkupuude **Juri Lotmani** tekiadega, mis kõrvutavad kultuuri toimimist ja semiosfääri füüsikast tuntud iseorganiseeruvate komplekssüsteemidega. Ma olin nii võlutud sellest taipamisest, kuidas kõiki maailmas eksisteerivad fenomenid saab vaadelda emergentsena – nende olemasolule on eelnenud ühe ja teise ja kolmanda fenomeni ristumine või lõimumine, mis on seejärel sünnitanud selle miski uue. Ka kultuuri

võib käsitleda dünaamilise süsteemina, mis loob end kogu aeg üha uuesti, ning mistahes ajaloosündmuste kulgu mõjutab semiootilise tervikorganismi toimimist. Kultuur on kollektiivne ja igavene vormumine.

Inge: Need esimesed mõtted kollektivismi teemal tulid meie mõlema jaoks vist vägagi sellise hurraa-emoosiooni pealt – et see ju ongi maailma üldine alustala ning lahendus kõikidele võimalikele probleemidele! Nüüdseks on see kõik ehk veidi kihilisemaks ja keerukamaks muutunud...

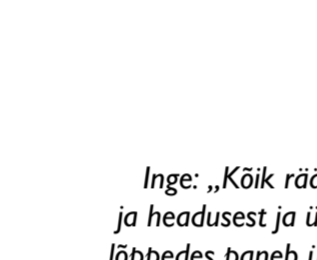
Anette: Aga kuidas sa üldse kollektivismi oma praeguse arusaama kohaselt kirjeldaksid?

Inge: Kollektivism inimtasandil... see on inimeste koostegutsemine, mis toimub teatavas piiritletud kontekstis ning jagatud eesmärgi korral. Mulle tundub, et kollektivismi üheks omaduseks on teatav suunitletus – kas jagatud igapäevane toimetulek, mõne ühise sihi nimel tegutsemine või koostöö kriitilistes olukordades. Ja see suunitletus peaks olema midagi muud ja laiemat kui puhtisiklik ambitsioon või agenda. Kollektivismi ei ole ainult idee või aade, vaid jagatud tegevus.

Anette: Minu jaoks on kollektivism muutunud ka oma-moodi katsterminiks, mille alla kuuluvad sellised mõisted nagu solidaarsus, õiglus, võrdsus ning radikaalne empaatia. Ma tunnen, et kollektivism on oma olemuselt loomuldasa poliitiline ja selle alustalaks on paratamatult piiritletud sotsiaalne kontekst, kus inimestel on tarvis organiseeruda ja üksteist hoolida. Ei piisa pelgalt inimeste paralleelsest tegutsemisest, vaid tarvilik on nende koostöö ja ühinemine.

Inge: Ahh, radikaalne empaatia, see on mu täielik lemmiksõnapaar!

Anette: Sama! Ja ma arvan, et kollektivismi paljud avaldumisvormid toimivad väga kasuliku kognitiivse ja tegevusliku tööriistana, mis aitab tänapäevastele laia tasandi probleemidele otsa vaadata. Samas olen aga välja murdnud romantiseeritud ettekujutusest, nagu see oleks võluarstim kõigile sotsiaalpoliitilistele probleemidele. Ja kollektivistlike ideede levimise varjukülgedest rääkides... Mind tohutult häirib see kollektivismi romantiseerimine, selle praktiseerimine ainuüksi mugavates ja steriilsetes tingimustes ning selle kattevarjus tegelikult isiklike – ja tihtilugu vägagi kapitalistlike – asjade ajamine. Keegi räägib sulle mingisugust kaunist sädlevat muli kokku, aga see jääb ainult filosoofilisele või poeetilisele tasandile, oma sõnu päriselt ja eetilisel praktiseerimata.

Inge: „Kõik räägivad armastusest ja headusest ja ühtsusest, aga õhtu lõppedes paneb üks inimene endale kopsaka summa taskusse.“

Inge: „Kollektivism on inimeste koostegutsemine, mis toimub teatavas piiritletud kontekstis ning jagatud eesmärgi korral.“

Anette Pärn on paberitega semiootik, kes seikles vahepeal neli kuud Kolumbias, õpib praegu CPPM-is kaas-aegset etenduskunsti ning on üheskoos Ingega TUBLI: auhinna looja. Instagram ja Substack: [tubli_awarded](#). *You are awarded!!*

Inge Ivaste õppis Manchesteris neuroteadust, hääletas Kreekast Inglismaale, töötas superjähil ning sattus nüüd neljaks kuuks Hiina elama.

Inge: See on täielik *new age capitalism*. Kõik need retriidid ja töötoad, naiselikud ja mehelikud energia äratamine, päikeseloojangusse loitsimine. Kõik räägivad armastusest ja headusest ja ühtsusest, aga õhtu lõppedes paneb üks inimene endale kopsaka summa taskusse. Minu jaoks ei ole see mingisugune kollektivism, see on konsumerism. Ning sellisel tegevusel puudub ka poliitiline mõõde. Olukord, kus tuleme oma parimas vormis, riietuses ja tujus lühikeseks ajaks kokku, on midagi hoopis teistsugust kui see, et õpime teisi

inimesi tundma kas pikemaajalises suhtluses, kus ei ole võimalik esitleda end igal hetkel ideaalse inimesena, või siis ootamatustes, kus vajame üksteise abi. Või kui oleme ühiselt täidetud püha vihaga, mis paneb meid sama eesmärgi suunas tegutsema.

Anette: Küsimus, mis mind praegu kollektivismiga seoses eelkõige huvitab, on see, kuidas keerulistes olukordades iseendale ja teistele päriselt toeks olla. On väga sümpaatne, kuidas **Audre Lorde** kirjeldab enesehoold kollektiivse ja poliitilise aktina, vastandudes peavoolus levinud enesehoolekultuurile, mille baasühikuks on enesesse suletud indiviid, kelle suust kõlab devis „sinu heaolu on sinu enda kätes“. Millistest vähestest privilegeeritud kätest me siin õigupoolest räägime?

Kollektiivne enesehoold on aga arusaam sellest, et inimene paikneb oma keha ja psüühikaga alati teatavas sotsiaalses kontekstis ning tema „toimetulek“ ei ole usinuse või laiskuse küsimus. Väga raske on kanda enda eest hoolt maailmas, kus on nii palju struktureeritud ebavõrdsust. Inimene võib osata ükskõik kui hästi endaga toime tulla, endale ärevuse leevendamiseks õhtul magneesiumisoolaga jalavanni teha ning kaks tundi mediteerida, aga kui ta elab süsteemis, mis on kõigi oma vahenditega tema heaolu vastu, saab enesehoole nõudlusest poliitilise ignorantsuse ja silmakirjalikkuse käepikendus.

Kollektiivne enesehoold toetab inimest olukorras, kus poliitilised süsteemid teda alt vaevad. Interseksionaalsuse teadvustamine kasvatab empaatiat ning tahet end ümbritsevat inimesi nende headel ja halbadel hetkedel toetada – täna hoiad sina minu kätt ja homme mina sinu ja me mõistame, et meie valu rühub ühisest allikast. Käsi (p)aitab kätt. Ning ei, see ei ole kellegi isiklik psühhopaatoloogia, kui õues käib sõda ja inimesel diagnoositakse ärevushäire. See ärevus ja paanika ei ole tema isiklik vastutus.

Inge: Sellega haakub ka mõiste *mutual aid*, mis on juba palju aastakümneid anarhistliku liikumise kontekstis üheks keskseks terminiks ja praktikaks olnud, kuid jõudis pärast koroonaaega ka laiemasse teadvusesse. Ühe näitena meenub Facebooki grupp Host A Sister, mille liikmeteks on rohkem kui 700 000 naist üle maailma, kes otsivad ja pakuvad üksteisele õomaja, võoras

riigis reisisid seltsi ja tuge. Näen seal iga päev mõnd postitust stiilis „olen seitsmendat kuud lapseootel ning raha on vähe, kas keegi saaks mulle palun järgmisteks kuudeks kodu ja tuge pakkuda?“. Ning juba paari minutiga on seal alati keegi, kes reageerib ja abi pakub. Või kui Põhja-Ameerikas olid eelmisel aastal suured metsapõlengud, nägin päevas kümneid postitusi, millega kutsuti kannatanuid enda juurde elama. Ma ei ole kunagi näinud, et keegi seal grupis häta jäetaks. Sellises abistavas maailmas tahangi elada!

Rebecca Solnit kirjeldab kriisisituatsioonides organiseerumist mõistega *disaster collectivism*, tuues näiteid olukordadest, kus väiksemad kogukonnad on suutnud spontaanselt tegutsedes suured katastroofid hästi üle elada. Solniti mõiste *elite panic* iseloomustab aga hoiakut ja olukorda, kus võimupositsioonidel olevad inimesed reageerivad kriisidele mitte rahva abistamise ja usaldusega, vaid hirmuga kaose ja masside ees. Tegelik elu on aga näidanud, et inimesed käituvad kriisilukorras sageli solidaarselt, empaatiliselt, pakkudes toimivat kogukondlikku tuge.

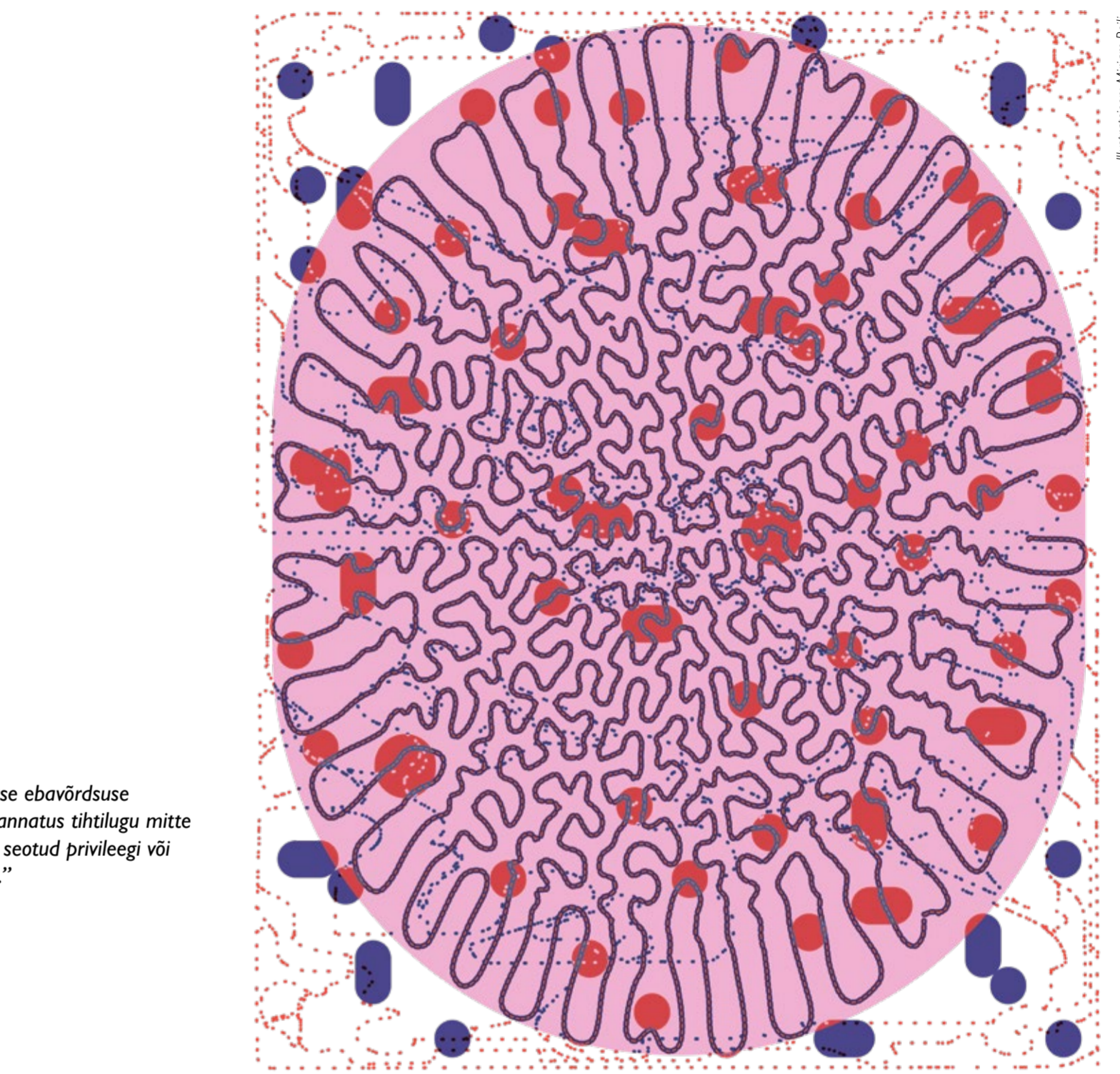
Anette: Tunnen, et see individualistlik kultuuriruum, milles elame, sisendab meile alaliselt, et inimkannatus on justkui „loomulik paratamatus“ ning teise inimese valu ei ole minu asi. Struktuurse ebavõrdsuse kontekstis ei ole kannatus tihtilugu aga mitte paratamatus, vaid seotud privileegi või selle puudumisega. See taipamine teeb väga kurvaks. Samas saan aga üha rohkem aru, et see tihtilugu valulik tundlikkus, millega elan, on igati normaalne ja tervislik psühholoogiline seisund – miski oleks väga valesti, kui näeksin kannatavat inimest ega tunneks selle üle sügavat kurbust. Kõige rohkem kardan isiklikku ja kollektiivset tõmbistumist, hetke, kui valu on ümberingij nii palju, et me ei pane seda enam isegi tähele. Olen tihti olnud olukorras, kus tunnen kannatust nähes abistust, sest ei oska selle leevendamiseks midagi ette võtta, kuid vähim, mida sellisel juhul teha, on teist inimest siiski märgata ning seejuures oma abistust teadvustada. Otsustada, et ei, mu tundlikkus ei ole mul ees. Ta on väga õige koha peal.

Inge: Mulle tundub, et empaatia puhul on küsimus eelkõige selles, kuidas seda inimesest juba varases eas mitte välja treenida. Võib-olla olen idealist, aga mina usun, et inimesel on igatine pädevus olla sõbralik, kaastundlik ja altruistliku loomuga liik. Äkki kirjutaks juba ümber selle narratiivi, mille kohaselt on inimese loomuseisund sõjapidamine, et inimelul on *brutish, short ja nasty* ning et „tugevamad jäävad ellu“. *Bullshit!* Kultuuriruumis, kus inimesed kasvavad üles uskumusega, et omakasu ja individualism on tee eduni, ei saagi imestada, kui nad hiljem koostööks valmis ei ole.

Anette: Meenuvad **Kalevi Kulli** biosemiootikaloengud, kus ta ikka ja jälle rõhutas, et kõik põhilised elusolendite rühmad – bakterirakkudest hulkrakseteni välja – on tekkinud sümbioosi, mitte omavahelise sõja tulemusel. Niisamuti ka inimene. Koostöö ja grupikuuluvus on inim-evolutsioonis ühed olulisimad eeldused isendi ellujäämiseks. Elades keset modernse maailma kõrgtehnoloogilisi infrastruktuure on „grupp“ või „kogukond“ võib-olla paljude jaoks abstraktnem mõiste – pigem midagi nunnut ja sekundaarset, mitte eluks vajalikku... Ei tohiks aga unustada, et isegi maailmas, kus tooteid ja teenuseid ja inimlähedust on võimalik osta, on selle kõige tingimuseks siiski teiste inimeste olemasolu. Maailmakäsitlus, mille keskmes on üksinda ja eneseküniliselt funktsioneeriv indiviid, on lihtsalt ebatõene.

Inge: Sellisel väga laialt tasandil vaadelduna on inimeksistents tõesti loomuldasa kollektiivset laadi... Aga mulle tundub, et mõte inimligist kui ihiglaslikust kollektiivist on lihtsalt nii hoomamatult lai ja abstraktnene, et sellega ei ole just lihtne tähenduslikku kontakti saavutada.

Mõte naabrist, kellel on nimi ja nägu, on kollektivismist mõeldes ehk veidi tulemuslikum. Ja sellise

Illustratsioon: Mirjam Reili

Anette: „Struktuurse ebavõrdsuse kontekstis ei ole kannatus tihtilugu mitte paratamatus, vaid seotud privileegi või selle puudumisega.“

isikliku käegakatsutava kogemuse kaudu selgub ka, et kuigi kollektivism kõlab tihtilugu teoorias lihtsa ja toreda asjana, on selle rakendamine tegelikult ikka päris keeruline. Teiste inimestega kõrvuti toimides on tarvis nii palju alandlikkust praktiseerida, osata oma ego ja isiklikku ambitsiooni taltsutada. Selgub, et kollektivism on tegelikult väga valulik protsess ning tähendab elukesetvat õpet selles, kuidas eriarvamusel olevad inimesed võiksid kokku tulla ning sõbralikult koostööd teha.

Anette: Oskad sa ehk mõne näite tuua?

Inge: Isiklik kogemus: elan praegu Londonis koos 12 inimesega ühes vanas suures laohoones. Meie igapäevaelu toimib lihtsalt nii külg külje kõrval, et me peame oskama omavahel kompromisse teha, tekkinud konfliktid ära klaarida. Üksteise kõrval elamine on paratamatus ning me ei saa iga eriarvamuse järel kotte kokku pakkida ja ära kolida. See on sedalaadi piiritletud kontekst, mis nõuab üksteisega hakkamasaamist. Netikommentaariumis rabeleval Maiei ei ole nägu ega lugu ja temaga ei pea ilmselt kunagi kokku puutuma – sõima või lollik. Aga kui Maie elab sinu kõrvaltoas ja te endale iga hommik kõigis kõrvuti muna praate, siis on tarvis oma tegude ja mõtete eest vastutada.

Olen mõistnud, et enamiku olukordi saab lahendada teist tähelepanelikult kuulates ja rahuliku mõistva meele abiga. Dialoogi pidamise oskus on pidev treening! Kõik need inimesed, kellega koos elan, ei pruugi olla mu sõbrad, kuid jagan nendega siiski ühist elu.

Muidugi on ka äärmuslikke olukordi, kus keegi astub rägelt üle piiri ja leppimisesele ei ole ruumi. Sest alati on suuri karaktereid, isiksusi, kes ei nõustu olemasa kollektiivset tegutsemisest, kellel on kas nii tugev isiklik ambitsioon või kes eristuvad grupist drastiliselt oma mingite käitumuslike tunnuste poolest... Mis sa arvad, kuidas sellistes olukordades koostööd arendada?

Anette: Selle isikliku ja teistest tihtilugu ülesõitva ambitsiooni puhul... Jah, see on vast säärane omadus, mille juurpõhjused on niivõrd komplekssed, et võivad ulatuda nii ühiskondliku saavutamiskultuuri, lastetoa või neuroloogiliste eripäradeni. Erisuste puhul tundub aga oluline mõelda, et kollektivism ei tähenda ju samasust, kõigi individuaalsete omapärade eemaldamist ega vaadete või arvamuste unisooni. Samuti ei tähenda koostegutsemine seda, et selles puuduks rollide jagunemine, ühele või teisele ülesandele spetsialiseerumine või hierarhiline tööjaotus. Minu jaoks tähendab sõna „kollektiivsus“ eelkõige olukorda, kus rühm indiviidide tegutseb ühise eesmärgi nimel, seejuures üksteist austades ning kooseksisteerimise käigus paratamatult ilmnevaid lahkelsid lahendades.

Ja kollektiivi osa olemine ei tähenda seda, et inimene lakkaks seejuures olemast indiviid. Pigem on tegemist indiviidide ühinemisega, mille koosmõjul tärkab suurem sotsiaalne organism. See on täpselt seesama osa ja terviku suhe, millest ennist rääkisime – rakk ei lakka olemast rakk, kui tekib rakukude. Nüüd on ta lihtsalt rakk, kes on osa rakukoest ning toimib viisil, mis oleks ühtaegu kasulik nii talle enesele kui ka koele. Ja olles osa sellest koest, peab ta ka mõistma, et isiklik ambitsioon, mis kahjustab kollektiivi, pöördub lõpuks varem või hiljem tema enese vastu. Lõputult laienev omakasu on vähkkasvaja.

Inge: Jah. Minu tänane omakasul põhinev võit, mis ei võta arvesse terviku toimimist, võib tähendada meie kõigi homset kaotust. Jee! Helge.

Anette: See kõik on natuke nagu küsida, et kas rahu on võimalik... aga ega vähemaga ei saa leppida ka.

SELTSIMEES KOPPEL – SOTSIAALSE EBAVÕRDSUSE EESTVÕITLEJA

Seltsimehed lugejad, kallid kaasvõitlejad! Me peame rääkima seltsimees Peeter Koppeli moraalsest palgest. Me peame rääkima, kuidas ühest Lasnamäe poisist sai veendunud klassivaenlane, neoliberalismi truu suuvooder, globaalse finantseliidi lõmitav lakei, struktuuralse ebavõrdsuse agar eestkõneleja.

Kirjutas **Mart Niineste**, illustreeris **EthelRed**

Alustagem tema kujunemisloost!

Seltsimees Koppelil oli pärast perekonna ajutiste stardiraskuste ületamist õnn sirguda sotsialistliku urbanistika tippkoosseis – Lasnamäe kõigi mugavuste korteris. Kuigi teda ümbritsesid Norma lelud ja õhtupoolikuti käis ta ema käekõrval avarates külluslikes selvehallides, oli tal rusikas taskus. Sellepärast et lasteaia asemel kasvatas väikest Peetrit ideoloogiliselt kodanlikul ajal kõrgkoolis kulakuprouaks õpinud vanaema. Koppelite elutoa nurgas vilkus ja üürgas teinegi ideoloogiline diversant, Soome televisioon oma seriaalide ja reklaamidega.

Nõnda hakkasid seltsimees Koppelile juba õrnas eas külge väärarusaamad rõhuvast patriarhaalsest kapitalismist. Süüdistagem tema vanemaid, kes olid ausad tööinimesed, kuid jätsid oma võsukes tundi-deks räige kapitalismi propaganda ja tagurliku memme meelevalda, selgitamata, et vanaema jutud, HK vorstireklaamid, „Dallas“ ja „Dünastia“ näitavad vaid vähestele valitutele lubatud luksust, mitte thatcherlik-reaganliku läänemaailma töörahva tegelikku elustandardit, klassivastuoludest rääkimata.

Nii hakkas seltsimees Koppel kurnajate klassi elulaadi järele ihalema. Ta ei tahtnud saada treialiks ega kosmonaudiks. Teda tõmbas spekulantide ning ebaausal teel teenitud ilusate asjade poole. Ta tahtis baltisaksa paruni kombel talupoegade ja tööliste higi peal liugu lasta. Oma teismee märgades unenägudes ei hullanud ta tütarlastest naisteks sirgivate klassiõdedega, vaid suples orgastilisel rahas justkui Soome TV multikatest nähtud Onu Robert.

FINANTSIELIIDI LAKEI

Väikese Peetri ihad jäanuks ulmadeks, kui poleks toimunud töörahva paradisi Nõukogude Liidu kokkukukutamist kapitalistliku maailma kiusurinde ühisel jõul. Nõnda valis seltsimees Koppel kauboikapitalismi

Seltsimees Koppel taotleb oma mahedakõlalisel propagandistitööga seda, et inimesed ise osalesid oma rõhumises, uskudes, et see on loomulik, loogiline ning vältimatu.

siis, kui see töötab nende enda huvide vastu. Ning seda seltsimees Koppel oma mahedakõlalisel propagandistitööga taotlebki – et inimesed ise osalesid oma rõhumises, uskudes, et see on loomulik, loogiline ning vältimatu.

Iga marksisti vilunud pilk märkab, et seltsimees Koppeli puhul on tegemist valitseva kapitalistide klassi ideoloogilise funktsionääriga, kelle ülesandeks on neoliberalise turumajanduse ebaegalitaarsuse legitimeerimine ja neoliberalismi hegemoonia põhimõtteline põlistamine, mitte selle neutraalne mõtestamine, rääkimata süsteemikriitikast.

Ainult rahvahulkade klassiteadvuse kaotamine siirdühiskonna uutmistuhina tõmbetuules seletab, miks ei nähta Koppelis valitseva ideoloogia suuvoodrit, kelle ülesanne on juudaseeklite eest veenda

tööliisklassi praeguse majandussüsteemi õiglus, paratamatus ja igatise ratsionaalsuses. See seletab ka ära, miks pakutakse sellele õiglase ühiskonna ideaalide diversandile peavoolumeedias aina uusi platvorme, märkamata tema aktiivset panust tööliisklassi allasurumisse süsteemse ebaõigluse ideoloogilise normaliseerimisega.

Oma kirjutistes ei käsitel Koppel tööjõudu kui kaubaartiklit, mille ekspuuteerimine loob ühiskonnas väärtusi. No kuulge, seltsimees Koppel – poleks proletariaati, seisaks ka kõige kangemad kapitalistid, mütsid pihus ning nosud norus, supikõogi sabas. Keskendudes oma seletustes investeerimisele, kapitali kasvatamisele ja rahavoo juhtimisele ning taandades tööjõu kulukaks riskiks, ignoreerite sihilikult tööväärtusteooriat.

Kuid tööväärtusteooria on mõõdapääsmatu nii teoreetilise majandusanalüüsi tööriista kui ka kriitilise mõtlemise alusena, et mõista ja analüüsida ühiskonna majanduslikke ja sotsiaalseid suhteid! Asjaolu, et see ei kuulu teie ideoloogilisse arsenalis, kuna see ei sobi tööliisklassi rahulolematuse vaigistamiseks, ei tee seda veel olematuks ega vääraks! Seltsimees Koppel, maailm pole selline, nagu ta pangaseifi lukuvaugust paistab!

MALBE MAO TAKTIKA

Koppeli riikalik salakavalus seisneb tema meetodis. Erinevalt tuntud tatipritsist, lihtsahva kannustele kõrgilt kõrge kaarega sülitavast **Jürgen Ligist** ei käitu ta iaalgi matslikult. Tema relv on naeratus. Seltsimees Koppel suhtleb alati sõbralikult, kui ta just enesekaitseks oma toksiliselt maskuliinset huumorimeelt ei kasuta. Ta paneb meid oma seltsimeheliku veenvusega seismiselt endaga nõustuma.

Sest ideoloogia ei pea inimesi füüsiliselt sundima ega vägivalda kasutama. Ideoloogia tõeline jõud seisneb selles, et ta suudab end esitada asjade loomuliku seisuna, nii et inimesed usuksid sellesse vabatahtlikult, isegi

Foto: autoripere

EthelRed on iga kutsu Sisyphos, animaator ja multikategelane.

Foto: Kauri Poodanen

Mart Niineste on elupõline punkrokkarist trikster, kes mängib süsteemidega, kuid keeldub neisse püsima jäämast. Ta siseneb, sekkub, peegeldab, nihestab ja lõhub, et siis üles keerutatud tolmusest nelja tuule poole kaduda. Klassikuuluvusel on ta loovprekariaadi esindaja.

kapitalismi alluvussuhtel. Te pole sõltumatu ekspert! Ei, seltsimees Koppel, teie töö on põlistada iseseisva mõtleja maski varjus hierarhilisi rõhumissüsteeme!

IDEOOGLINE ENESEPIMEDUS

Kõige selle juures on meie peen pangahärra tööliisklassi valgekraalaste liigi esindaja, kuid kuna ta pole päevagi sandikopikate eest väärtusi loovat tootvat tööd teinud, ei näe ta end tööliisklassi kuuluvana. Milline ideoloogiline enesepimedus! Või on see teadlik enesepettus? Vabatahtlik valeteadvus seoses oma tegeliku kuuluvusega? Lapsepõlves Soome TVst nähtud propagandistliku simulaakrumi transformeerimine päriseluks?

Luulodes lakeilimukana võite mõelda, et teie roll on majandust ja rahaturge sõltumatult analüüsida, selgitada, õpetada rahvale finantsühigieeni. Tegelikult panustate kapitali kasumlikkuse ja neoliberalismi väärtuste ideoloogilise õigustamise, olles sotsiaalse ebavõrdsuse eestvõitleja!

Sest ka valgekraaline spetsialist kuulub tööjõuklassi – ta müüb oma tööjõudu ning tema töö teenib kapitali huve, isegi kui ta ise seda ei taipa või eitab. Ta osaleb töösuhetes, kus tema töö tulemused rikastavad teisi – tööandjat, investeerimisfondi, pank, kapitalisti. Kui ta ei näe seda, siis ta ei mõista oma tegelikku positsiooni tootmissuhtes. Seltsimees Koppel, teiegi teete võõrandatud tööd, mille üle te nii kangesti ilkuda armastate! Teiegi olete kulumatel kapitalismi masinavärgis!

Kõike eelnevat arvestades võime täie veendumusega öelda, et seltsimees Koppel on neoliberalise võõrandamise hästi tasustatud õhver, kes arvab, et on kapitalismi varjukülgede suhtes immuunne, kuna tema töö ei haise higiga ega vabrikutolmu järele. Marksismi seisukohalt ei ole siin siiski vahet: ta on süsteemi hammasratas, põhjatult ahnete rahatuusade alandlik laululind kuldpuuris. Mida teiega teha? Oodata, kuni kulute hambutuks, muutute oma isandatele kasutuks ning leiate end ärakasutatud tootmisvahendite romulast. Seni aga, seltsimees Koppel, häbi teil olgu!

WIIRALT PRIZE
Estonian Contemporary
Graphic Art Contest Exhibition

Eesti nüüdisgraafika
konkurss-näitus

Pärnu mnt 154, Tallinn
E–R 12–18, L 12–16

17.09. –
16.10.2025

ARS
Projektiruum

Hoia meeles meie kohtumispaiku!

Kolimisperiodist:
www.rara.ee/kolimine

RARA ESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

Konverents 2.–3. oktoobril 2025
Nelijärve puhkekeskuses Aegviidus

Elu kasvujärgses Eestis

Millised võiksid olla süsteemsed lahendused Eesti ühiskonnas majanduskasvu järgse ajastuga kohanemiseks nii, et tagatud oleks täisväärtuslik elu ja terve keskkond?

Kahe päeva jooksul toimuvad arutelud ja sünteesid sisendavad lootust, toetavad visioneerimist ja tegtsemistahet. Kõik osalejad on kutsutud aktiivselt kaasa mõtlema, milliseid muutuseid me Eestis vajame.

Osa võtavad erinevad tasaarengu asjatundjad:

...ja paljud teised!

Tasaarengu Eesti

BIOTOPIA

Osta pilet: www.kasvujargne-estii.ee

TALLINN, ÄRA MAGA!

Hiljuti avalikustati arengukava „Õine Tallinn 2035”, mille eesmärk on kujundada Tallinnast kultuuriliselt mitmekesisem, turvalisem ja kõigile ligipääsetav 24 tunni linn. Tallinna öölinnapea Natalie Mets räägib arengukava visioonist ja Tallinna ööelu hetkeolukorrast.

Intervjuu Natalie Metsaga. Küsis Mark Alexander Ummelas, illustreeris Gert-Rasmus Rannamets

Leidsin 2017. aasta veebruarist ühe sinu tsitaadi: „Enam-vähem samad inimesed kuulavad, mängivad ja pidutsevad ning kuna Tallinn ei ole välismaisele klubituristile populaarne sihtkoht, jäävad saalid tihti hõredaks ja promootorid miinusesse.” Kuhu me kaheksa aastaga jõudnud oleme?

Selle kaheksa aasta sisse on jäänud pandeemia ja sõda Euroopas, neid sündmuseid ei osanud aastal 2017 keegi ennustada. Alates pandeemiast on linnal olnud eesmärk jõuda ööbimistega koroonaeele arvuni – Tallinnas ületati see arv eelmisel aastal. Kui vaadata öise ettevõtluse käibenumbreid, siis Tallinnas oli see aastal 2019 450 miljonit, nüüd circa 619 miljonit. Näeme siin selget kasvatrendi, samas räägitakse valdkonnas sulgemise ja keerukuse juttu rohkem kui kunagi varem.

Alternatiivkultuuris kehtib jätkuvalt väide, et pidutsevad ja üritusi korraldavad samad inimesed. Peavoolu toimemehhanismid on aga hoopis teistsugused – võrreldes 2017. aastaga on peavool Tallinna näitel isegi rohkem kokku tõmbunud kui alternatiivkultuur. Saalid pole küll nii tühjad kui mõni aasta tagasi, aga korraldajate arvates on publik muutunud nõudlikumaks. Ühelt poolt on kõik läinud kallimaks. Korraldajad teavad, et inimeste saali saamiseks tulebki rohkem pingutada, see tõstab omakorda ürituste kvaliteeti. Teisalt, kuna korralduslik pingutus nõuab rohkem raha, muutub kogu organiseerimisprotsess keerulisemaks. Siin saaks tegelikult korraldajale appi tulla linn või riik: tuleks defineerida, milline on kultuur, mida me soovime võimestada, ja seesuguseid ettevõtmisi rahaliselt ja infoga toetada.

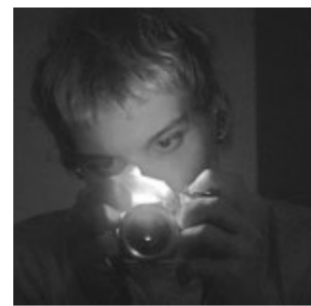
Kuidas sa ise kujutad ette olukorda aastal 2035? Milline võiks Tallinna ööelu välja näha?

Aastal 2035 võiks Tallinn olla ööpäevaringselt toimiv linn. See tähendab, et kõike, mida on võimalik teha päeval ajal, saab teha ka öösel. Keegi ei peaks kesköö saabudes millestki ilma jääma, teenused peaksid olema kogu aeg kättesaadavad, olgu tegemist arstiabi, sportimise või toidupoodidega. Ka öisel ajal peaksid saama ühistranspordiga vajalikel trajektoridel liigelda; avalikus ruumis liikudes peaks tundma end öösel sama turvaliselt kui päeval. Lisaks on tähtis, et linnaruumis oleks see ööpäevaringsus tajutav. Spordiväljakud võiksid olla valgustatud, et neid saaks kasutada vahemikus 19–7 samamoodi nagu vahemikus 7–19. Oluline on just visuaalne aspekt ja mulje, et linn on avatud ja ootab. Väljakuid ei pea hoidma ööpäevaringselt täistuledes, võimalikud on ka liikumisanduritega valguslahendused.

Olen oma töös lähtunud kolmest põhimõttest. Esiteks peab olema turvaline sellel inimesel, kes otsustab öösel koju jääda, tal peab olema seal vaikne ja rahulik. Ühelt poolt on see otseselt seotud mürareostusega, teisalt ka kodurahuga. Peksa saadakse ikkagi kodus ja öösel kõige rohkem.

Teiseks peab olema turvaline inimesel, kes otsustab öösel väljas vaba aega veeta. Peole minnes ei peaks mõtlema sellele, et keegi võib mu jooki mürgitada, vaid keegi ei peaks üldse minema välja plaaniga kedagi mürgitada või rünnata. Aga kui see juhtub, peaks ohvril olema selge teekaart, kuidas jõuda turvalisse kohta. Teda ümbritsevad inimesed, aga ka kohalik omavalitsus ja korraldajad võiksid samuti teada, kuidas sellises olukorras käituda.

Öötöötaja pole ainult kultuuri- ja meelelahutussektori töötaja, öösiti töötavad ka meditsiinilises, ajakirjanikus, bussijuhid ja postiljonid.

Gert-Rasmus Rannamets on graafiline disainer, DJ ja vastavalt vajadusele ka muud.

Kolmandaks peab olema turvaline ööelu pakkujal: kui ettevõtjal on paberite järgi kõik korras, ei tohiks keegi teda ilmaajata kiusama tulla. Linn peaks samuti mõtlema, kuidas ettevõtjaid toetada – see ei tähenda ainult rahalist poolt, ettevõtjatele on olulised ka näiteks ööbussid, kuna tänu neile on inimestel öösel rohkem võimalusi eri sihtpunktide vahel liikuda.

Kuidas saaks sealjuures öötöötajaid toetada?

Öötöötaja pole ainult kultuuri- ja meelelahutussektori töötaja, öösiti töötavad ka meditsiinilised inimesed, ajakirjanikud, bussijuhid ja postiljonid. Päriskorraldajad peavad öösel töötama, et ülejäänud saaksid päeval ajal harjumuspäraselt elu elada. Öötöötajate heaoluks tuleb tagada eluks vajalikke teenuste, nagu transport, arstiabi, võimalus osta toitu, kättesaadav öösel. Kindlasti tuleks analüüsida öösiti toimivaid lasteaiarühmasid, kuhu öötöötajad saaksid vajaduse korral oma lapsed viia.

Mujal maailmas on teatud ka linna tasandil vaimse tervise teenuste pakkumise pilootprojekte. Öösel töötamine kurnab vaimset tervist ja tihti otsitakse abi uimastitest, sealhulgas alkoholist. Vaimse tervise toe pakkumine KOV tasandil oleks seetõttu miski, mida võiks Tallinnas proovida.

Gentrifikatsioonibuldooser kimab Põhja-Tallinnas täistuuridel. Kas 2035. aastal mahutab ööelu end jätkuvalt Põhja-Tallinna büroo- ja luksuskorterite vahele või kujuneb sinu arvates selleks ajaks välja mõni teine ööelu kese?

Ööelu geograafiline paigutus pole minu unistada, see kujuneb loomulikult. Saan lihtsalt mõelda, mis see võib olla ja mis mitte. Ööelu võiks olla mõnevõrra hajutatud, kõikides linnaosades peaks olema kohti, kus ka öhtusel ajal aega veeta ja mis poleks tingimata restoranid. Aga kui rääkida ööelu „keskustest”, siis usun, et mõnda aega jätkub liikumine Kopli poolsaare tipu suunas, seal on ruumi ja võimalusi küll.

Kunagi olid Sveta Baar ja Telliskivi Loomelinnak tsentrist kaugel, nüüd on Telliskivist saanud sisuliselt uus kesklinn.

Põhja-Tallinna areng on toimunud üldse suhteliselt loomulikult, oleme aastatega näinud, kuidas see on mingis mõttes kesklinna laiendanud. Kunagi olid Sveta Baar ja Telliskivi Loomelinnak tsentrist kaugel, nüüd on Telliskivist saanud sisuliselt uus kesklinn. Paavli Kultuurivabriku asukoht tundus varem kaugel, nüüd on see jalutuskaigu kaugusel.

Mida hakata peale vanalinnaga? Kohalikul tunded mulle, et piirkond on oma tähtsust kaotamas. Kas aastal 2035 saab vanalinnas peale matroška- ja merevaigupoodide külastamise ka ööelu nautida?

Võib öelda, et oleme ise tallinlastena vanalinnast natuke ära väsinud, kuna väga pikka aega polnud kuskil mujal üldse käia. Olgu et praegu on suurem osa ööelust koondunud Põhja-Tallinnasse, on vanalinnas tegelikult palju, mida teha – seal on kino, galeriid, raamatupoed, vanalinnas saab käia kontserdil ja peol. Ma usun, et iga kohalik suudaks ilma suurema pingutusega vanalinnas terve ööpäeva ära sisustada. Samas pole vanalinnas teisi eluks vajalikke asutusi – seal võiks olla tööriista- või aianduspood ja lasteaed. 15 minuti linna kontseptsioon tuleb ka vanalinnas ära realiseerida, ka seal peab olema võimalus saada kõik vajalikud teenused kätte oma kodu lähedalt, nii tuleksid kohalikud vanalinnas tagasi. Lisaks võiks linn toetada ettevõtteid, mis loovad lisandväärtust ja oleksid huvitavad nii vanalinnas elavatele kohalikele kui ka teistele tallinlastele.

Vanalinnas võiks olla tööriista- või aianduspood ja lasteaed. 15 minuti linna kontseptsioon tuleb ka vanalinnas ära realiseerida.

Arengukavas on toodud välja järgmine tegevus: „Tühjade või alakasutatud hoonete potentsiaali analüüsimine ning neist mitmeetstarbeliste ruumide arendamine ja nende kasutuselevõtmine ka öhtuste ja öiste tegevuste tarbeks.” Kus need

vähekasutatud hooned paiknevad? Kuidas need kasutusele võtta?

Tallinna linnal ei ole siimaani olnud eriti head ülevaadet kõigist arvel olevatest hoonetest. Oleks suurepärane, kui linn teeks näiteks mõnda tühjaks jäänud koolihoonesse nii-öelda „munitsipaalproovika”. Või kui vanalinnas jääb mõni pind tühjaks ja sellele korraldatakse konkurs, võiks anda ette kriteeriumid, millele kandideeriv asutus peaks vastama. Otsida võiks näiteks galeriiteenuse pakkujaid, noortekohvikuid või kindla kontseptsiooniga baare ja välistada sellega valuutapunkte tekke, nagu juhtus hiljuti ühe linna pinnaga.

Mis on noortekohvik? Kas see on uus sõna noortekeskuse jaoks?

Noortekohvik on meil juba olemas, see avati suve alguses Tallinna linnavolikogu keldris. Tallinnas töötavad mobiilsed noorsootöötajad, kes teevad tööd ööes ja avalikus ruumis, ka hilisematel tundidel. Nende soov oligi avada noortekohvik, et noortel, kes muudu hängivad Musumäel või Tammsaare pargis, oleks ka kindel koht, kuhu minna. Nad saavad seal lihtsalt olla, lauamänge

mängida ja suhelda, see funktsioneerib ka reaalset kohvikuna. See pole päris noortekeskus, sest noortekeskuse formaat, olgem ausad, on iganenud ja seda tuleks uuendada. Noortekohvik on seda ka teinud ja see on hästi käima läinud. Niisuguseid kohti võiks olla peale kesklinna ka teistes linnaosades. Võimalus tasuta aega veeta pole ülioluline ainult noorte jaoks, tegelikult peaksid kõik saama veeta linnas väärtuslikku ja rikastavat aega ilma selle eest raha välja käimata.

Räägime alkoholist ja avalikest aladest. Plaanis on muuta avalikud alad kasutuskõlblikumaks, ligipääsetavamaks, turvalisemaks – seda ka öisel ajal. Kuidas käib see käsikäes meie kultuuris levinud alkoholilembusega?

Peaksime jõudma sinna, et inimesed ei joogi ennast üldse maani täis, ükskõik kas avalikus või kinnises keskkonnas. See on osa vaimse tervise kriisi lahendamisest, mida tuleb teha haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemide kaudu. Olukorda ei lahenda pargipinkide eemaldamine avalikus ruumis või tualettide ööks sulgemine. Seesugune „lahendus” pole isegi reaktiivne käitumine, avaliku ruumi piiramisega tahetakse probleeme lihtsalt ära peita. Minu hinnangul tuleks avalikku ruumi paigutada just rohkem pinke. Ühtedel joodagu, teisi kasutagu loomaomanikud, kolmandaid lastega pered või armunud noored, nii et kõik mahuvad ära. Alkoholismiga tuleb tegeleda hoopis teisel tasandil ja hoopis teises kohas.

Kas me ei koliks sellega parmusid lihtsalt Putkaväälale ümber?

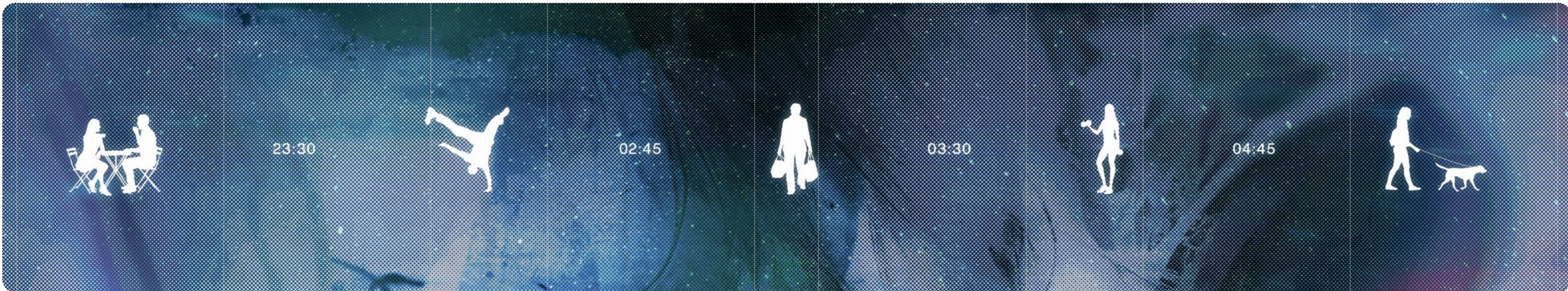
Liigun mööda Putkaväälale vähemalt kaks korda päevas ja ma pole kordagi ühtki ebaadekvaatselt käituvat inimest näinud. Linnas kulgedes ei näi ebaadekvaatselt käituvat alkohoolikute probleem sugugi niivõrd suur olevat, kui jääb mulje meediakajastustest. Murekohaks on pigem öine kui päevane võõr, nägime seda ööpäevaringselt avatud tualettide pilootprojekti puhul. Inimesed tööpoolest läksid öösel avatud vatsudesse ööbima. Kindlasti ei peaks seetõttu avaliku ruumi kasutamist piirama, see pole tualettidest tulenev probleem, kui inimesed eelistavad öömajasid mitte kasutada ja ööbivad avalikes vatsudes. Keegi ei tohiks jääda ilma võimalusest öösel tualetis käia, kuna ühiskond või poliitilised juhid on sotsiaalvaldkonnas töö tegemata jätanud.

Alkohol ei tekita sekkeldusi ainult avalikus ruumis, ka ööeluasutustes on alkohol paljude probleemide allikas. Mida selle suhtes ette võtma peaks?

Leian, et Tallinna määrus, mille alusel tohib alkoholi müüa nädala sees kella kaheni ja nädalavahetusel kella kolmeni, on väga laisalt tehtud ega täida ühtki sätestatud eesmärki. Heakorraldus pole selle mõju tuntav, samas kultuurisektori on see määrus olnud laastav. Alternatiivina pakuksin välja litsentsisüsteemi, kuid see on juba riigi tasandi seadusandluse küsimus. Austraalias näiteks sõltuvad alkoholimüük ja asutuse lahtiolekuaeg teiste sarnaste kohtade, aga ka eluasemete lähedusest. Lisaks võetakse arvesse varasemaid probleeme korraldajatega, määrav tegur on ka pakutava kultuuriprogrammi olemasolu. Öigus alkoholi müügilooles võiks olla kohtadel, mille töötajad on läbinud erikoolituse, nagu alkoholi vastutustundliku servereerimise koolitus, seksuaalse ahistamise vastane koolitus ja nii edasi. Loodan, et võtame ühiskonnana julguse kokku ja reguleerime oma alkoholipoliitikat tõhusamalt. Poodide puhul on praegused piirangud ju väga konkreetsed ja tunduvad meile nüüdseks suisa loomulikud.

Kuidas liikuda edasi ööeluga seonduvast stigmas?

Öösel toimuvast ja ööelust tuleb rääkida, seda ei pea tegema ainult valdkonna esindajad, vaid ka teised. Viimase nelja aastaga on ööelu kordades rohkem teemaks olnud. Näiteks on võetud positiivselt vastu sotsiaalministeeriumi ja Tervise Arengu Instituudi väljatöötatud ööhaldjate teenus, ERMis oli suur ööelu näitus, Tallinna Linnamuseum otsustas teha sel suvel näituse, mis on avatud kella kaheksast öhtul kaheni öösel. Tervise Arengu Instituudis ning Tallinna Kultuuri- ja Spordiameti töötavad inimesed, kellel on ööelu taust ja kelle jaoks on mõistetav, et ka linn võiks korraldada üritusi, mis ei lõppe, vaid algavad kell seitse. Ma arvan, et seda tööd tuleb sama hoogsalt jätkata.

VÄRSKEID MULJEID VENEETSIAST

Arukas linn. Andmevoog. Linn kui (teadvusega) organism. Vaatlusarukus. Kontrolliruum. Tõhus liiklemiskeskcond. Personaalne jäädvustus. Jne. Jne. Kuidas aga arvestada moodsa linnaruumi hindamisel inimlikku elevust? Mis on saanud viivlemisest, saalimisest, spontaansetest trajektooridest?

Hent Kalmo

Nonii, õnnestus ka mul Veneetsias ära käia. Väga või-mas kogemus – ja suhteliselt odav, kui arvestada, et sama lennupiletiga sai peale linnamelu näha Palladio arkaadialikke villasid, millest igauks vääriks eraldi Itaalia-reisi. Pealegi on seekordne arhitektuuri biennaal pühendatud väga olulisele teemale, nimelt arule või mõistusele. Nagu selgus, ootavad paljud küsimused veel vastust. Kuidas me tulevikus elama hakkame? Kas on tõsi, et uued tehnoloogiad teevad linnad järjest targemaks? Mis saab inimesest, kui tehisarud ta igal nurgal oma embusse võtavad?

PILK LINNALE

Kõige parem on Veneetsiat imetleda kõrgest San Marco kellatornist, mis on muidugi tuntud, aga millest on endiselt raske mööda minna. Varem pidi sinna ronima treppi mööda. Nüüd on asi hoopis lihtsaks tehtud: ostad internetis piletit ja lähed valitud kellajaal pikast järjekorrast mööda otseteede lifti, mis tõstab sind mõne sekundiga linna katusele. Seal üleväl tuule käes on lausa füüsiliselt tunda, kuidas ajalugu su ümber heljub. Neile, kelle mõtted juba iseenesest ei kandu kaugesse minevikku, meenutab sambale kinnitatud silt: „Siit laienidas Galileo Galilei 1609. aasta 21. augustil inimkonna vaatepiiri.“ Jah, mõelda vaid, milline pöördeline õo. Milline õhin, milline piiritu avastamisrõõm pidi tungima läbi inimesest, kes keeras äsja leiutatud piksilma augustikusse tähistavaesse ja vaatas seda ennetundmata võimendusega. Planeetide ümber hakkasid keerlema taevakehad, Kuu sile pind muutus krobreliseks, Marsile ilmusid kanalid, kus võis kujutleda teist, suuremat Veneetsiat. Suletud ja kitsas maailm asendus lõpmata ruumiga.

Kui huvitame tehnoloogia rollist, siis peaksimme meenutama neidki, kes ronisid San Marco kellatorni mõned päevad hiljem, et **Galilei** teleskoopi testida. Need olid praktilise meelega linnaisad, kes tahtsid uurida, kuidas uus seade aitab linna ja selle ümbrust, iseäranis lähenevaid laevu paremini jälgida. Sellest maigest vaatenurgast ei toonud 1609. aasta erilist murrangut, sest kellatorni ise oli ehitatud samal eesmärgil ja teleskoop oli vaid torni pikendus. Kuna Veneetsiat ei ümbritsenud linnamüür, siis oli juba ammu valvatud meritsi saabujate üle. Kauplev linn oli avatud õigetele ja kasulikele inimestele, suletud kerjustele, haigetele, korrarikkujatele. 17. sajandi alguseks oli Veneetsias loodud ainulaadne sisserände kontrollimise süsteem, mis rajanes tervisetõendi kõrval selliste tunnuste hindamisel nagu riietus, käitumine ja keelekasutus.¹

Linna silmadele avamise püüdlust ilmetab suurepäraselt kaart, mis ripub nüüdsel ajal pea igas Veneetsia hotellis: **Jacopo de' Barbari** kuulus „Veduta di Venezia“. Tuntusest hoolimata on see 15. sajandi lõpust pärinev dokument jäänud kaunis mõistatuslikuks. Ajaloolased vaidlevad küsimuse üle, kas tegu on üldse kaardiga. Ühelt poolt paistab siit vastu renessansiajal ikki tekkinud täpse kaardistamise tung. On pakutud, et ajend oli Veneetsia juhtide soov luua „tõele vastav pilt“ oma valdustest, mille abiga saaks teadmisi „nähtu, mitte kellegi arvamuse põhjal“ (nagu öeldi 1460. aastal ühes ametlikus dokumendis).² Teisalt on de' Barbari töös midagi metafoorilist. See sarnaneb varasemate piltidega, kus linnu esitati skemaatilisel, ideaalkujuna, näiteks linnana, mis on hästi valitsetud. Milline on aga täpse-

malt see ideaal, mida väljendab kõigi majade ja kogu tänavavõrgu fotograafiline hõlmamine – see „peaaegu obsessiivne naturalism“, mida selle pildi puhul on täheleatud?³

Ideaallinna kujutletakse tavaliselt sellise korrapärase moodustisena nagu need kavad, mis sündisid Itaalia eeskujul 17. sajandil Tallinna või Kuressaare tarbeks. Oleks need teostunud, jäänuks Kuressaare ilma oma käänlevatest tänavatest ja lossitornist oleks paistnud barokkpargiga sarnanev ruudustik, Tallinnas oleks aga praeguse Balti jaama alal laiunud Manhattani stiilis majadeplokid. Siiski võis renessansiaegse arusaama järgi olla ideaallinn ka pooljuhuslikult kujunenud Veneetsia, kui selles hakati nägema mingit sorti ratsionaalsuse võrdpilti. Imetusväärne polnud ainult kaunis vorm, vaid ka hästi korraldatud liiklus, hea veevärk ja muu selline. **Leonardo da Vinci** püüdis näiteks täiustada Milanot, et inimesed ei oleks seal „nagu kitsed“ üksteise otsa. Ta pakkus, et linna võiks muuta kahekorrukseliseks: all oleks liitrահva kaarrikas sagimine, ülal vainke, puhas ruum peenematele inimestele.⁴ Kes teab, äkki viitas de' Barbari kaart teisele võimalusele: ratsionaalsust suurendatakse nii, et linn muudetakse läbipaistvaks.

LIIKLEMISELEVUS

Kui mina San Marco tornist alla vaatasin, siis küll mingit kuhjumist näha ei olnud. Vastupidi, platsil oli rahvast üsna vähe. Siin-seal lonkis mõni üksik inimene, kelle kõrval oli ootamatult sageli koer. Võib-olla kinnitab see hüpoteesi, et Itaalias on hakanud koerad täitma pereliikmena laste osa.⁵ Sel hetkel tõukas mind väljakul toimuvat vaatlema siiski pigem väide, et käitumine linnades on viimastel aastakümnetel palju muutunud. Veneetsia tänavuse arhitektuuri biennaali kuraator **Carlo Ratti** ja tema kolleegid on kasutanud linnaruumi jälgimiseks tehisarud ning järeldanud, et keskmine kõndimiskiirus on tõusnud 15 protsenti, viivlemine (*lingering*), juhuslik kokkupuutumine ja rühmade moodustumine aga vähenenud (viivlejatena käitsid nad inimesi, kes liikusid alla poole meetri sekundis). Miks aeglus ja spontaansus kaduma kipuvad, seda ei osata täpselt seletada. Üks põhjus võivat olla suurenenud palk, mille tõttu lonkimisega kaotatud tööaeg maksab varasemast rohkem.⁶

Kahtlemata tuleb uute tehniliste vahenditega esile mõndagi, mida ei nähta, kui lihtsalt jälgitakse kannalikult, mida inimesed tänavatel, parkides ja väljakutel teevad. Tehisarul põhinev vaatlus töötab samuti inimkonna vaatepiiri avardada – täpse kaardistamise tung on arenenud sooviks tajuda linna reaalaajas. Et siingi pole tegu päris murranguga, seda kinnitab tõik, et juba sajand tagasi prooviti Tartus välja selgitada, milline on linna elurütm. Paaripäevase uuringuga tuvastati, et liikumiste arv hakkab kasvama hommikul viie paiku, tipneb pärast keskpäeva ja langeb miinimumini öösel 3–4 vahel.⁷ Geograaf **Edgar Kant** leidis, et vaja on teravamat fookust, ja seadis üles 130 vaatluspunkti, kus võeti arvesse ka kulgejate suunda. Tuli välja, et

Planeetide ümber hakkasid keerlema taevakehad, Kuu sile pind muutus krobreliseks, Marsile ilmusid kanalid, kus võis kujutleda teist, suuremat Veneetsiat.

Kauplev linn oli avatud õigetele ja kasulikele inimestele, suletud kerjustele, haigetele, korrarikkujatele.

pilt on tõesti väga kirju. Liiklemise põhiteljed ristusid linnasüdames, kuid sinna lõikasid sisse ebaregulaarsed trajektoolid. Elu- ja töökohta vahelisele saalivale (edasitagasi) liiklemisele lisandusid külastamis-, nautimis- ja jalutemisliiklemine, pühapäeviti veel mediteeriv kalmistu- ja kirikulikumine. Igal liigil oli eripärane tempo ja ilme, sest kehtivat reegel: mida enam domineerib argise vajaduseta uiding, seda tähtsam on riietus („Uul on lõppeks moolok, kelle himurale vaatele lõpmata palju ohverdatakse...“⁸).

Edgar Kant oli omamoodi pioneer. Tema sajandituguses käsitluses aimub tänapäevane idee, mille järgi linn on läbipõimitud sündmuskogum, mitte paljas ruum. Et linna tervikorganismist pilti saada, selleks soovitas ta tõusta kirikutorni või, veel parem, helikopteriga õhku, sest nii avanevat kogu värvikirevus ja vormirikkus. Ometi peitus linna tõeline elu uuringutega saadud andmetes. Kant nentis, et „uulipildi ilu ei ole, nagu keskajal, teekõverusis, uljeis, laiendeis, vaid liiklemise elevuses ja rütmis“⁹. Teda oleks kindlasti köitnud viis, kuidas nüüd on liiklemine ja vaatlemine kokku toodud: moodne linn kubiseb sensoritest, kaameratest ja nuti-telefonidest, mis ei piirdu toimuga peegeldamisega, vaid ratsionaliseerivad kõike alates autodest kuni jäätmekäitluseni. Andmevoog ise on muundunud keskseks sündmuseks, nii et tekkinud on mingi kõrgemat järku elevus, millele keegi ei oska veel nime anda.

Aruka linna teoreetikud väidavad, et tänapäevane linn on saavutanud teadvuse ja andmekogujad on tema meeleorganid.¹⁰ Ei saa salata, et mingi seletamatu lumm on kujutemas, et linn on organism, mis tajub iseennast. Tänapäevane vaatlusarukus (*urban visual intelligence*) olla selline, et andmeid ei peagi tõlgendama inimene, sest tehisarud ristab visuaalse pildi mitmesuguste andmebaasidega ja selgitab ise, mis toimub. See omakorda aitavat kujundada paremat liiklemiskeskcond.¹¹

Aruka linna idee kohta on tabavalt märgitud, et see on iseteostuv. See, kuidas linna tajutakse ja ette kujutatakse, mõjutab ka linna arengut.¹² Tõesti, kui arukus samastatakse digitaalse elevusega, siis võib hakata tunduma, et lakkamatu andmevoog on inimese loomulik eluvorm, mida peab igapidi soodustama.

Nii arutles ka Edgar Kant. Kuna liiklemine olevat linna-organismi vereringe, siis tulevat veokitele ja bussidele ehitada võimalikult sirged ja laiad teed otse keskusse.¹³

VENEETSIA VAATAB SIND

Veneetsias käivitus viis aastat tagasi nn aruka kontrolli ruum.¹⁴ Ekraanidega täidetud saalis istuvad ametnikud, kellele kuvatakse kaartide, graafikute, arvurägastiku ja enam kui poole tuhande tänavakaamera pildina linna hetkelist seisundit. Iga paiga kohta on näha seal viibivate inimeste arv, nende päritolu, samuti see, kas tegu on kohalike, siseturistide või päeviti rändavate töölistega (telekommunikatsioonivõrgult saadud andmeid tõlgendatakse nii, et inimese kodu on seal, kus tema telefon on regulaarselt õotundidel). Kogu infot analüüsib tehisarud, mis suudab sensorite abiga jälgida iga veesõidukit, pannes tähele, kui tekitatakse ohtlikult kõrgeid laineid või kui mõni inimene käitub ebatavaliselt viisil, näiteks hakkab San Marco väljakul äkki jooks-

Jacopo de' Barbari kuulus „Veduta di Venezia“ ehk „Vaade Veneetsiale“ 1500. aastast, mis ripub pea iga Veneetsia hotellitua seinal. Foto: avalik omand

ma. Sel juhul lülitavad ametnikud sisse kaamerapildi ja hindavad, kas sekkuma peaks politsei. Ehkki üks eesmärk olevat turistivoo juhtimine, pole päris selge, mida tehakse, kui mõnes punktis tekib kokkusuuritud mass. Aruka linna konverentsil, kui projekti 2019. aastal tutvustati, ütles linnavõimu esindaja, et sellist olukorda tuleb „mingil moel valitseda“.¹⁵

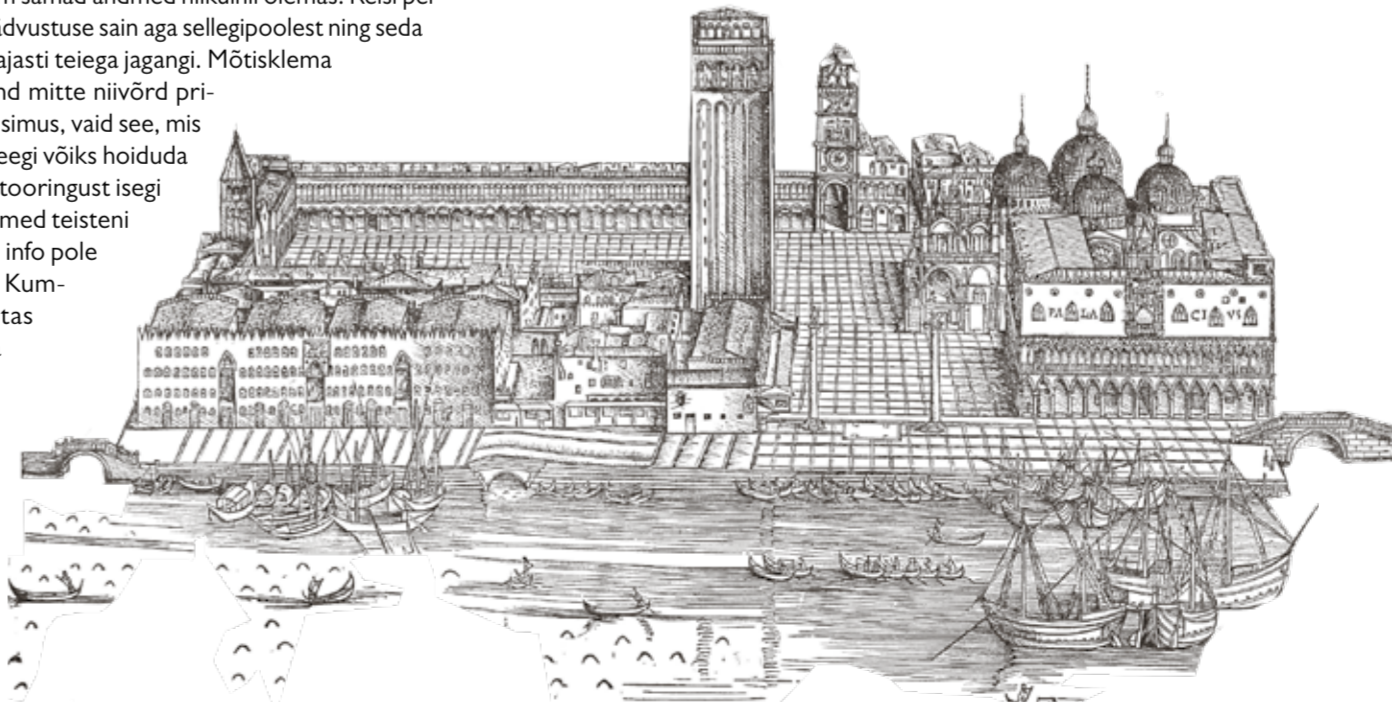
Kontrolliruumi mõte ongi sedavõrd üldine – linnas toimuvat proovitakse miskit moodi kontrollida. On igati sobiv, et kuigi sel keskusest kaugel asuval toal pole isegi aknaid, nimetatakse seda uueks vaatlustorniks. Mõistagi on kostnud ka väited, et liiga algalt tungitakse nii inimeste eraellu. Samas ei pea salvestavat tänavat tingimata nägema moolokina, mille himur vaade nõuab ohvreid. Küllap leidub inimesi, kelle arvates omandaks elu uue tähendusmõõtime, kui saaks tellida mikroaanalüüsi selle kohta, mida meie keha on teinud ja kuidas liikunud. Tänavusel biennaalil oli võimalik katsetada arukat tehismõõtime isenda peal. Telefoni sai laadida äpi Spatial Intelligens, mis käivitus näitusele sisenemisel ja muutis individuaalse arhitektuurikogemuse kollektiivseks (kui kasutada korraldajate sõnu). Tutvustuses oli öeldud nii: „Kogemuse lõpus saab iga külastaja oma reisi personaalse jäädvustuse, mis kaardistab tema ainulaadse käitumisprofiili ja lubab tal mõtiskleda ning jagada seda, kuidas ta näitusega suhestus.“

Mina seda võimalust ei kasutanud, aga mitte seepärast, et kaitsa oma privaatsust. Veneetsia linnal on enam-vähem samad andmed niikuinii olemas. Reisi personaalse jäädvustuse sain aga sellelipoolest ning seda ma siin parajasti teiega jagangi. Mõtisklema ei pane mind mitte niivõrd privaatsuse küsimus, vaid see, mis põhjustel keegi võiks hoiduda enesemonitooringust isegi siis, kui andmed teisteni ei jõua. Kas info pole alati hüve? Kummattigi seletas keegi väga

ilusti, miks talle ei meeldi teha reisel fotosid: dokumendina segavad need vahetult kujunevat mälestust. Ka mulje on eripärane jäädvustus, mida ei saa paigutada andmetäpsele skaalale, justkui võiks Veneetsia kontrolliruumi töötajatel olla minu külastusest paremad muljed kui mul enesel. Tehisarul ehk ei tekigi muljeid, vähemalt veel mitte. Nõnda on mõistetav, miks iga biennaalikulastaja ei pruugi tahta kasutada Spatial Intelligensi. See annab talle midagi juurde, aga võtab midagi ka ära.

Kui nii, siis osutub linnaruumi parandamine märksa raskemaks ülesandeks kui lihtsalt andmevoog või liiklustiheduse suurendamine. Kalkulatsiooni peavad mahtuma needki inimliku elevuse vormid, mida niisugune ratsionaalsus võib kahjustada. Edgar Kant pakkus Tartu tulevikupildi visandamiseks päris hea kriteeriumi: asula on kunstipärane siis, kui temaga loodud kultuurmaastiku väärtus ületab samal kohal olnud loodusmaastiku oma. Veneetsia kohta öeldi 16. sajandil, et see on nii kaunis, nagu oleks selle ehitanud jumalad, mitte inimesed.¹⁶ Hiljem on rõhutatud, vastupidi, inimlikku saavutust, mis väljendub saarte istutamises keset vetevälja, kanalite rajamises ja laguuni kaitsmises loodusjõudude vastu. Uskumatu pingutus ja kulu oli see kõik, kirjutas

Aruka linna teoreetikud väidavad, et tänapäevane linn on saavutanud teadvuse ja andmekogujad on tema meeleorganid.

Veneetsiat külastanud **Goethe**, kelle sõnul pidid tarkus ja usinus nüüd alal hoidma seda, mille inimõistus kunagi välja mõtles. Ta aitas sellele isegi kaasa, asudes otsima lahendust linna räpastele tänavatele, „et niiviisi teha mõtteliselt eeltööd politseiuemale, kellel oleks asjaga tõi taga“¹⁷. Väikestest puudustest hoolimata jättis Veneetsia Goethele siiski kustumatu mulje. Et linnast aru saada, hankis ta kaardi ja ronis San Marco torni. See 1786. aasta 30. septembri õhtu oli ajalooline hetk: Goethe nägi esimest korda elus merd.

¹ Salzberg, R. 2019. *Controlling and Documenting Migration via Urban 'Spaces of Arrival' in Early Modern Venice.* – *Migration Policies and Materialities of Identification in European Cities: Papers and Gates, 1500-1930s* (toim. Greefs, H.; Winter, A.), lk 30. Routledge.

² Vt Barzman, K. 2024. *The View of Venice in a Genealogy of City Views and Government Mapping.* – *A View of Venice: Portrait of a Renaissance City* (toim. Huffman, K. L.), lk 29. Duke University Press.

³ Schulz, J. 1978. *Jacopo de' Barbari's View of Venice: Map Making, City Views, and Moralized Geography Before the Year 1500.* – *The Art Bulletin*, nr 60 (3), lk 468.

⁴ Garin, E. 1985. *La città ideale.* – *Scienza e vita civile nel Rinascimento italiano*, lk 34. Laterza.

⁵ Kazmin, A. 2025. *How dogs replaced children in Italy.* – *Financial Times*, 14.08.

⁶ Salazar-Miranda, A. jt. 2024. *Shifting Patterns of Social Interaction: Exploring the Social Life of Urban Spaces through A.I.* – *NBER Working Papers Series*.

⁷ Maide, J. 1922. *Tartu linna liikumisvaatluste tagajärjed.* – *Postimees*, 24.11.

⁸ Kant, E. 1926. *Tartu. Linn kui ümbrus ja organism*, lk 126.

⁹ Samas, lk 130.

¹⁰ Picon, S. 2015. *Smart Cities. A Spatialised Intelligence*, lk 12. Wiley.

¹¹ Zhang, F. jt. 2024. *Urban Visual Intelligence: Studying Cities with AI and Street-level Imagery.* – *Annals of American Association of Geographers*, nr 114 (5), lk 886.

¹² Picon, S. 2015. *Smart Cities*, lk 30.

¹³ Kant, E. 1926. *Tartu*, lk 135.

¹⁴ Vt nt Buckley, J. 2021. *Venice is watching tourists' every move.* – *CNN*, 13.01.

¹⁵ Vt Venice smart control room: oltre la sicurezza @ Milano Smart City Conference. – *Smart Building Channel*, YouTube, 26.11.2019.

¹⁶ Rosand, D. 2001. *Myths of Venice. The Figuration of a State*, lk 6. University of North Carolina Press.

¹⁷ Goethe, J. W. 2023. *Itaalia-reis* (tlk Sirkel, M.), lk 76. Eesti Raamat.

EESTI NOVELLI VALITSEVAD NAISED

Luges **Vilja Kiisler** ■ Eesti jutukirjandusel on head ajad, lühiproosa on pideva tähelepanu all. Jutud sobivad hästi ajakirjades avaldamiseks ning tervikliku struktuuri poolest jäävad need paremini meelde kui romaanikatkendid. Iga „Eesti novelli“ uus köide on sündmus, mida tähistada ja pühitseda. Ei meenu nõrkadest tekstidest koosnevat kogumikku, tase on aastast aastas hea, mis tõendab lühiproosa jätkuvat elujõudu. Kogumike tekstivalik on hästi läbimõeldud, koostajatöö värskuse hoidmisele aitavad kaasa nutikad pakendamise variatsioonid: seekord vastavad autorid paarile küsimusele ning sõna saavad ka koostajad, varasemast meenuvad autoriteapid, ent säravad tutvustused ning süvenevad kirjandusteauslikud käsitlused. Püsima on jäänud komme lisada raamatu lõppu üks ajahambale vastu pidanud tekst eesti novellivaramust.

Algatuseks tahaks kiita koostajaid. Kokku pandud pilt on teadlikult kirju ja silmapaistvalt mitmekesine – esindatud on nii eesti jutukirjanduse korüfeeid kui ka uued tulijad, kelle senine looming ei ole kuigi mahukas ega mõjukas. Eesmärgiks on kahtlemata olnud lugelajale märku anda noortest andekatest autoritest, kes on alles saamises, et kelle käekiri ja isikupärane maailmanägemise viis vääriks tähelepanu. Ei meenu, et varem oleks kaante vahele pääsenud ühismeedias ilmunud tekst, mida autor tõenäoliselt n-ö päris avaldamise sihiga ei kirjutanudki, küll aga hoogsu sulejooksuga ja teadlikult sõna valdava inimesena. Jutt käib **Siim Nestori** „Inimese tegusast ajast“, mis oma ülesehitusega vastab novelli mõnevõrra rangemalt mõistetud žanrikriteeriumitele paremini kui nii mõnigi teine tekst. Nii et ta võib seal olla küll.

NAIS-HOUELLEBECQ TULEB EESTIST?

Kuna mitmekesisus on olnud koostajate teadlik valik, on põhjust kõneleda pigem jutukirjandusest kui novellidest. Klassikalise struktuuriga novellid on muidugi esindatud, ent näiteks **Triinu Kree** „Kesköökülm“, mis pälvis novellikonkursi Värske Novelli peapreemia, on stseenilise ülesehituse poolest kahtlemata novaatorlik. Arvestades, et tegu on 18-aastase loodud tekstiga, mis hoolikalt valitud detailides, poeetilises värvingus ning tugevale fragmenteeritusele rajatud ülesehituses annab edasi noore, tundliku ja loovat alget tulvil naise teravalt läbitunnutatud, narmendavat, ent sisimas tugeva teljega enesetunnetust, jääb üle öelda: jätke see nimi meelde. Triinu Kree-st te veel kuulete. **Helena Aadli** „Maasikakuu jt tekste“ on samuti uuendusliku ambitsiooniga, ent pigem alles „saamises“ kui valmis, küll aga sisaldab ühte meeldeajavat groteskset metafoori, mille ülesleidmise rõõmu jätan lugelajale.

Nais-Houellebecq oleks maailmakirjanduses äärmiselt teretulnud, kas pole? Miks ei võiks ta olla sündinud Eestis ja kirjutada eesti keeles?

jale. Nii Kree kui ka Aadli tuletavad meelde **Margit Lõhmuse** sissesadamist eesti kirjandusse, mis mäletatavasti võeti vaimustusega vastu.

Luuletaja **Mari-Liis Müürsepal** on juba ette näidata meeldejäädav novellikogu „Jäävad ainult silmad“. Siinne tekst „Registruatuur 10“ viib miskipärast mõtetele **Houellebecqile**. Nais-Houellebecq oleks maailmakirjanduses äärmiselt teretulnud, kas pole? Miks ei võiks ta olla sündinud Eestis ja kirjutada eesti keeles? **Aliis Aalmann** ei ole novellikirjanikuna veel kuigi viljakas, ent peale paljude teiste tunnustuste on tal ette näidata Tuglase novellipreemia 2023. aastal Loomingus ilmunud teksti „Mina ei käinud siis veel koolis“ eest. Lapsepõlve kurbusesse vaatab sisse ka tema „Poistega ei mängi“, mis jääb hinge kriipima samal määral kui viidatud auhinna tekst. Kust saab vägivald (väikese) inimese sisse, küsib Aalmann. Miskipärast tuleb Aalmanni novelle lugedes meelde **Viivi Luige** „Seitsmes rahukevad“, kuigi Luige protagonistis iseloom on märksa lõõgivalim ja agressiivsem.

Meiu Münt ja **Brigitta Davidjants** moodustavad teise järjestikuse nais-Tuglase paari, muidu paistab mitu aastat olevat hoolega jälgitud, et ühe preemia saaks mees ja teise naine. Nagu kõik juba nimetatudki, kirjutavad Münt ja Davidjants mina-vormis–mina-vormilisi tekste leidub kogumikus üldse hämmastavalt palju, tegelikult suur enamik. See ei viita tingimata põhjusele alati omaelulooliselt otsida, kuigi Davidjantsi puhul on see taust ehk rohkem esil kui teistel. Minavormiline on ka selles raamatus positiivse üllatusena mõjuv **Reeli Reinaus**, viljakas lasteraamatute autor, kelle „Kusagil Californias“ sobib tugeva päundi tõttu novellikogumikku nagu valatu.

TEGELIKULT POLE KIRJANDUS EI EMANE EGA ISANE

Raamatu kolm kõige tugevamat teksti on meistritel: **Ave Taavetil**, **Elo Viidingult** ja **Mehis Heinsaarelt**. Taaveti „Õisel rikked“, pärit kogumikust „Kasukas“, sobib raamatusse igati, aga ise oleksin välja valinud Vikerkaares ilmunud „Emajõe imperatiivi“, mida lugedes kiunusin rõõmust.

Kanti kategoorilise imperatiivi ümberpööramine kujule „tähistatav minu pea kohal ja Emajõgi minu sees“ on sooritatud niisuguse loova lusti ja belletristliku elegantsiga, et paneb vaimustusest keksima. Viidingu „Tõmban!“, ilmunud nii Loomingus kui ka kogumikus „Suurte hingede kannul“, on samuti omas laadis perfektna ja meeldejäädav tekst, kannatab mitu korda lugeda ja ikka on hea. Heinsaare „Deleuze'i maja“ mäletan samuti juba Vikerkaarest, olen seda lugenud vähemalt viis korda ja pole ikka veel tüdinenud.

Ah soo, olemegi meeste juures väljas. Nüüd olgu öeldud, et minu meelest ei peaks tegelikult nais- ja meesautoritest eraldi rääkima, sest kirjandus pole ei emane ega isane ja autori sugu ei peaks teoste käsitlemisel ja hindamisel rolli mängima. Ent ma saan aru, miks ikka veel mängib. On tõsiasi,

„EESTI NOVELL 2025“ KOOSTANUD PAUL RAUD, MARGIT LÕHMUS, JAN KAUS, MARIA ESKO, KUJUNDANUD ALLAN APPELBERG PUÄNT, 2025 264 LK

et naisautorid on pikkade aastate jooksul vähem tunnustust kogenud ja termin „naiskirjandus“ kipub ikka veel häbemamatult käibel olema nagu mingisugune „päris“ kirjanduse alamliik. Ma ei ole kindel, et seda ajast ja arust suhtumist muudab värske naiskirjanduse auhind, mille pälvis igati sobivasti **Carolina Pihelgas**. Ent praegu on eesti proosas ja novellistikas aeg, mil naised on tugevate autoritena niigi esilpaanil. Pihelgas

on tegija, **Lilli Luugi** tähelendu jälgida on olnud tohutu rõõm, **Katrin Ruus** on aeg, mitme jutukogu autor **Piret Raud** on väga hea (kui nimetada ainult tippe). Jääb loota, et ülimalt mitmekesise ampluaaga **Maarja Kangro** jaksab autorina jätkata ka kirjandusliku liitu juhtides. Suured eesti luuletajad on läbi aegade niikuinii olnud peamiselt naised, **Koidulast** kuni **Kareva** ja **Soometsani** välja.

Jan Kausi „Kangelase võimalus“ ja **Ilja Prozorovi** „Kangelase hommik“ ilmusid mõlemad Müürilehes ja mul on hea meel, et koostajad need tekstid üles leidsid, muidu on ikka Vikerkaar ja Looming esmailumise allikana prevaleerinud. Kui nüüd keegi tahab siinkohal järeldust teha, et kangelased on mingi meeste teema, siis pangu juba **Urmas Vadi** kah sinna ritta, siis saab veelgi kiiremini ja selgemalt aru, et meesautor ja meestegelased ei tee veel „meeskirjandust“, ammugi mitte kirjandust. Minu poolest võib muidugi meeskirjanduse auhinna ka rajada, mida rohkem preemiaid, seda parem. Kui naistel nii hästi läheb, nagu praegu läheb, pea see vajadus siis kätte ei tule.

Club HALL, Peetri 6.

10th of October, 2025.

Hind langeb, väärtus jääb!

Sünnipäevakuul septembris on **Õpetajate Lehe** aastatellimus **vaid 20 eurot**.

www.tellimine.ee/opetajate-leht tel 666 2233

Vilja Kiisler on Delfi ajakirjanik.

Foto: Anu Hommer

KES TOHIB RÄÄKIDA NAGU PERDITA S.? SEKSITÖÖ NÄITUSTAMISEST

Külásticas **Anita Kodanik** ■ Kuulsin juba kevadel, et Pire Sovi plaanib koos ühe teise kunstnikuga seksitöö teemal näitust teha ja olin eelil. Planet Amori väikestes seksikaubast pungil ruumidesse jõudes oli üsna raske väljapanekut üles leida. Märkasid lettide vahel paari Perdita S.-i pliatsiga joonistatud akti, mis olid siirad ja intiimsed. Neis oli isegi teatavat ajaloolisust, kergeid vihjeid **Manet'** le-gendaarsele „Olympiale”, millele kunstiajalos nii palju viidatud on. Ent peale paari joonistuse ja seksipoe sortimendi ei olnud suurt midagi vaadata. Ühel hetkel küsis abivalmis müüja: „Kas tulite näitust vaatama?” Mõne aja pärast juhatas ta meid läbi mitme ukse tagaruumi, kus peitis end Sova ja Perdita S.-i näituse tuum. See rituaal oli kummaliselt kahetine: keldris asuvas poes, mille kirju maailm on niigi seksipoe diskreetsuskorra alla peidetud, viidi meid veel kaugemale peitu ära. Seal kauges toas oli justkui midagi veel tabulisemat—seksitööteemaline kaasaegse kunsti näitus! Olgugi et on teadmata, kas näituse tegijad pressisid end sinna tagaruumi ise või oli see poeomanike soov, tõi see žest välja seksitöö näitustamise problemaatika, mida üritan järgnevalt avada.

ON VEIDER, KUI MISKI TUNDUB SIIN PÄRIS!

Nii mõnedki naiskultuuritöötajad kaaluvad seksitöö tegemist. Kui paljud selle plaaniga päriselt lõpuni lähevad, ei tea me kunagi; tavaliselt jääb asi aja ja pühendumuse puudumise tahtsoiku. Siin on näha ka üht suuremat seksitööga seotud valearusaama, et töö on lihtne—regellikuses nõuab see pühendumist, kannatlikkust, aega ja oskusi. Seda, et hooramine väärrib tunnustust, tuletab näitusele meelde mu lemmikteos—Pire Sovi loodud Maarjamäe Hoorateenemärk, mis on raamituna pidulikult seksipoe seinale riputatud. Näitusele sai selle ka 35 euro eest soetada. Selleks ajaks, kui mina Planet Amorisse jõudsin, olid teenemärgid juba läbi müüdnud. Teine Sova teos kujutab endast tagasihoidlikku kastikest, mille sisse mündi poetamise järel saab piiluda august kellegi naise kena naeratust.

Seksitöö teema tõmbab vaatajaid ligi oma looritatud valulikkusega—moraalse kriisi, trauma, tabuga, kõige, mis on natuke kõditavalt valus.

Ekraanil jookseb ka üks Perdita S.-i teos, mille jaoks palgati professionaalne *camgirl*, kes loeb ette seksitöötajate anonüümse küsitlusega kogutud kogemusi ja mõtteid—tööst, siirusest, kontrollist, klientidest ja hoorafoobiast. Tema silmad on kaadrist välja jäetud ning saateteks on mainitud, et talle maksti töö eest tema tavalise tariifi alusel. Müstilist tuvastamatut aktsenti kuulates tekkis tahtmine uskuda, et ta on neid asju ette lugedes vähem performatiivne kui oma töös.

Mind kummitas kriipiv soov teada saada, kes on Perdita S., kelle nimi sarnaneb tött-õeldla üsna torredalt, kuid nähtavasti kokkusattumuskult Pire Sovi omaga. Selles, et küsimus Perdita S.-i salajasest isikust mind nii väga intrigeeris, oli midagi omakorda häirivat—miks see peaks kottima? Ja kui see (isegi) mind huvitab, siis kui paljud teema suhtes skeptilisemalt häälestatud inimesed seda teada saada tahaksid? Seksitöötajatega käib kaasas üsna sarnane saladusloor kui kvääri(kunstnik)ga—avalikkusele oleks mugav, kui nad kapist välja tuleksid. Selles nähakse vahest lausa ühiskondliku hüve potentsiaali. Üldise rõhuvat vajadust paljastada haavatavate inimeste privaatselt üksikaju on kunstnik ja seksitöötaja **Sophia Giovannitti** nimetanud „elatud kogemuse fetišiks”². Marginaliseeri-

Foto: Paul Klooren

NÄITUS „PLANET AMOR” SEKSIPOES PLANET AMOR, VÄIKE-AMEERIKA 11, TALLINN. KUNSTNIKUD PIRE SOVA JA PERDITA S., NÄITUSE TEKSTIDE AUTOR AET KUUSIK. NÄITUS ON AVATUD 8. OKTOOBRIINI 2025.

tud gruppide heaolule ja õigustele jagub tähelepanu ja arutlusruumi tõenäolisemalt siis, kui meile esitletakse väga isiklike ülestunnistusi, mis toetavad meie eeldatavat muretsevat hoiakut. Nii muutub aga oodatav trauma, millele oleks mugav kaasa elada, barrikaadiks, millest on raske üle ronida, ja keeruline on jõuda teiste sisukate probleemide-lahendusteni.

HAMBAARSTI VÕI JUUKSURIGA NAD NII EI KÄITUKS

Patriarhaadi probleemid puudutavad seksitöötajaid samamoodi nagu teistes ametites tegutsejaid (naisi). Seksitöötajad jäävad oma õigustest ilma tihti just inimeste soovi tõttu neid „päästa”, samas kui päästmisvajaduse nõansseeritusse ei jõuta süveneda. Siinne tekst ega näitus ei räägi olukordadest, kus seksitöö on sunniviisiline või seotud inimkaubandusega. Need probleemid on küll väga olulised ja vajavad tõsiset tegelemist, kuid suur osa seksitöötajatest teeb seda tööd teadliku valikuna, mitte olude sunnil. See, kuidas seksitööd ühiskonnas valdavalt nähakse, põhineb aga suuresti eeldustel seoses seksitöötajate tausta, valikuvabaduse, motiivide ja moraalsusega. Neid töö sotsiaalselt aktsepteeritud ja sellega kaasnevat raskusi puudutavaid küsimusi avavad Perdita S.-i video „Lioness” ja voldikusse kogutud seksitöötajate endi sõnad.

Perdita S.-i osalemine näitusele, arvestades, et ta positsioneerib end kunstniku ja seksitöötajana, on oluline, et käivitada põhjalikum arutelu seksitöötajate identiteedi, õiguste ja seisukohtade teemal. End avalikult seksitöötajana *out'* inud ameerika ajakirjanik **Melissa Gira Grant** on osutanud, et seksitööst rääkimine on alati vaatamänguline, ükskõik kui kaastundlik või toetav seda esitlev platvorm ja publik ka ei oleks. Seksitöö teema tõmbab vaatajaid ligi oma looritatud valulikkusega—moraalse kriisi, trauma, tabuga, kõige, mis on natuke kõditavalt valus. Heal juhul kaasatakse mõni token-hoor, kellelt küsida tüüpilisi küsimusi, et oma ettekujutusele kinnitust saada, kuid selleni, mis seksitöötajaid ennast huvitab, ei jõuta.³ Seksitöötajatele ruumi loomine, et nad saaksid ise rääkida ja küsimusi lauale panna, aitab vältida olukorda, kus igast seksitööteemalisest arutusest tehakse *peep show*. Sellele vaatamata oleks tahtnud kogeda teoseid koos teiste, tavaliste poekülastajatega, tunda end oluliste küsimustega väikesesse abiruumi peidetuna.

SEE ON ILLUSIOON, VÕIMATU ARMASTUS [...] NAD TULEVAD, SEST NAUDIVAD KANNATUST

Kaasaegse kunsti ja seksi müümise vahel on palju seoseid ning ehk on just seetõttu potentsiaalselt viljakas rääkida seksitööst kunsti vahendusel. Seda aga juhul, kui sõna saavad ka seksitöötajad ise. Oleks naeruväärne, kui tänapäeval püütaks luua mõnda marginaalseeritud gruppi—olgu need rahvusvahemused või kasvõi naised—käsitlev näitus, kaasamata selle grupi esindajaid. Kui juttu tuleb aga millestki nii intiimsest, müstifitseeritud ja nähtamatust kui seksitöö (aga ka nt seksuaalidentiteet), hakatakse mängima piilumismängu ja flirtima saladusloori seksikusega.

Lauren Berlanti „julma optimismi” mõiste kirjeldab olukorda, kus see, mida me ihaldame, on takistuseks meie enda õitsengule. See, kuidas ühiskond seksitööst räägib, on kantud fantaasiast ja hirmudest seoses sellega, mis on seks ja mis on inimese väärtus. Fantaasia ja müstifikatsioon mängivad seksi müümisel olulist rolli, kuid see saab takistuseks seksitööd käsitlevate tõsiste vestluste puhul, mis võiksid viia meid (seksitöötajate) heaolu parandamise ja õiguste kaitseni. Giovannitti toob paralleeli kunstiga, mida ümbritsev diskursus põhineb samuti fantaasial ja hirmul panna hind inimese eneseväljendusele või -teostusele. Nii seksi- kui ka kunstirühm elab kapitalistlikus kontekstis selle najal, et müüakse midagi erilist, püha ja seletamatult ilusat. Eri-lisus, pühadus ja ilu võivad seal tõesti olemas olla, kuid müstifikatsiooni taha kaob tõsiasi, et tegemist on väga paljude inimeste tööga. Ehkki see töö etendab naudingut, loomulikkust ja inimlikkust, nõuab see vaeva ning seda tehakse muu hulgas raha pärast.

Vaevalt et üks näitus aitab ühiskonnal seksitöö julmast optimismit läbi pureda ning seksitöötajate positsiooni muuta. Oleks vaid tahtnud, et ka keskmine Planet Amori külalstaja kohtuks teostega, mis olid „eripubliku” jaoks tagaruumi pandud. „Planet Amor” väärtustab seksitööd kui tööd ning annab võimaluse seksitöötajatel endil üsna vahetult oma kogemustest rääkida. Võiks loota, et seksipöödi jõudnud inimene on valmis seda kogemust ka vastu võtma.

¹ Siin ja edaspidi on alapealkirjades seksitöötajate öeldud näitusest.

² Giovannitti, S. 2023. *Working Girl: On Selling Art and Selling Sex*. Verso.

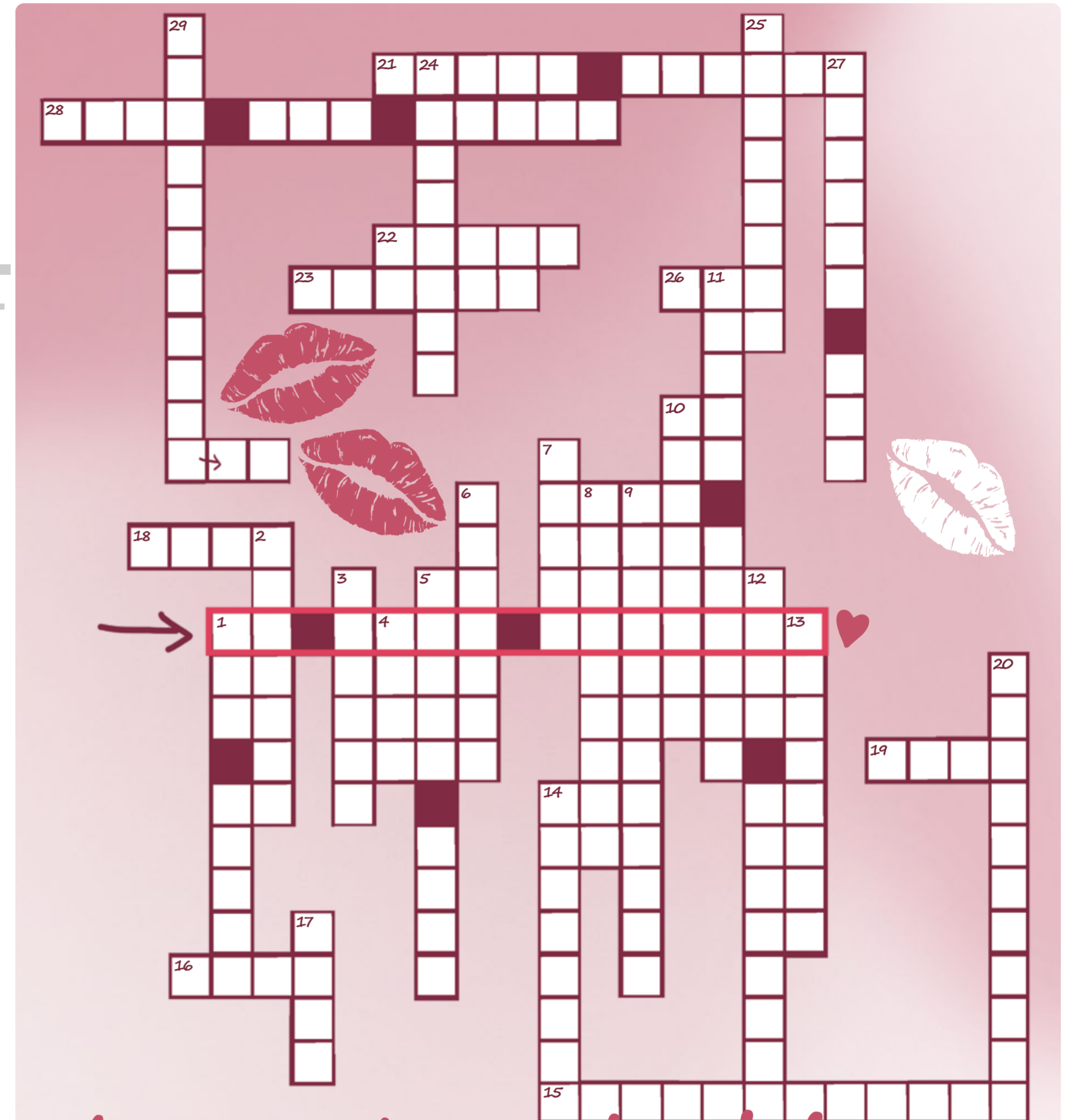
³ Gira Grant, M. 2014. *Playing the Whore: The Work of Sex Work*. Verso.

Idee autor **Milkgirl373**, kujundas **Liisa-Lota Jõelet**

Milkgirl373 avab armastuse kabineti toimikud, võtab ette oma eksid, crush'id ja peas loodud armastuslood ning otsib teed nüüdisaegse kohtingukultuuri labürindis. Ikka selleks, et teha ruumi uutele ning pakkuda ka teile võimalust olla vähem „XD” ja rohkem „<3”.

armastuse kabineti ristsõna iga ruut on väike pihitus. lahenda ja uuri, kui hästi tunned ruumi, kultuuri ja hormoone. võib juhtuda, et lõpuks õpid minu kohta rohkem kui enda kohta. mjuu. ♡

esimene, kes kogu ristsõna ära täidab ja mulle vastuse saadab (@milkgirl373), võidab väikese auhinna!!!

Armastuse kabinet

2025. aasta naiste EMil pronksi võitnud eesti maletaja
- slängisõna inimese kohta, kes on keskkonnateadlik ja naudib õues olemist ... Lingerie, Eesti aluspesubränd
- film, mille Cannes'i esilinastus tekitas skandaali, sest sperma lendab 3D-s otse vaataja poole
- red flag*, *green flag* või ...
- Sveta Grigorjeva ja Mikik ...
- Eesti „Love Island”
- naissuuhormoon
- kokteil, mida juuakse sarjas „Seks ja linn”
- film, kus peategelane masturbeerib värskest kaevatud haul ja samal ajal kõlab laul „Murder on the Dancefloor”
- suudlema
- Triin Ruumeti film
- neurotransmitter, mis on seotud nii armumise kui ka sõltuvusega
- filmis „Kutsu mind oma nimega” mänginud näitleja perekonnanimi
- Eesti tüdrukutebänd
- hormoon, mis edastab arvatavalt lähedustunde ja usalduse loomise signaale
2010. aastal ilmunud menuraamat, mis selgitab ärevat, vältivat ja turvalist kiindumusstiili
- naine, kes järgib traditsioonilisi soorolle ja keskendub pereloomisele
- „... välja”, raamat, mis annab ülevaate LGBT+ inimeste lugudest
19. ja 20. sajandi Eestis
- teatritrupp, mis tuli välja lavastusega „Sa oled täna ilusam kui homme”
- meessuuhormoon
- Peetri tn 6, 10411 Tallinn
- Justin Bieberi uus album
- füüsiline tegevus, mille pärast see ristsõna üldse eksisteerib
- tema laulusõnad on „Olen ilus aga kahtlused jäävad. Seksin pimedas või kõik seda näevad”
- openness*, *conscientiousness*, *extraversion*, *agreeableness*, *neuroticism*
- baar Pärnus, mida peavad neli tüdrukut
- down to fuck*
- filmi „Nümfomaan” režissöör

Foto: autopsiree

Anita Kodanik on kuraator, õpetaja ja kirjutaja, kes elab Tallinnas ja armastab tormi.

Foto: Marja Sella-Järvel

Liisa-Lota Jõelet (23) hakkas hiljuti ujumas käima.

PUNGIST AKADEEMIANI JA TAGASI

Miks vajab akadeemia subkultuuride uurijate võrgustikke ning kuidas seostuvad need maailmaga väljaspool akadeemiat? Asja selgitab briti pungiuurija ja Punk Scholars Networki (PSN) eestvedaja Mike Dines.

Intervjuu **Mike Dinesiga**. Küsis **Brigitta Davidjants**

Mäletan selgelt, mis ajas mind kooliajal vanalinnas jölkuma või Baar 13 punkkontserdile: soov kohata inimesi, kes kõneleks kõigi eelduste kohaselt mulle huvitavat keelt. Samal põhjusel avastasin nüüd kesk-ealise muusikateadlasena pungiuurijate võrgustiku. Tunne oli sama: soov kohata sarnastel teemadel mõtlejaid ja samadest asjadest hoolivaid inimesi. Lihtsalt enam mitte baaris või linnaruumis, vaid näiteks tekstide ja teadusettekannete vahendusel.

Alustame algusest. Kes sa ise oled ning kuidas jõudsid sinuni meie vestluse põhiteemad punk ja pungiuuringud?

Hakkasin kuulama selliseid bände nagu Subhumans, Culture Shock, Crass, Napalm Death ja Doom, kui olin umbes 14. Nad õpetasid mulle midagi, mida koolis ei õpetatud, äratasid minus huvi anarhismi vastu. Kuulasin **Dick Lucase** laulusõnu ja mõtlesin, et oot, neil meestel on asjadele täiesti teine pilk! Ülikoolis õppisin küll klassikalist muusikat, aga punk oli tegelikult kogu aeg seal. Magistritöö kirjutasin Crassist ja **Kanti** ülevusest ning 2000. aastatel sain rahastuse, et teha doktoritöö *anarcho*-pungist.

Kuidas jõudsid üksikust pungiuurijast vastava võrgustiku loomiseni?

Aastal 2011 otsustasin koostada artiklikogumiku 80ndate briti *anarcho*-pungist. Mu üleskutsule vastasid mitmed tulevased autorid, näiteks **Matt Grimes** (kes tegeleb mälu, vananemise ja nostalgja uurimisega *anarcho*-pungis), **Francis Stewart** (kes on uurinud *straight edge*'i ja religioosset identiteeti), aga ka **Russ Bestley** (kelle tööde fookuses on olnud punk ja huumor).

Nendest kujuneski välja tulevase PSN'i baas. Kutsusin appi ka *indie*'t uurinud teadlase **Pete Dale'i** ja **Alastair Gordoni**, kelle uurimisvaldkonnaks on autentsus ja hierarhia DIY-pungiskenes. Kusjuures, Gordoniga suheldes saime aru, et oleme mõlemad juba pikemat aega pungiuurijate võrgustikku luua tahtnud. Sõitsin Nottinghami ning arutasime seda tema elutoas, keset vinüüle ja raamatuid. Esimese PSN'i koostamise korraldasimegi 2012. aasta novembris De Montforti ülikoolis. Kõigest aasta hiljem intervjuerisime Gordoniga juba **Penny Rimbaud'd**. Aastal 2013 korraldasime esimest korda pungiuurijate aastakonverentsi, selleks hetkeks oli meiega liitunud ka **Laura Way** (kes on uurinud naiste vananemist pungi-skeenedes). Kuigi rahastust meil polnud, käisime tublide korraldajatena enne konverentsi algust poes ja ostsime isikliku raha eest hunniku kartulikrõpse ja limonaadi – tõeline DIY-üritus!

Kodulehel on teil toodud pungi kõrval esile ka postpunk. Miks?

Ühe vaate kohaselt kestis punk vaid kindla ajavahemiku – näiteks 1976–1979 – ja lõppes siis. Suurem osa pungi akadeemilistest käsitlustest keskendus nimelt sellele

Foto: Sille Riin Rand

ajajärgule, nüüdispungist kirjutati väga vähe. Olin ka ise süüdi, minugi doktoritöö käsitles 1980. aastaid. PSN tahtis uurida, mis juhtus pärast neid aastaid, ning asus avaldama pungiemealisi artiklikogusid, mis kaardistasid arengut pärast aastatuhandevahetust. Seda lünka on täitnud näiteks „Global Punk“ raamatusari, mida koos Russ Bestleyga toimetan (ja mis on seotud PSNiga). Sarjas on juba kolm nüüdispunkti käsitlevat köidet

pealkirjaga „The Punk Reader“, lisaks köited pungist Jugoslaavias („Tito's Punks“), pungist Lõuna-Ameerikas („Punk! Las Américas Edition“), Throbbing Gristle'ist ja punkkunstist („Punk Art History“). Praegu on meil töös mitu raamatut, sealhulgas toimetatud köidet Bad Religioni kohta, ning käsitlused pungist ja filosoofiast ning pungist ja loomadest. Oluline on analüüsida punki süüvisi eri metoodikatega.

Kuidas suhestub PSN traditsioonilise akadeemia-ga? Miks on sellist võrgustikku vaja?

Tänapäevalgi ei võeta populaarmuusikauuringuid teadusmaastikul alati tõsiselt. Kui rääkida akadeemilisest tööst, siis kõik teadusartiklid peavad enne ilmumist saama kaks pimeretsensiooni. Eriti enne aastat 2012 juhtus tihti seda, et punkmuusikaga seonduvaid artikleid retsenseerisid inimesed, kes polnud teemaga kursis ega mõistnud sellega seonduvaid eri-

pärasid. Sellest sündis vajadus luua pungiuurijatele oma koht – akadeemiline teadusvõrgustik, kus pungiuurijad saaksid üksteise töid retsenseerida. Nüüdseks ongi PSNist kujunenud platvorm teadustöö arendamiseks.

Millised teemad on PSN'i fookuses praegu? Mis on muutunud?

PSN on asunud täitma lünka pungiuuringutes. Eriti huvitav on see, kuidas võrgustiku liikmed on kasutanud oma uuringutes mitmesuguseid populaarmuusika uurimismeetodeid ja -raamistikke. Me ületame pidevalt piire, seda ka mu enda töös, näiteks vaadeldes *krishnacore*'i läbi india esteetika prisma. Teine väga positiivne areng on PSN'i võrgustik, eriti Facebooki grupp, mis on ruum ka mitteakadeemikutele. Algukses oli mõningast vastuseisur. „Kes te üldse olete, te ei olnud ju seal!“ Samuti tekitas inimestes pahameelt, et PSN avaldas kõvakaanelisi akadeemilisi raamatuid, mis maksid 80 naela. Aga õnneks on see vastuseis vaibunud. PSN ei eksisteeriks ilma nende inimesteta – me vajame nende perspektiive ja panust, nende etnograafilist kohalolekut. Teataval määral oleme nüüd jõudnud kompromissile. Nad mõistavad, et peame pikkade sõnade ja keeruliste meetoditega artikleid kirjutama, sest see ongi meie töö teadlastena. Aga see ei tähenda, et teame pungist kõike või rohkem kui nemad. Sageli ongi just mittekakadeemikud teemadega kursis olevad eksperdid!

Eriti enne aastat 2012 juhtus tihti seda, et punkmuusikaga seonduvaid artikleid retsenseerisid inimesed, kes polnud teemaga kursis ega mõistnud sellega seonduvaid eripärasid.

Punk iseloomustab globaalse ja lokaalse sümbioosi. Kuidas te need killud oma tegevuses kokku toote?

PSN'il on võrgustikud üle maailma, näiteks Indoneesia, Hiina, Lõuna-Korea, Euroopa, USA ja Kanada harud. Samuti oleme alati valmis toetama igasuguseid uusi ettevõtmisi, mis meie võrgustikuga seostuvad. Näiteks kui tahaksid korraldada Eestis konverentsi või hakata vedama PSN'i Eesti haru (mis keskenduks piirkondliku pungi arengule), oleks see suurepärane. Oleme alati valmis sellist ettevõtmist oma nõu ja jõuga toetama.

Kuidas on pungi pinnad sinu jaoks muutunud?

Käin endiselt punkkontserditel ja väikestel sõltumatutel festivalidel, nagu Fire Dance ja Horsedrawn. Ja käin ka endisel vaatamas tuuritavaid bände, nagu Culture Shock, Conflict, Discharge jne. Aga on ka mõned suurepärased uued bändid, nagu Amass, kes kirjutavad PSN'i kohta loo pealkirjaga „Academia“. Mis on veel muutunud? Peale selle, et publik peab vanuse tõttu rohkem istuma ega jaksa enam nii palju püsti seista, on kadunud suur osa subkultuurilisest kapitalist, nagu seda on kirjeldanud **Sarah Thornton**. Me ei ole enam lapsed, kes uhkeldavad stiiliga. Me ei ürita enam olla pungiinimisi kui järgmine tüüp. Oleme lihtsalt natuke vanemaks saanud.

Foto: Alina Proenza

Brigitta Davidjants on muusikateadlane ja autor, kes on lahanud oma kirjutistes mh peavoolu, marginaaliate ja topeltmarginaaliate suhet. Praegu uurib ta Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias subkultuuride ideoloogiseerumist ja põlvkondlikku mälu uuel sajandil.

KUS OLLA JA MIDA KUULATA?

Ideede ja info vahetamise platvormina tasub jälgida Facebooki gruppi Punk Scholars Network. Samuti võib kuulata pungiuurijate podcast'i (Punk Scholars Podcast), kus käsitletakse punkkultuuri avaldumisvormi akadeemias. Vaadeldakse, kuidas muudab selline teadustöö akadeemilise maailma fassaadi, vastandudes akadeemia elitaarsele ajaloole ja vaidlustades selle neoliberaalset tulevikku.

MIDA LUGEDA?

PSN on avaldanud uuringuid näiteks punkidentiteetidest ja -utoopiast, punkpedagoogikast hariduses, pungist kunstiajaloo jpm. Teadusajakiri Punk & Post-Punk ei ole küll osa PSN'i tegevusest, kuid sealt leiab sellegipoolest käsitlusi näiteks koroonaaegsetest pungi-praktikate muutustest Bogotás, gootiks saamisest ja jäämisest 1980.–1990. aastatel jpm. Vihje: kui ajakirja osta on kallis, tasub uurida artikleile ligipääsu oma (ülikooli) raamatukogust.

MIDA VAADATA?

Soovitan vaadata PSN'i aastakonverentsi, mida on varem kantud üle ka veebis. Järgmine konverents toimub 12.–13. detsembril Leedsis, teemaks on „Punk: minevik, olevik, tulevik“. Lähemas on pungi 50. sünnipäev, kui võtta nullaaastaks esimese Ramonesi albumi ja Sex Pistolsi esimese singli ilmumine. Tänavusel konverentsil arutatakse sellest tulenevalt pungi suhestumist omaenda ajaloo ja vananemise haprusega, liikudes isiklikust mälust historiograafiase.

EESTI UURINGUD

Ka Eestis on ilmunud huvitavaid uuringuid esmajoonel kohaliku, aga pisut ka piiritaguse pungi teemal. **Aimar Venttselil** on ilmunud raamat „Punks and Skins United. Identity, Class and the Economics of an Eastern German Subculture“, **Pirjo Turk** on uurinud subkultuuri sündi Eestis laiemalt ja selle transformatsioone eri kümnenditel. **Piret Viires** on vaadanud punkluule rolli üleminekul 1980. aastate rahvuslikust ärkamisest 1990. aastatesse, **Hannaliisa Uusma** on keskendunud romantilise *macho* kujundile Vennaskonna loominguks. Allakirjutanu on uurinud näiteks eesti naisi pungis 1970.–2000. aastatel, samuti koos **Anita Maasaluga** postpunkti kuulavaid vanemaid ja lapsi ning kirjutanud raamatu J.M.K.E. albumist „Külmale maale“ („J.M.K.E.'s To the Cold Land“).

Jäädvustused tänavuselt Üläse pungi-festivalilt. Fotod: Sille Riin Rand

Värske Rõhk otsib peatoimetajat!

SA Kultuurileht kuulutab välja konkursi Värske Rõhu peatoimetaja ametikoha täitmiseks kuni viieks aastaks alates 1. novembrist 2025.

Peatoimetaja töö on ajakirja sisuline ja toimetuse töö korralduslik juhtimine ning arvustuste ja esseede tellimine, toimetamine ja tagasisidestamine.

Rohkem infot: www.va.ee/konkurss2025
503 5489

Värske RÕHK

Kandideerimise eeldused:

- aktiivne osavõtt noorest eesti kirjandusest
- head teadmised kirjanduskriitikast ning suurepärane keeletaju ja kirjutamisoskus
- kohusetundlikkus, empaatiavõime ja väga hea suhtlusoskus
- kõrgharidus

Konkursist osavõtuks palume saata:

- kandideerimisavaldus
- elulookirjeldus
- haridust tõendava dokumendi koopia
- motivaatsiooni kiri ("Kuidas toetaksin Värske Rõhu peatoimetajana noore kirjanduse järelkasvu?") (kuni 3600 tähemärki)

hiljemalt 15.09.2025 kell 14.00 mürgusõnaga "Värske Rõhk" aadressil SA Kultuurileht, Voormehe 9, 10146 Tallinn või nõutud dokumendid ühes kaustas digitaalkirjastatult e-aadressil info@kl.ee

LAVASPUURT: TAJUDA TÕDE ŽESTI JA SÕNA VAHELISES TÜHIKUS

Esimene etendusjärgne mõte oli, et see on kui semiootiku märg unenägu. Teiseks tekkis soov kõike uuesti näha – ja sinna otsa tuli rõõm tollest tahtmisest endast.

Vaatas **Johanna Rannik** ■ Lapsena mulle mõistatusmängud eriti ei meelindud, sest harva seletati vastuse loogika hiljem lahti. Jäta lihtsalt meelde, et vakk. Pärast seda on mõistatused mu elust eemale jäänud, ehkki töotan päris palju keele ja sõnadega. Samas tundub, et kaasaegsete loomingu polegi neid üleliia palju kasutatud, olgugi et teisi rahvapärime elemente kohtab omajagu nii disainis kui ka teatris, muusikast rääkimata. Mu isiklik tõrksus mõistatuse kontseptsiooni suhtes pehmeneb aga siis, kui sõnastan ta meelega keerukast riukast ümber alternatiivkirjelduseks. Mitte niivõrd õige-vale, kuivõrd paljusus. Sellist mõtteviisi näib Elle Viiese „Enigma“ ka jagavat, sest lavastuse tuumaks on tähendusloome ning teineteise- ja teistimõistmine. Kas keha saab asendada sõna ning kas sõnad võivad mõistmist vahel hoopis liigselt sogastada?

Foto: Alana Proosa

„ENIGMA“, ELEKTRON.ART. LAVASTAJA ELLE VIIES. DRAMATURGID ALISSA ŠNAIDER JA PAAVO PIIK. HELIKUJUNDAJA MICHAELA KISLING, VALGUSKUJUNDAJA KRISTIINA TINNU TANG, TEHNILINE TUGI MARKO ODAR. LAVAL MARYN-LIIS RÜÜTELMAA JA EDGAR VUNŠ. ESIETENDUS 27. AUGUSTIL VON KRAHLI TEATRIS.

kordagi näha, üksnes kuulda (aevastus on nimelt sellise sõnastusega mõistatuse vastus, aga ise ma selle peale poleks tulnud, sest ma olen ikka üsna tatiseid aevastusi näinud), Maryn-Liis Rüütelmaa ja Edgar Vunš loovad tähendust peamiselt oma kehadega, pikkides žestikeerimise vahele tekstikatkeid näiteks valge hobuse tõelisusest (aga erinevalt isehakanud elufilosoofide öisest ibast paneb see päriselt kaasa mõtlema). Kuna iga liigutus kannab mõnda silpi või terviktähendust, pole siin ruumi liialdada. Nii Rüütelmaa kui ka Vunši puhul paistavad silma liikumise klaar jõulisus ja tugev kehataju, mis loob ebamäärases ruumis turvatunnet.

Eraldi tähelepanu väärib kõigile istmetele pandud kavaleht – ei küstüd sentsigi, ehkki sellise eest maksuksin vabalt. Väikesest köitest leiab žestileksikoni, hunniku ägedaid illustratsioone ning mänge sõna ja siirdega. Osa žeste kinnistus mu tajus küll juba etenduse ajal, tekitades midagi selle tunde sarnast, mis ta-

bab siis, kui vaatad viimati lapsena nähtud multikat ja saad tegelikult esimest korda sõnadest teadlikult aru. Ehkki Viies on saanud koreograafias inspiratsiooni viipleemisest, ei ole „Enigma“ omailmas lill ega vana-ema siiski samad mis eesti viipekeeles. Kogu see keel sureb tõenäoliselt viimase etenduse lõppedes välja. Kavalehes on rohkelt häid lauseid, aga eriti kõnetab lk 26: „Rääkides tuleb keelt hoida pehmema. Kalk keel tapab mõtte enne selle sündi.“ Lisaks vanale heale „keele“ mitmetähenduslikkusele on siin mitu muudki tugevat elementi. Näiteks sõna „kalk“ näib siin niivõrd õige, et usun selle taotluslikkusesse, ja taotlussega sõna on võimas sõna. Sama võimas on lavastus, mis teab lõpuni välja, mida teha tahab.

LAVASPUURT: UNISTUSED, MIS ON PLEEKINUD ALATEADVUSE TAGUMISTES DRAPIIDES

„Un_stus“ avab deterritorialiseerunud unistuste maailma, kus unustatud dikteerivad vaid nende enda ihad.

Vaatas **Ekke Janisk** ■ Pealkiri „Un_stus“ viitaks justkui sõnale „unetus“, aga tähistaja on sassi löödud, lõhutud, katki, kuid mitte veel täielikult tühistunud. Kui pealkirja kiirelt ja tihedalt korrata, kõlab see foneetiliselt nagu „unistus“. Tee lavastuse mõtestamiseks on sillutatud.

Astra Irene Susi teine lavastus avab deterritorialiseerunud unistuste maailma. Need on unustatud, lõhutud, düstoopiliseks vormunud, algse tähenduse kaotanud, kuid samas õrnad ja siirad unistused, mis ei ole surnud või kadunud, vaid eksisteerivad edasi uues reterritorialiseerunud vormis; sõltumata unistajast endast on need unistused isiklike ihade, soovide ja tujudega. Iga unistus eksisteerib puhkesisendis oma ruumis ja maailmas, sehestudes siiski sujuvalt ja loomulikult teistega. Need unistused võivad vahetada keskkondi ja situatsioone äkiliselt, vaid ükselävelt üle astudes, justkui **Kafka** sürreaalses maailmas.

Sürreaalse unustatud unistuste maailma loomine tuli Astral imeliselt välja – viimse nõelapisteni väljatimmitud kostüümid, grimm, heli, valgus (jne) loovad omanäolise ja detaile reaalise. Tervik on interdistsiplinaarne, harmooniline, võimas ning ühtlane, kuid minu jaoks liiga kureeritud, *ready-made*-produkt. Vaataja enda fantaasiale ei jää ruumi, sest kõik on sõõdetud ette juba oma peaaegu parima variandina.

Perfektsuseni lihvitud tervikut aitavad luua kostüümikunstnik Kertu Seestrand, grimmikunstnik Karoliina

Villem ning valguskunstnik Siim Reispas, kes said ja võisid oma erialaste oskustega lendu minna. Kui Astral oleks vahendeid ja võimalusi, kaasaks ta kindlasti gruppi arhitekti, et ka füüsilist ruumi kureerida. Õnneks või kahjuks arhitekti tiimis ei olnud ja juugendlik Südalinna Teater sai hiilata iseendana.

Muusikateatri lavastuse kohta kostus üllatavalt vähe muusikat, aga see mõjus, vastupidi, tervislikult. Iga helliline keskkond toimis eriti intensiivsena ja löi tühutu võimsa retoorilise ruumi potentsiaali, kus muud lavalised elemendid tähendusis omandasid. Eriti lõpu-steen, mis oli justkui sissevaade isiklikku nooruspõlvpäevikusse, mille lehti määrised vere-, okse- või muud abjektseed plekid. Hellus, süütus ja siirus said segatud rämpse ja dissoneerivaga. Nii intiimne, et vastik vaadata. Valdab laastav häbi, mida võib tunda, kui piiluda teise inimesse varjatud salajasse ellu.

Lavastust vaadates ei tekkinud mul aga eriti sügavuse pürgivaid kontseptsionaalseid ideid. Mitte selle pärast, et puudunuks sisu, vaid põhjusel, et vaatajatel ei jäänud

Annabel Soode. Foto: Kalev Lilleorg

MUUSIKATEATRI LAVASTUS „UN_STUS“. LAVASTAJA ASTRA IRENE SUSI. KOSTÜÜMIKUNSTNIK KERTU SEESTRAND, GRIMMIKUNSTNIK KAROLIINA VILLEM, VALGUSKUNSTNIK SIIM REISPAS, HELIKUNSTNIK MAARJA NUUT. LAVAL ASTRA IRENE SUSI, MAARJA NUUT, ANNABEL SOODE JA MIKK LAHESALU. ESIETENDUS 30. AUGUSTIL SÜDALINNA TEATRI RINGLAVAL.

piisavalt ruumi kujutlusvõimele. Siiski arvan, et see ei ole kriitika lavastuse suunal, sest see funktsioneerib somaatilises raamistikus – ühtlase, esteetilis tervikuna, mida on nauditav kogeda iga oma kehalise meelega. Pidagem meeles, et tööline nauding ei koosne ainult heast, vaid tekib konsoneerivate ja dissoneerivate intervallide kooslusena, nagu mažoorne akord kõrge seitsmenda ja kõrgendatud neljanda astmaga.

Foto: Niko Karsna

VIHJE

Eesti bassimuusika suurkuju Adel Force (FKA Bisweed) tutvustab 26. septembril Fonoteegis oma debüütalbumit „Human“. Seitse aastat valminud plaadi esitluspeol astuvad üles ka teised kohalikud spetsialistid, nende seas ql00 ja MC Slin, Rhythm Doctor ja Lystro, keda kõiki saab kuulata legendaarsete Hiipaudio helisüsteemist. Üritus pakub ainulaadset võimalust autentse *soundsystem*-kultuuri kogemiseks! Vaata lisaks: [instagram.com/adelforcest](https://www.instagram.com/adelforcest)

■■■■■

Kuulas Simo Atso

SKOONE–INIMESTE INIMENE

(Degenerate Underground, 2025)

Kuus aastat valminud „Inimeste inimene“ ilmus umbkaudu samal ajal kui minu enda bändi uus album. Igavese võrdlejana jõudsin järeldusele, et minu bändil on veel pikk tee minna, sest väga raske on teha midagi siiramata, kui Skoone on oma uue albumiga teinud.

Bändi algsest koosseisust on jäänud alles Aldo, Kaseste ja Sass, hiljem on liitunud Kalli ja Richard C.C.-st. Skoone eelmine, äärmiselt lege EP „Vägivaldatus“ sünnitas nende esimese Pühajärve jaanitule väärilise megahiti „Ärevus“. Sellegipoolest on tähelepanuväärne kahe uue liikme lisandumine, kuna režiiside muusikalise taseme vahe on meeletu.

Tänapäeva bändid kipuvad žanre segama. Skoone viimane album on segu *hardcore*-ist, rootsi pungist, tangost, kantrist ja veel paljust, mida ma nimetada ei suuda. Eraldi tuleb aga välja tuua segment laulust „Võitja“, mis on üks viimase aja parimaid *black metal*-i näiteid Eestis. Kalli ise kommenteeris: „Päris lihtne on olla parim *black metal*’i bänd Eestis, kui seda

CHILLIN–SÄRA VÕI SURE

(2025)

Paari aastaga on Chillin liikunud narkouimas *ambient*-räpi kollektiivi Tuss Gang *de facto* esimehe rollist Eesti maa-aluse räpi tippu. Ainetel liigutamine on asendunud *fiat mignon*-ide ja kallite parfüümidega, liubuvad hallikassinised teksad ja *oversized puffer*-id tagurpidi Yankeesi *cap*-i ja kossumaikaga.

Chillin on katsetanud varem nii lonkava *jerk*-i kui ka murtud-südameliku lemmikpäiga. Sellele albumile läheb ta aga kindlalt sammu ja kangema kraamiga. Mürisevad 808-d panevad kõrvaklapid proovile, eepilised klaverikaid ajavad kananaha peale. Tüüpilises *rage*-stiilis libisevad sündi-*glissando*-d kogelevad üheskoos orkestraalsete MIDI-vaskpuhkpillidega, mis nostalgitsevad Chief Keefi hiilgeaja produktioonide järele. Chillini vokaalne esitus on autoriteetne, diktsioon kristallselge ja vokaalid miksitud nii valjuks, et isegi bassikäigud jõuavad

vaevalt järele. Tulemusena ei julgegi kuulaja Chillini argipoesiale vastu vaielda – ta teenib kõige rohkem, ta kulutab kõige rohkem ja ilmselgelt naudib ta elu meist kõigist rohkem.

Ehkki kohati tundub, et Chillini poolirooniliste emakeelsete flekside varum on võrreldes varasemate singlitega vaikselt tühenemas, suudab ta tublilt kuulajat mõne ootamatu reaga siiski premeerida. „Suur *backwood* näeb välja nagu viiner“ on puhvas nüüdisaegne sürrealism, rida „ma just käisin saunas, mul on mõnus õhtupoolik“ toob oma kodumaise hedonismiga silma õnnepisara. Riimide ühpalgelisus võib kuulaja küll lõpuks ära väsitada ning Chillini mitmekülgus ja tegelik potentsiaal jäävad siinkohal täies mahus paljastamata. Tegemist on sellegipoolest autentse miksteibikogemusega, millesarnast toorust ja ladnasust pole Eesti hiphopimaastikul varem kuulnud.

■■■■■

Kuulas Martin Merirand

■■■■■

Kuulas Patrick Zavadskis

POPIDIOT–SWEET MARMELADE

(Seksound, 2025)

Albumit kuulates tuleb silme ette Telliskivi Loomelinnak aastal 2013. Seisan, kokteil näpus ja vaatan, kuidas läänestunud alternatiivkultuuri austajad õõtsuvad taustamuusika saatel – muusika, mille kuulamine ei esita suurt väljakutset ega palu liiga palju tähelepanu.

Popidioti viimasel albumil on uhke ja kallis kõla, samas on tunda teatavat kodukootust. Kõik kihid moodustavad ühtlase horisontaalse massi, miski ei torgi üleäära ega jää taustale logelema. Süntesaatori signaal ei ole liigselt töödeldud ja kõlab puhtana. Kuigi noodilehed pole eriti rasvased, pistsid meeldiva kontrastina aeg-ajalt kardina tagant pea välja kirjud elektroonilised trummid. Kohati on meloodiad aga kuidagi suvalised ja kunstiline visioon jääb mõnevõrra ebaselgeks.

Instrumentatsiooni vahelt kõlab ka unine, kohmakas ja natuke toores vokaal, viimane on suts melanhooline, aga instrumentaalide meeleolu on pigem positiivne. Sõnad pole küll väga

sügavad – „Sweet Marmelade“ räägib sellest, et oldi kellegagi paljajalu, söödi moosisaia ja siis vist suudeldi. Noo... lahe? Popidioti üks märksõna ongi „meeltesegadus“. Mõne loo sõnad maalivad pildi tagasihoidlikust peategelasest, kel on raskusi teistele inimestele lähenemisega (lugu „Come Closer“), järgmisel hetkel kargab näotu minategelane DJ-puldi lauale ja deklareerib enesekindlalt, et „mina olen kõige kõvem vend!“ (lood „I Know You Know“ ja „Crashing the Party“). Püüan välja pigistada mingit tõsiseltvõetavat tähendust, aga hakkkan mõtlema, et mis ma siin rabelen, ma kuulan ju poppi. Popp räägibki ju armastusest ja vabaks laskmisest.

Album käib eelnevalt lumme tallatud radadel, aga ühtlasi väidab kokutades, et „m-ma ei ole nagu teised mehed“. Aga Popidiot ei pürgigi populaarsete tavade lõhkumise poole. Nad tuletavad oma loominguga meelde, et elu ei peagi liiga tõsiselt võtma.

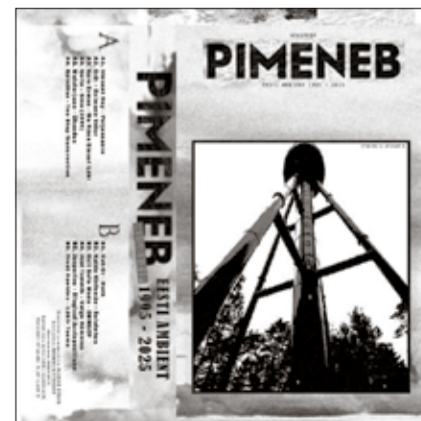
ERINEVAD ESITAJAD–PIMENEB. EESTI AMBIENT 1995–2025

(OSSOM, 2025)

Vaatan, veebis polegi kuskil. *Fine dining*, panen siis kasseti peale. Meie *multitask*-imise ajastul, meie hullumeelses virvarris pole ambiendilainele keeruline minna, keeruline on seal püsida. Kogumiku juured on Ruhnno metsade ja merede vahel, kus tuletorn dikteeris öösel suunda. Selle suuna saabki kätte Rainer Nlv kokku pandud kassetti kuulates. Lood on obskuursed ja liuglevad või hoopis eksitavad sind oma kurdude vahele, võrgutavad argisest eemale. Rõhk on linna, klubide ja skeenede mõjuvõimast äratrappimisel.

Järjekordne Ossom Mixtape ei vii ajalooekskursioonile, et anda ammendav ülevaade Eesti ambientmussis aastakümnete jooksul tehtust. Vastupidi, see on kureeritud valik erineva karakteriga trække, millest enamik on tehtud just siia kogumikule.

On ka vanu, vaiba alt välja kougitud radu, mida ei kuule naljalts kuskil mujal. Näiteks Paavo Eensalu ja Alari Orava 90ndate keskpaiga duo lugu „Sine“ on varem avaldamata, „Ühendus“ pärineb samamoodi Meisterjaani sahtlipõhjast. Kaido Kirikmäe „Salatehas“ ja O:O: „Esimene võlur“ on väikesed müsteeriumid, mis kestavad kauem kui jooksmise aeg. Joel Tammi „Valge hämarus“ ja Vincent Roy „Paljassaare“ pakuvad avarust, Ratkilleri „Two Step Transvection“ ja Jasperino „Illogical Juxtapositions“ avavad, vastupidi, bittide hingeelu. Kogumiku väärtusteks on julge valik, imelikud lood ja ära-kammimine, mille käigus kaovad mõisted „suur“ ja „väike“. Nende asemel on teatav tunnetus. Mingi metsa.

■■■■■

Kuulas Valner Valme

ENESEKOLONISATSIOONI LABÜRINT

Foto: Anu Ansu

NÄITUS-AUDIOLAVASTUS „KAOTUSEST LAOTUSSE”, ESTI RAHVA MUUSEUM. KURAATOR JAN KAUS, KUNSTNIK HENRY GRIIN, DRAMATURGID JAN KAUS JA HENRY GRIIN, VALGUSKUNSTNIK OSKAR HARDING, KUJUNDAJA MÄRT PUUSTA, HELIREŽISSÖÖR KÜLLI TŪLI. NÄITUS ON AVATUD 4. JAANUARINI 2026.

kujuures kande roll oli **Karl Ristikivi** „Hingede ööl”. See kõik selgus – vähemalt mulle – bukletist, mida pärast näitust kodu lugesin (labürindis olin komistanud ainult ühe Stalini luuletuse otsa, mida ei osanud seostada ühegi teosega). Buklett täitis oma ülesande vähemalt ses mõttes, et suutis tekitada huvi paljude väliseesti autorite vastu, keda ma lugenud pole.

ENESEKOLONISATSIOON

Kui mõelda, mis on näituse eesmärk, mis asja ta ajab, siis seda on omajagu. Lisaks juba mainitud pagulas-kirjanduse, eestlaste põgenemisloole, ajaloolise „martüüriumi” ja eestikeelse raamatu 500 aasta asja tagasihoidlikule lükkamisele teeb ta veel midagi, mis mind häiris, ilma et ma selle põhjusele alguses isegi pihta oleks saanud. Teatav konstruktiivne (järel)valgustus saabus alles bukleti ja järelemõtlemise kaudu. Asi polnud ainult kuraatori pikkades targutavates poeetilistes sõnavõttudes, mis asja, nagu mulle tundub, siiski vb keskeltläbi ära ajasid, vaid selles, mis asi see üldiselt oli. Ja see asi, nagu mulle tundub, oli enese-kolonisatsioon. Kui tavaliselt on see Eestis miski, mida tehakse kas Lääne või Venemaa vaatepunktist, siis praegusel juhul, konfiguratsioonist tulenevalt, oli tegu esimese väga kummalise alaliigiga – enese-kolonisatsiooniga väliseesti vaatepunktist. Jan Kaus oli (liigagi empaatilisel) omaks võtnud väliseesti vaatepunkti Eesti aja- ja kannatusloole (mis, nagu me teame, on üks ja seesama), käies selle välja Eesti normaal(aja)loona – justkui „õige” Eesti (lugu) olekski nähtav vaid väliseesti vaatepunktist. Ühest küljest ju selge: kui teemaks on pagulas-kirjandus, mida muud see vaatepunkt olla saakski. Teisalt mõjub Kausi poeetiline lahmine, kuidas pagulane „uppujana rabeleb” kahe riigi (Eesti ja asukohamaa) vahelises „kuristikus”, erakordselt naeruväärselt või silmakirjalikult, kui mõelda neile kümnetele (sadadele?) tuhandetele kodueestlastele, kes siin samal ajal maha löödi, surnuks piinati või Siberisse küüditati. Kodueestlased olid need, kes (mistahes ajaloolise mõõdupuu järgi) kannatasid, samas kui väliseestlaste, maapealsest põrgust pääsenute rolliks jäi (ajaloo ja kodueestlaste silmis) võitjana poseerimine ja poeetiline õhkamine koos aeg-ajalt poeetiva pisaraga teemal, kuidas keegi neid ei mõista. Täiesti rahulolevast, Lääne kõikenägemalt positsioonilt teoks tehtud enese-kolonisatsioonist jäi puudu veel ainult (tüüpilise rootslase) küsimus „miks te venelastele politseid ei kutsunud?”.

Ärge saage must valesti aru, mul pole midagi pagulas-kirjanduse ega väliseestlaste vastu. Pooled mu lähik

sugulased on väliseestlased. See lihtsalt pole ajaloolise kannatusloole materjal. Martüürium oli siinsamas. Ja Venemaal...

On pehmelts öeldes problemaatiline (ja karmimalt väljendudes otseselt vale) võtta Eesti ajaloo hindamisel omaks võitjate, st väliseesti (mis siis, et ilmselt tahtmatult) silmakirjalik vaatepunkt. Selle asemel et näidata väliseesti vaatepunkti sellena, mis see on – pagulaste psühholoogilise probleemina –, mängib Kaus selle oma näituse (tekstide)ga nii suureks väliseestlaste ajalooliseks kannatuslooks, nagu II maailmasõja järelmina polekski midagi mõne pagulase siseheitlustest hullemat juhtunud. Oleks täiesti mõistetav, kui seda teeks – roonilises, neuras-teenilises vms võtmes – mõni väliseesti kirjanik, mida Kaus aga ju pole. Kodueestlaste ja kuraatorina oleks ta pidanud (et asi ka ajaloolisest aspektist adekvaatne tunduks) säilitama kriitilise distantsi näituse kontseptsiooni ja Eesti ajaloo väliseesti enese-kolonisatsiooniga vahel. Ühesõnaga on kuraator oma poeetilise esseisemiga üle pingutanud, suurt muud mul sellele näitusele (peale, nagu juba öeldud, labürindist teatava piiratud) ette heita pole. Ruumilises, pooleldi (pagulas- mitte „kuraatorikirjanduse” plaanis) ka kirjanduslikus, aga kindlasti mitte ajaloolis-ideoloogilises plaanis õiges suunas tehtud samm, mis tekitas mõtteid. Vb liigagi palju.

Foto: Anu Ansu

On pehmelts öeldes problemaatiline (ja karmimalt väljendudes otseselt vale) võtta Eesti ajaloo hindamisel omaks võitjate, st väliseesti (mis siis, et ilmselt tahtmatult) silmakirjalik vaatepunkt.

Külalast **Erkki Luuk** ■ Labürinti saatvas bukletis märgib kuraator ja kaasautor Jan Kaus pahaendeliselt: „Eestlaste suur, Teise maailmasõja lainetustest põhjustatud pagulaselugu on saanud õnneks (selleks korra) läbi...” Aga ei ole ju! Pagulased ja nende järeltulijad elavad endiselt enamjaolt seal, kuhu põgenemistee neid viis, ja neile on lisandunud arvukalt uuspagulasi, keda (mõningase mõttepingutuse hinnaga) samuti teise maailmasõja (järel)lainetuse ohvriks võib pidada. Kuna Eesti riik paisati 50-aastase okupatsiooniga arengutasemelt (ütlemel) 100 aastat minevikku, helbime me kogu seda suppi vb veel 100 aastat (mida **Putin** oma punnitustega meile ka kuidagi lihtsamaks ei tee). Muuseas, Putinil kui tuntud süvavõltsingul ei tohiks olla erilisi probleeme valitseda veel n-sada aastat. Aga mitte sellest ei tahtnud ma rääkida.

Mõte ehitada näitusesaali labürint on muidugi hea. Veel parem oli mõte lahendada see käigustikuna, kus tuleb otsida varjatud uksti ja läbipääse, tunda tupikus hirmu, lahendada mõistatusi, võttes kokku kogu oma aju, fantaasia ja julguse, et tungida edasi pimedusse... Noh, liialdasin. Tegü pole mingi Minotauruse labürindiga, ja ka mina pole (vähemalt minu ID-kaardi andmetel) Theseus. Oletan, et mul kulus labürindi läbimiseks paar-kümmend minutit, kuigi valvur hoiatas, et vaja on 45. Mis olekski vb täis tiksunud, kui ma kõik saatetekstid kohusetundlikult läbi kuulanud oleks. Mida ma muidugi ei teinud... Märksa huvitavam oli fantaseerida koopa, labürindis jms teemadel kui süveneda sellesse

Kuna Eesti riik paisati 50-aastase okupatsiooniga arengutasemelt (ütlemel) 100 aastat minevikku, helbime me kogu seda suppi vb veel 100 aastat (mida Putin oma punnitustega meile ka kuidagi lihtsamaks ei tee).

vältimatult ajaloolise (pinna)laotusse. Saatetekst avas tausta, kuid polnud edasilikumiseks (vihjete andjana) vajalik. Lisaks – mis oli tegelikult juba väga halb – sain ühe tasuta vihje (õigupoolest lausa spoileri) ka valvurilt.

Vähemalt ei teadnud ma saabudes näitusest midagi peale selle pealkirja. Kõik muu – labürint, ajalugu, pagulas-kirjandus – selgus käigupealt või mõningatel juhtudel (pagulas-kirjanduse näitel) alles pärast näituse läbimist, selle taga lugemisenurgas (teatavas arusaamatuses) raamaturiideid silmitsedes. Käigustiku visuaalse poole eest vastutav Henry Griin oli vaheldasele labürindile välja mõelnud üsnagi keerulise ja vaheldusrikka takistusriba loogika. Kuigi, mis seal salata, eks ta liiga lihtne ikkagi oli. Selgesti oli tajutav ka soov jutustada ruumide

Jan Kaus oli omaks võtnud väliseesti vaatepunkti Eesti aja- ja kannatusloole, käies selle välja Eesti normaal(aja)loona – justkui „õige” Eesti lugu olekski nähtav vaid väliseesti vaatepunktist.

kaudu mingit lugu, millest parema ülevaate sai küll bukletist ja aadressilt erm.ee/kaotusest-laotusse. Üks tuba, ühtlasi üks labürindi kõrgpunktidest, kujutaski endast treppi, millele ronides üle seina naaber-tuppa kiigata sai. Ja nagu sellest veel vähe oleks, oli seal ka püss! Tegü siis pesuehtsa (ehkki küll pooliku luku ja laskemoonata) viinpüüsi, millega sellegipoolest tore tuppa sihtida oli. Tekkis isegi teatav kiusatus sellega sinna pikemaks ajaks vahipostile jääda (plaan, mis küll õnneks ei teostunud). Teine, sedapuhku pigem verbaalne kõrgpunkt oli luuletus **Stalinist**, kellegi **Anu Lampi** meenutatavas ettekandes. Erilise maiuspalana avastas in hiljem kasugilt kardina tagant ka selle ärakirja. Huvitava (ja samas odava) labürindis põhitingimused – tupikud, kardinad, peeglid, ootamatud või varjatud läbipääsud – olid täidetud. Puudusid tõelised salauksed, suletud ukseid, mille võtmek on peidetud, valejälgedele juhatavad „vihjed”, koodid, mõistatused, kujud või statistid (Minotaurus, kääbused, Ariadne)... midagi kindlasti veel, millest praegu puudust tunda ei oska. Aa. Kottimedus. Valesseinad. Rägastikud. Seened. Aga aitab juba küll.

Kuraatori suurim teene oli labürindis tõlgendus (hermeneutika, eksegees vms) pagulas-kirjanduse kaudu või vastupidi. Iga ruum oli pühendatud mingile teosele,

Foto: erikku

Erkki Luuk on töötu.

KOLLASE PINGI ALL

Kirjutas **Andrei Ivanov**, tõlkis **Veronika Einberg**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Räägitakse, et luuserid kõngevad kraavis. Mina aga olen sattunud kollase pingi alla, Stroomi ranna liivale. Ei tea, kas see teeb minust luuseri, üldiselt ma ei tunne ennast viletsusehunnikuna. Need olid ühed vahvad koksid, millega mind kostitati, kilk pole peast lah-tunud. Olen täiega tongis. Mitte kuskilt ei valuta. Pole tahtmist kuskile minna. Kas see pole mitte õnn? Ärge muretsege, surnuks ma ei külmun, täna on üpris soe öö.

Ehkki teil on minust täitsa savi. Selleks et kellegi pärast muret-seda, tuleb inimest tunda, näha tema jalgu, käsi... riista näiteks, ma võtsin selle just välja ja kaevan hauda... see tähendab, auku, et kusta, sest püsti tõusta veel ei suuda, aga kusta tahaks... pange tähele, ma võtsin ta enne välja ja alles siis kaevasin augu... ma olen terve mõistuse juures, ei määrinud oma... ehkki teil on poogen... aga kuidas ma kinni panen... esialgu kusen ja tunnen kergendust, mõlemata sellele, kuidas püksiaugu kinni saan... niriseb kuidagi loulut... ah, türa temaga... Oo, kalambuuri! Türa temaga! Hoho-hoo! Noh kõik, kustud, võib kinni panna...

Ei tea, kas ma olen pärast seda luuser või mitte, kuid minul on selle rannapingi all hoolimata lehest ikkagi hea olla. Jah, päris õdus, keegi ei pane ajusse. Muidu peavad nõiajahti, kiusavad mind, nagu jaksavad, aga mis sest tolku – teevad ainult endale kahju... Laman siin veidike, peidus kõigi nende vihaste noorte ja vanade, naiste ja muudte eest, näriju nad kõik muru! Hea, et me oleme Eestis, meie liivas pole selliseid satikaid kui näiteks Tais või Aafrikas, kus sulle poeb mingi uss naha alla või putukas hammustab, poetab sinusse vastsed, meie arstid ei oska väljagi lõigata, naksavad ära ühes tilliga... Oi, ma unustasin püksiaugu lahti! Panin ju kinni! Ei, ma mõtlesin, et panin, tegelikult tegin veits ona, või noh mitte päris, ainult mudsin munni peakest ja näppisin esnahka, veendumaks, et sinna pole liiva sattunud, muidu pärast algab metamorfoos nagu „Protseduuris”. Ärge ainult arvake, et mulle meeldis see jamps. Jõledus, rāme jura! Režissöörimutl pole anderaasugi... kuid mina pidin meie kontoris valetama ja keerutama, noogutama kõigile: jajaa, suurepärane, lausa „Dorian Gray”, jajaa...

Pean silmakirjatsema, mis parata, olen nii äranusitud... Isegi meie haledas toimetuses, kus ma olen peaaegu mitte keegi, pean ikkagi elust küünite-hammastega kinni hoidma, et päris sodiks ei litsutaks. Aga kunagi oli mul hea välimus, juuksepahmakas, jooksin mööda ülikooli koridore, energijaogid kotis, lugesin loenguid, treisin värs-se... Jah, häbilugu, ent kuidagi tuli ju neidude tähelepanu püüda, nii ma siis kirjutasin, inspireerituna Allen Ginsbergist... Ah, jutt või asi – inspireerituna... Ütle ausalt: pistu panid! Sa panid Ginsbergilt piistu!

Nojah, sai väheke näpatud. Kes siis ei näppa? Kõik pistuurivad! Muudkui pistuurivad ja pistuurivad. Paremal ja vasemalt. Niuh ja nāuh! Üks lüpsab Tranströmerit, teine nokib Baudelaire’ist vii-mast. Kõik saavad siit ja säält *inspiratsioon*, tõeline luule on hinge heitnud, poeedid välja surnud, jäänud on vaid vabavärslased. Mille poolest mina kehvem olen? Mulle on lühikestes seelikutes ligi as-tatud, olen mõnikord kätele voli andnud... Ja ei mingit kobinat, pikalt oldi vait, arvasin, et neile meeldis. Arvan praegugi: neile meeldis. No ei saanud mitte meeldida!

Kuni selle karjuva kaasuseni. Viimane juhtum. See-eest milline! Tuleb liibuvas valges särkikus, nibud kikkis, esitab küsimuse, ma nihkun lähemale, räägin, seisame, ta paotab suukest – ja siis võtan ma napsti tal nibust kinni! Ta suisa kiunatas... Oo, kui õudne, mul silme ees valge, vänt kõva, kõrvus helin – pidin mõnust äärepealt minestama. Ennekuulmatu lugu ju: nibust kinni! Ja siis läks lahti... Idioodid, elage nüüd ilma minu ja mu luuleta, ilma mu naljade ja kalambuuriideta, ilma mu ulakate sõrmekesteta. Mis teil seal ilma minuta on? Põrgulik igavus!

Aga mis minust saab? Koit pole enam mägede taga. Kuidas ma püsti saan, kuhu lähen, kuidas end oma korterisse vean – ei tea. Kas ma jaksan? Kõigil on ükstakama. Sest teie jaoks on kõik puha sõnad. Te arvate, et ma kirjutan ja liiv minu all on kujuteldav, aga võta näpust, liiv on päris, ma olen purjus, praegu pole enam vigagi, aga tund aega tagasi kongerdasin ma randa sõna otseses mõttes neljatõllakil, ja kuidas need kaigid mulle kere peale ei andnud, ei tea. Vedas, nagu öeldakse, joodikutel ja imikutel veab, või mis...?

Niisamuti ei tea ma, mis näiteks homme saab – toimetaja, artik-keel, arved, püüan mitte mõelda, venitaks vähemalt hommikuni. Elu hiilib nagunii ligi nagu vana vares ja nokkab, näpistab, kraak-satab: tõuse! Eks ma muidugi tõusen. Kui olen elus. Tolku pole minust mingit, kuid ma lähen sinna, inimeste juurde, hakkam rääkima, kirjutama,

käima ja nägusid tegema. Hakkam etendama inimest, teesklima, et võtan kõike jube tõsiselt, valutan südant, jah, valutan otse kõige pärast hirmsasti südant: olen valmis näiteks Iisraeli eest elu andma, olen valmis Trumpi peale haukuma... Aga seejärel lähen rahulikult kempu, istun seal tundi poolteist, et end korralikult tühjaks sittuda, võib-olla peksan pihku, mine tea, kui tõuseb... miks mitte peksta, kui tõuseb? Ikka parem kui rääkida ja kuulata nende kontorijampsi.

Lained tulevad lähemale. Seda ma mõtlesin, et mis niiskuss, mis külm keel see limpsib mu sõrmi?

Jumal küll, vesi-vesi! Tuleb end püsti ajada, tuleb minna... Oh, mu selg! Kurat võtaks, olen külmast täitsa kange! See lugu võib haiglaski lõppeda... või surnukuuris. Nojah, kõik lõpetavad surnu-kuuris – ka edukad inimesed viiakse surnukuuri, kus nad lebavad luuserite kõrval, kuulates surmavaikust ja imbudes läbi antiseptiku vastikust haisust.

Noh, olen justkui püsti saanud. Kuni ma end üles ajasin, tuli vesi veel lähemale, seisam pahklust saadik vetikates ja asi on naljast kaugel, sa ma meie, meri liigub kiiremini kui mu jalad, ma ei suuda võidu joosta. Oh, kui kiiresti see ära läks!

Ah ei, täitsa lollakas, sa põrutad ju merre! Idioot, olen mina alles idioot... nii, keerame otsa ringi. Kus on mu kollane pink? Kus see pink on?

Foto: Sofia Elizaveta Karkhova

Andrei Ivanov (sünd 1971 Tallinnas) on kirjanik. Lõpetanud Tallinna Pedagoogilise Instituudi vene filoloogia erialal. Avaldanud 2006. aastast romaane, jutustusi, novelle, esseid. Tema tekste on tõlgitud eesti, prantsuse, saksa, inglise, soome ja makedoonia keelde.

Foto: erikku

Veronika Einberg nokitseb äripäevadel riigitelvisioonis subtiitrite kallal ja pühapäevi-ti tõlgib, sel aastal ilmus tema eestinduses kaks Andrei Ivanovi romaani: „Päevad” ja „Hella tähe all”.

TERE-TSAU!!! UUDISKIRI Kollektiivviirus

Illustratsioon: Sören Lepp

Kaunist septembrit, hea vihane kultuurinimene! Täna reportaaži viib meid ringreisile vastvalminud loomeinimeste rehabilitatsioonikeskusesse, mille eesmärk on ravida kollektiivselt tegutsevate kunstnike hingehaavu. Olgu hoiatatud, et tuuril näeme ebamugavaid vaatepilte ehk nõrganärvilised võivad nüüd minna võileiba tegema. Või öue, üksinda värsket õhu kätte jalutama, kuna kollektiivis töötamine pole mõeldud igale inimtüübile. Jätkab doktor Popov.

„Tere tulemast meie loomeravikeskusesse. Praegu seisame A-korpuse fuajees ja alustame tuuriga esimeselt korrusel. Tulge minu järel!”

Popov paneb kummikindad kätte ja juhatab meid esimesse revisaali.

„Nonii... Siin saalis on ravil sellised, kelle nimi unustati meedias ära märkida. No et kirjutati mingi artikkel ja siis tema nimi ei mainitudki... Öudne, ärge lähedale minge, nad on väga ettearvamatud. Ühe patsiendi nimi unustati lausa kolm korda järjest ning tema on nüüd intensiivis. Väriseb ja soib. Öed peavad talle iga päev kinnitama, et ta pole tühine ja ta on vajalik ja noh, käib selline elustamistöö. Aga lähme edasi!”

Teises saalis on need, kes pidid kogu kollektiivi eest töö ära tegema. Oi, neid on palju! Aga kui saladust kuulda tahate, siis enamasti on need lihtsalt hädalad, kes ei teinud tööd teips mitte nii ohtralt, kui väidavad. Pigem nad ei teinudki tööd, aga tundsid, et tassivad kollektiivi ainuisikuliselt läbi tule ja vee.”

„Doktor Popov!” läheneb üks patsientidest. „Ma tellisin uued kohviõad ära. Et siis teate.”

„No näete! Meil pole isegi kohvimasinat, aga tema tellib ube! Nüüd läheme ödedele kurtma, et kogu kohvitegemise

vastutus on tema õlule vajunud... Oijah. Sellest saalist on mõistlik kiiresti läbi jalutada.”

Popov jõuab kolmandasse saali: „Vot nüüd olge tähelepanelikud, kuna siinseid patsiendid soovivad end iga hinna eest tõestada – selles saalis puhkavad loojad, kelle ideed olid liiga lennukad ja läksid kärpesse. Siin ärge kindlasti eelarvest rääkige – seda sõna tasub vältida –, samuti ka mitte ruumi mõtudest, ajast või inimvõimetest, kuna need sõnad ajavad neil pea sassi.

Omakeskis kutsume seda pärmiosakonnaks, kuna siin läheb kõik mühinal kasvama. Ükspäev alles mainisin, et kavatsen kuuriseina siniseks värvida, lihtsalt suusoojaks, rääkisime nädalavahetuse plaanidest. Esmaspäeval sain aga *pitch*’i, millelga mul soovitati terve linn siniseks värvida, kuna – nagu mulle õpetati – kollektiivselt luues tuleb mõelda suurelt... Aga jumal nendega, lähme edasi!”

Popov avab viimase ukse, mis on kolme raudlatiga kinni pandud.

„Olete valmis? Siin ravivad end loojad, kes eelmistes saalides viibijate üle nalja teevad ja arvavad, et nemad on laitmatud,” kolibast Popov hirmraske uksega.

„Aga mis neil siis viga on?”
„Ma ei tea... ning see ongi probleem: kui pealtnäha on kõik korras, aga kollektiiv nende ümber kannatab, peab neil mingi mürgine aura olema. Või äkki nad on liiga normaalsed? Liiga *chill*’id? Liiga mõistlikud? Võime mitmeid asju oletada, aga need liignormaalsed seda kollektiivviirust igatahes kannavad!” avas Popov ukse ja näitas patsiente, kes kahtlaselt rõõmsate nägudega tuuriliselt tervitasid. Tuleb vist doktor Popoviga nõustuda: kollektiivis töötades ei jää keegi päris terveks.

HÄÄL: „Kaotame oskust omavahelist seotust tunnistada ja seetõttu tegeleme liiga keskendunult kollektiivsete probleemide individuaalsete sümptomite leevendamise-ga. Näeme unes samu kaadreid Gaza genotsiidist ja võõraste möödujate kõrvades kumisevad tuttavad fraasid Putini kõnedest, aga püüame kiiremas korras selle leevendamiseks ravimit leiutada.” – Heneliis Notton, dramaturg

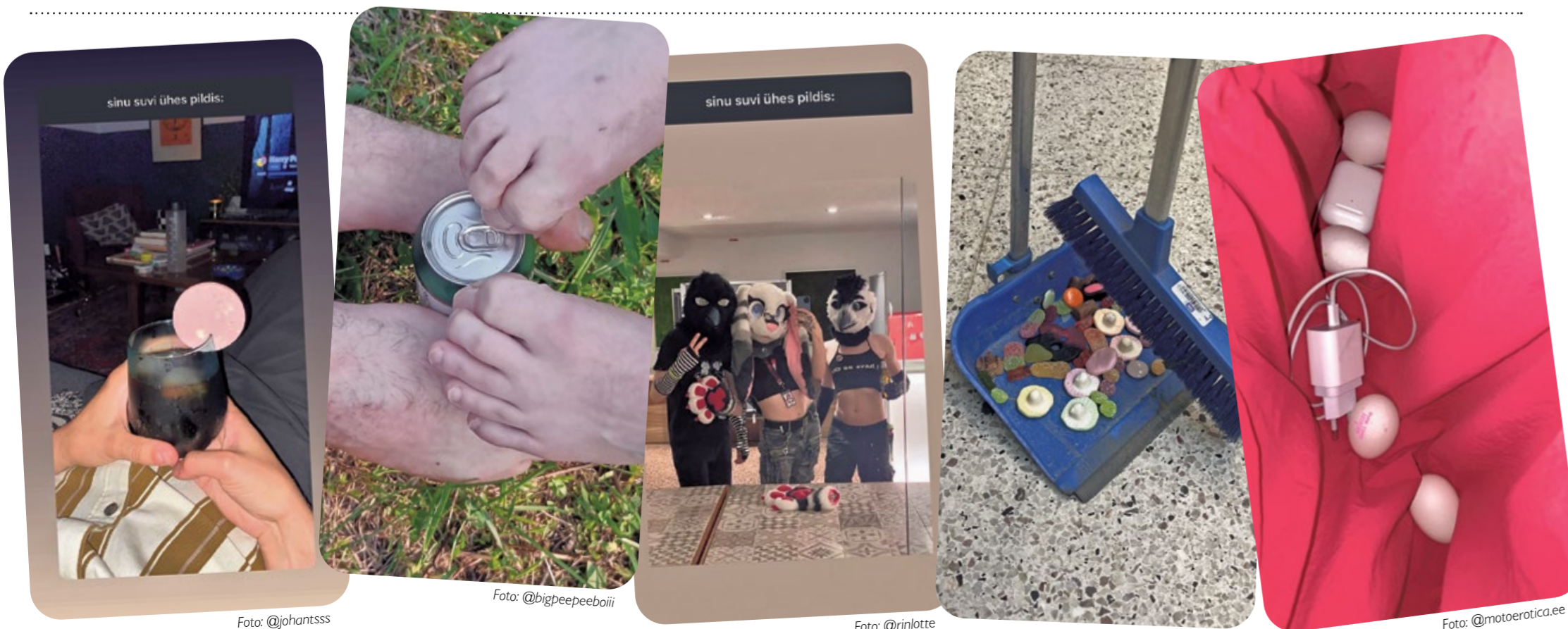

Foto: @johantss

Foto: @bigpeepbeebii

Foto: @rinlotte

Foto: @madi_ka_

Foto: @motoratica.ee

MÕÕDU- LINT *

Konkursi „Sel suvel lähen protestile” võitjad on teada ning žürii otsusega läks tänavu esikoht jagamisele. Loodetavasti siis ühiskond võitis (kuigi ka see on ebatõenäoline).

☐ **Toomas** – elas kolm nädalat Nurme seafarmi aia taga ega käinud isegi pesemas.

● **Inna** – käis **Toomas**’i koju kutsumas, aga kui konkursist kuulis, tahtis ka esikohta.

○ **Mart** – sai teada, et **Inna** on Nurmel, ja pööras Nurmele **Toomas**’i maha lööma.

■ **Tõnu** – kuulis, et **Mart** läks Nurmele „sigu tapma”, ja tõttas sõbrale appi.

☐ **Reet** – kuulis, et **Toomas**’le tehakse kambakat, ja lidus vända hoiatama.

● **Ege** – avastas, et **Tõnu** on jahipüssiga leekima pannud, ja väntas rattaga järele.

○ **Rein** – mõtles, et kus kõik on, ja kui sõpru uudistes nägi, ajas ka kargu alla.

■ **Ivi** – haistis võimalust nurmekatele vanad moosid ja hautised maha pardselada.

☐ **Olev** – vaatas, et Viru Folgi pilet on nii kallid, ja viis pere Nurmele.

● **VERA** – organiseeris käepaelad ja hakkas käimlamaksu koguma.

* Tähtis pole võit, vaid osavõtt!

Vihase kultuurinimene külje autor on Andreas Kübar.

Kirjandustänavo festival 2024. Foto: Kirjandustänavo festival

Laupäeval, 13. septembril sätvivad raamatusõbrad sammud Kadrioru Koidula tänavale, mille hõivab selleks päevaks kogu täiega Kirjandustänavo festival. Lisaks traditsioonilistele raamatuesitlustele-vestlusringidele-töötubadele on festivalil avatud näiteks mereluule meditatsiooni-ala, luulekaraoke telk, Nukitsamehe seiklusrada jpm. Paljude armastatud autorite seas tulevad Koidula tänavale kokku Tõnu Õnnepalu, Lilli Luuk, Urmas Vadi, Andrus Kivirähk, Kairi Look, Martin Alguis jt. Lähemalt: kirjanduskeskus.ee/programm

13./18.09.

LUUGI JA KAMAGA SOHU

Fotomuuseumi galeriis Seek avatud Alyona Movko-Mägi näitus „Soo” toob soo meile septembrikuus veelgi lähemale. 13. septembril avab kirjanik Lilli Luuk siin oma teostes sageli (iseäranis tema (au)hinnatud hiljutisimas romaanis „Ööema”) esinevat soo motiivi. 18. septembril kõneleb juba arheoloog Pikne Kama soolaipeadest, mille kohta ta on ammutanud infot eelkõige rahvapärilisusest. Mõlemad ettekanded algavad kell 20, sissepääs muuseumipiletiga. Uuri asja: linnamuseum.ee/fotomuuseumi-galerii-seek

13.09.

TEATRISÜGIS ALAKU

Nagu teisedki etendusasutused, avab ka Ugala Teater Viljandis pärast pikka suve uue hooaja (siinpuhul numbriga 106). 13. septembril peetakse teatri fuajees kõnesid, antakse üle auhindu, mängitakse mängu ja kilistatakse klaase. Kõrva kosutavad ja tantsupõrandale kutsuvad energiasid pakatav *funk*-souli viljelev Lexsoul Dancemachine ning just selleks peoks kokku tulnud Ugala majaanäid. Kell 17 esietendub väikeses saalis hooaja avavastus, Bekah Brunstetteri „Taeva kingitus”. Info, piletid jm ugala.ee

17./18.09.

KOREOGRAAFIA+

Sõltumatu Tantsu Lava alustab uue formaadiga KOREOGRAAFIA+, mis laseb koreograafial hingata laiemalt kui tants, kaasates kasvamiseks, laienemiseks ja horisontidele lähenemiseks ka teisi maailmu. Esimese KOREOGRAAFIA+ käigus astuvad esile Juulius Vaiksoo, Mark Monak ja Rebecca Green, kes kõik loovad enda valitud loomingulise partneri – vastavalt Hirvo Surva, Kärt Hammeri ja Maret Lüllmani – abiga läilavastuse. Etendused toimuvad 17. ja 18. septembril kell 19. Lähem teave stl.ee

20.09.

KAUGELE

Tartus Peetri tehasekompleksis (Kalmistu 22) toimub 20. septembril taas KAUGE festival, tähistamaks veel enne suurt sügist üheskoos alternatiivkunsti, muusikat ja klubikultuuri. Päevaprogrammis mitmesugused praktilised töötavad ning vestlusringid ööelust ja selle korraldusest; öine programm pakub kompromissitult tantsumuusikat eri lavadel, pultide taga näiteks Beste Hira (TR), Massimiliano Pagliara (IT), Inner Lakes (IT), Arto, Cask, Jaan, Mava jt. Pilk peale: facebook.com/kaugefestival

20.09.

VÄRSKE RÕHK 20!

Noorte kirjandusajakiri Värske Rõhk muudkui kasvab ja sirgub ja polegi imestada, et sel aastal saabki ta juba 20 täis ning ootab sel puhul meid kõiki ka tähistama. 20. septembril algusega kell 16 peavad Tartu Uues Teatris (lühil)oenguid Heneliis Notton, Mette Mari Kaljas, Kaarel Aadli, Henri Otsing ja Ove Averin, vestlusringis räägivad suud puhtaks kaks endist ja üks praegune peatoimetaja, sekka ka mõni töötuba, ja siis juba muusika, vaba lava, pidu ja tort! Uuri asja: va.ee

27.09.

ÖÖ25

Tartu Tudengipäevadel tähistatakse niikuini kõrvõimalikke uusi algusi, nii avab suurejooneliselt peoga ÖÖ25 värsket hooaja ka Eesti Rahva Muuseum. 27. septembril viivad huvilisi ERMI soppidesse tuuridele lisaks uuele direktorile Laura Kipperile ka Enn ja Maris Kunila, Art Leete ja Iir Hermeliin. Muusika eest hoolitsevad reket, Vaiko Eplik ja Eliit ning Valge Tüdruk, muusikat toetab uhke valgusmäng, lisaks leiab maja pealt spetsiaalselt selleks õhtuks loodud valgusinstallatsioonid. Programm, piletid jne: erm.ee

29.09.–05.10.

DISAIN KÕIGILE!

Baltimaade suurim disainifestival Disainiöö startib 29. septembril Krulli kvartalis, seekord alateema/deviisiga „Disain kõigile”. Nagu ikka, mahub nädalapikkusesse kavva rahvusvaheline konverents, arvukalt näitusi, kohustuslik disainitänava turg. Festivali üks põhiüritus, kestliku moe ning rõivadisaini etendus „DOM” toob lavale kohalike brändide loo kontseptuaalse spektaakli vormis. Laupäeval naaseb disainioksjon, millele järgneb pidu Jazz for All. Kogu impressiivne programm: disainioo.ee

Disainiöö. Foto: Kevin Loigu

KUNST

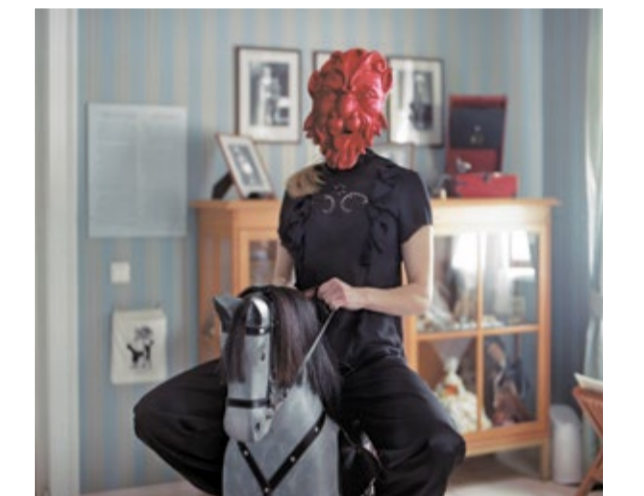
MATYSZEWSKI KAPIKE

27. septembrini ootab Tartus Kogo galeriis uudistajaid Pawel Matyszewski isikunäitus „Ajutised kehad” (kuraator Selda Pukite). Väljapanek väljendab kõikehaaravat mõistmist, et teisenemine ja haprus on omased kõigile elu ja surma tsükleid läbivatele elusorganismidele. See on liikuv aed, sisemine komposter, laboratoorium ja kurioosumite kapike, mis segab kokku ja töötleb korraga kõiki ideid ja organisme. Infot: kagogallery.ee

KUNST

KUIDAS ÄRA TUNDA LESBIT?

2026. aasta jaanuaril lõpuni saab Kumus tutvuda Anna-Stina Treumundi (1982–2017) seni suurima ülevaatenäitusega „Anna-Stina Treumund. Kuidas ära tunda lesbit?” (kuraatorid Piret Karro-Arrak ja Magdaleena Maasik). Näitus ja kaasnev raamat kaardistavad tema tegevust nii fotograafi, kaas-aegse kunstniku kui ka aktivistina. Treumundi teostega astuvad näitusel dialoogi ka teda mõjutanud kunstnikud Marju Mutsu ja Kai Kaljo ning noored autorid Janina Sabaliauskaitė, Elo Vahtrik ja Maria Izabella Lehtsaar. Vaata: kumu.ekm.ee

Anna-Stina Treumund „Ma pole kunagi omale hobust tahtnud”. 2006. Pigmentfoto. (Kooostöös Kadri Kallastege). Kunstniku perekonna kogu

04.10.

PILT KOHTUB SÕNAGA

Tartu illustratsioonifestival TIF toimub sel aastal laupäeval, 4. oktoobril Aparaaditehases, tähistades sedakorda eesti raamatu aastat, mistap ongi fookuses raamatuillustratsioon. Aparaaditehase Tunneligaleriis on avatud illustraatorite näitus, töötubades saab õppida näiteks karakteriloomet ja oma *zine*’i valmistamist. Lisaks ettekanded, vestlusringid, kohtumised kunstnikega jne. Jälgi mängu: facebook.com/tartuillustratsioonifestival

FOTO

FOTO LINNARUUMIS JA GALERIIDES

Kuni oktoobri lõpuni vältab pealinna eri paigus rahvusvaheline kaasaegse kunsti biennaal Tallinna Fotokuu 2025. Avanäituseks on ajaloolises Saarineni majas (Pärnu mnt 10) avatud Tanja Muravskaja isikunäitus „Aiad: Tanja Muravskaja ja valgus”. Seitsmel pinnal Tallinna Kaubamaja ristmiku ümbruses saab silmitseda kohaspetsiifilisi teoseid, mis moodustavad rahvusvahelise linnaruuminäituse „Volitatud vormid”. Lisaks arvukad autorivestlused, kuraatori- ja kunstniketuurid, *performance*’id jne jne. Kogu kava: fotokuu.ee

„Gardeenia”. Foto: Arkady Statsenko

Septembris aastatellimus 15€!

Värske Rõhk

tellimine.ee/varskerohk